

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Серія заснована у липні 2006 р.

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Економіка

Том 29. Випуск 2(100). 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I.I. Mechnikov National University

Series founded in July, 2006

**ODESA NATIONAL
UNIVERSITY
HERALD**

Series: Economy

Volume 29. Issue 2(100). 2024

Засновник: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Редакційна рада:

В. І. Труба, д-р (голова ред. ради); **В. О. Іваниця**, д-р біол. наук (заступник голови ред. ради); **С. М. Андрієвський**, д-р фіз.-мат. наук; **В. В. Глебов**, канд. іст. наук; **Л. М. Голубенко**, канд. філол. наук; **Л. М. Дунаєва**, д-р політ. наук; **В. В. Заморов**, канд. біол. наук; **О. В. Запорожченко**, канд. біол. наук; **О. А. Іванова**, д-р наук із соц. комунікацій; **В. Є. Круглов**, канд. фіз.-мат. наук; **В. Г. Кушнір**, д-р іст. наук; **В. В. Менчук**, канд. хім. наук; **М. О. Подрезова**, директор Наукової бібліотеки; **Н. М. Крючкова**, канд. екон. наук; **Л. М. Токарчук**, канд. юр. наук; **М. І. Ніколаєва**, канд. політ. наук; **В. В. Яворська**, д-р геогр. наук; **Н. В. Кондратенко**, д-р філол. наук.

Редакційна колегія серії «Економіка»:

О. В. Горняк, д-р екон. наук (головний редактор), **І. А. Ломачинська**, д-р (відповідальний секретар), **Л. М. Алексеєнко**, д-р екон. наук, **Н. І. Гражевська**, д-р екон. наук, **О. І. Котикова**, д-р екон. наук, **Е. А. Кузнєцов**, д-р екон. наук, **Є. І. Масленников**, д-р екон. наук, **В. М. Мельник**, д-р екон. наук, **І. М. Нєнно**, д-р екон. наук, **О. В. Побережець**, д-р екон. наук, **А. О. Старостіна**, д-р екон. наук, **С. О. Якубовський**, д-р екон. наук, **Du Chunbu**, Candidate of Economic Sciences, Researcher (Central University of Finance and Economics, China), **Oleg Curbatov**, PhD Management in Science, Associate Professor (University of Paris 13 – CEPN, France).

Editorial council:

V. I. Truba (*Editorial Board*), **S. M. Andriievskiy**, **V. V. Hliebov**, **L. M. Holubenko**, **L. M. Dunaieva**, **V. V. Zamorov**, **O. V. Zaporozhchenko**, **O. A. Ivanova**, **V. Ye. Kruhlov**, **V. H. Kushnir**, **V. V. Menchuk**, **M. O. Podrezova**, **N. M. Kriuchkova**, **L. M. Tokarchuk**, **M. I. Nikolaieva**, **V. V. Yavorska**, **N. V. Kondratenko**.

Editorial board of the Series “Economics”:

O. V. Horniak, **I. A. Lomachynska**, **L. M. Aleksieienko**, **N. I. Hrazhevskya**, **O. I. Kotykova**, **E. A. Kuznietsov**, **Ye. I. Maslennikov**, **V. M. Melnyk**, **I. M. Nienno**, **O. V. Poberezhets**, **A. O. Starostina**, **S. O. Yakubovskiy**, **Du Chunbu**, **Oleg Curbatov**.

Внесено до Державного Реєстру суб'єктів у сфері медіа
(Рішення № 429 Протоколу № 7 Засідання Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення від 22 лютого 2024 р.)

Науковий вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.
Серія «Економіка» включено до переліку наукових фахових видань України
в галузі економічних наук (категорія «Б»)
на підставі Наказу МОН України від 17 березня 2020 року № 409 (Додаток 1)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;
072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок;
073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво та торгівля;
292 – Міжнародні економічні відносини

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus

Затверджено до друку та поширення через мережу Інтернет
відповідно до рішення вченої ради Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
(протокол від 28 травня 2024 року № 12)

ISSN (print): 2304-0920
ISSN (online): 2664-696X

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ЕКОНОМІКА

Жуков В. В.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ.....6

Леонідов І. Л.

ІНФРАСТРУКТУРА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРИВЛАСНЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПРОДУКТУ:
РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ.....11

Тарлопов І. О.

СОЦІАЛЬНИЙ РИЗИК ПРОЄКТІВ ТРАНСПОРТНОГО СЕКТОРУ
У СИСТЕМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....17

РОЗДІЛ 2 МЕНЕДЖМЕНТ

Іванов А. М.

ОБГРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ
ПІДПРИЄМСТВАМИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ.....21

Коломієць Д. В., Самойлікова А. В.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА:
БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....28

Юхновська Ю. О., Волик Н. Г., Риженко О. М.

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ ПІДПРИЄМСТВ34

РОЗДІЛ 3 ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ТОРГІВЛЯ

Сущенко Р. С.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ СТІЙКІСТЮ ТА АДАПТИВНІСТЮ
ЛАНЦЮГІВ ПОСТАЧАННЯ РОЗДРІБНИХ ПРОДОВОЛЬЧИХ МЕРЕЖ40

Марченко О. Ю.

ГОЛОВНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ 45

CONTENTS

SECTION 1 ECONOMY

Zhukov Vladlen

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITIES
OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS ENTERPRISES.....6

Leonidov Ihor

INFRASTRUCTURE OF INSTITUTIONALIZATION OF APPROPRIATION
OF INFORMATIVELY-DIGITAL INTELLECTUAL PRODUCT:
DELIVERY OF INTELLECTUAL SERVICES.....11

Tarloпов Ihor

SOCIAL RISK OF TRANSPORTATION INDUSTRY PROJECTS IN THE SYSTEM
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....17

SECTION 2 MANAGEMENT

Ivanov Andrii

SUBSTANTIATION OF THE CONCEPT OF MODELING THE MANAGEMENT
OF ENTERPRISES OF THE TOURIST-RECREATIONAL COMPLEX.....21

Kolomiets Denys, Samoilikova Anastasiia

FINANCIAL SECURITY MANAGEMENT OF ENTERPRISE: BIBLIOMETRIC, THEORETICAL
AND METHODOLOGICAL ANALYSIS.....28

Yukhnovska Yulia, Volyk Natalia, Ryzhenko Oleksii

MANAGEMENT OF FINANCIAL RESULTS OF ENTERPRISES.....34

SECTION 3 BUSINESS AND TRADE

Sushchenko Roman

MANAGEMENT SYSTEM OF SUSTAINABILITY AND ADAPTABILITY
OF RETAIL FOOD NETWORK SUPPLY CHAINS.....40

Marchenko Oleksandr

THE MAIN PRINCIPLES OF THE INTEGRATION OF THE "GREEN" ECONOMY
INTO THE ECONOMY OF UKRAINE45

РОЗДІЛ 1 ЕКОНОМІКА

УДК 336.76.330

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-100-1>**Жуков В. В.**

Харківський національний університет імені Семена Кузнеця

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9286-1739>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

У статті розглянуто теоретичні основи управління інноваційною діяльністю підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Впровадження різноманітних інновацій, спонукає керівництво підприємства до логічних і необхідних змін у структурі організації, а також змін у методах організації управління підприємством. Використання інноваційного маркетингу в готельному сервісі залежить від його спрямованості та характеру концепції, на якій ґрунтується нововведення. До інновацій, що найбільш часто зустрічаються в практиці готельного бізнесу, відносяться: сенсорний маркетинг, аромаркетинг, брендинг, програми лояльності, використання мультимедійних технологій, просування у соціальних мережах, електронна дистрибуція, мобільний пристрій гостя. Сучасне готельне підприємство має навчитися вміло регулювати свою діяльність за допомогою інноваційного маркетингу, що дозволить йому суттєво знизити ризики та посилення конкурентної боротьби на ринках.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, управління, ефективність, готельно-ресторанний бізнес.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання діяльність українських підприємств свідчить про те, що для подальшого їх розвитку, підвищення іміджу, поліпшення якості продукції та послуг, необхідна розробка та впровадження інноваційного управління розвитком вітчизняних підприємств, тому що інтенсивний світовий розвиток вимагає постійного вдосконалення функціонування підприємств із метою завоювання нових ринків, підвищення конкурентоспроможності, збільшення прибутку та задоволення попиту споживачів.

Від того, наскільки правильно на сьогоднішньому етапі впроваджується система інноваційного управління розвитком готельно-ресторанного господарства, має сприйматися керівниками, як дієвий спосіб реагування на виклики ринку з урахуванням інноваційних процесів та новітніх тенденцій розвитку бізнесу в умовах динамічних змін ринкового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням актуальних питань, пов'язаних з управлінням інноваційною діяльністю підприємств готельно-ресторанного господарства, займалися вітчизняні та зарубіжні вчені. Давидова О. Ю. у своїй праці [12] обґрунтовує формування концепції інноваційного управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства як економічних систем у сучасних ринкових умовах. Визначено, що рушійною силою перетворень у рамках підприємства є інноваційне управління. Завальнюк В. В. [13] наводить основні заходи для підвищення результативності від інноваційної діяльності. Чайка Т. Ю. [14] розкрила інноваційний потенціал в готельному і ресторанному бізнесі. На сучасному етапі зазначена проблематика не втрачає своєї актуальності.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад управління інноваційною діяльністю готельно-ресторанного бізнесу та надання рекомендацій з метою усунення недоліків в управлінні інноваційною діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтеграція економіки України до міжнародного господарського комплексу, особливо із урахуванням сучасних процесів входження до Світової організації торгівлі, неминуче ставить вітчизняні підприємства готельно-ресторанного бізнесу в умови жорсткої конкуренції. В таких умовах лише ті підприємства, які ефективно організовують свою інноваційну діяльність, можуть бути успішними. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» пріоритетними цілями інноваційного розвитку наукового сектору держави є [1]:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України;
- визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку;
- формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
- ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
- здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;
- фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності;
- сприяння розвитку інноваційної інфраструктури;
- інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;
- підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом.

В Законі України «Про інноваційну діяльність» поняття інновація трактується, як інноваційна продукція, результат інтелектуальної та/або творчої діяльності, втілений у новоствореному або вдосконаленому продукті, послугі, технології, процесі, моделі, методи, а також їх поєднанні, що відрізняється від існуючих на ринку товарів, послуг, технологій, процесів науково-технологічною новизною, створює соціальний та/або економічний ефект та сприяє задоволенню існуючих або потенційних потреб на ринку, використовується в практичній діяльності або впроваджений у виробничий процес [1; 2].

Існують різні трактування поняття «інновація» яке набуло значного поширення в ХХ столітті завдяки Йозефу Алоїзу Шумпетеру, лауреат Нобелівської премії за досягнення у розвитку теорії економічного розвитку С. Кузнець також приписувався заданого Шумпетером курсу в інноваційній теорії. Розглянемо трактування поняття «інновація» узагальнені в таблиці 1.

Питання трактування «інновація» в дослідженнях не є однозначним, оскільки науковці розглядають його з різних точок зору: як процес та результат, або їх інтеграція, а також як рушій розвитку завдяки комбінації факторів та заходів.

Сучасне трактування інновації є комплексним та передбачає управлінські дії, бізнес-мотиви, бізнесову діяльність та здатність інновації приносити комерційний ефект для підприємства.

З метою дослідження інноваційної діяльності підприємству необхідно базуватися на визначеному трактуванні поняття «інновація». Для цього необхідно обґрунтоване розуміння значення термінології, тому що переклад терміну з англійської мови (innovation) визначає формування двох паралельних значень: процес застосування нововведення та нововведення.

Сучасне обговорення, що пов'язане з виокремленням основних означень інновації, повною мірою вказує на те, що це уточнення не робиться в сучасному економічному полі, тому під терміном «інновація» можуть одночасно розглядатися

різні процеси – створення і впровадження чогось нового, конкретний його результат [9–11].

Відповідно до міжнародних норм було визначено, що «інновація» визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, який отримав втілення у вигляді нового чи вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності, або у новому підході до соціальних послуг.

Таким чином, під інноваціями сучасна наука розуміє досягнення різних галузей науки, застосування яких підвищує ефективність функціонування соціально-економічної системи (підприємства, організації, галузі, національної економіки).

Важливо відзначити, що впровадження різноманітних інновацій, спонукає керівництво підприємства до логічних і необхідних змін у структурі організації, а також змін у методах організації управління підприємством. Ведення інноваційної діяльності є одним із ключових обов'язків менеджерів підприємства.

Менеджери повинні враховувати чинники довкілля, оскільки ринок інновацій в Україні динамічний і стабільний. Безліч зовнішніх факторів можуть заважати інноваційній діяльності підприємства.

До таких факторів відносяться: процес глобалізації, що посилюється, який впливає на економіку, циклічні коливання в економіці. Зростання світового попиту на конкретні товари та послуги підвищує ціни на окремі ресурси, з яких складається та чи інша продукція.

Щоб досягти успіху в готельно-ресторанному бізнесу, що швидко розвивається, кожне підприємство, націлене на успіх, має приділяти особливу увагу інноваційній діяльності, насамперед таким значимим питанням, як впровадження нових методів у виробництво, удосконалення діяльності, реорганізації структурних підрозділів, оптимізації процесів виробництва шляхом додавання раніше не використаних технологій.

Конкуренція на ринку інновацій спонукає керівників підприємств до активних дій щодо поліпшення рівня виробництва, і, підвищення якості виробленої продукції, знижувати, чи швидко покривати витрати, цим прагнучи всіляко підвищити ефективність інноваційної діяльності.

Таблиця 1

Теоретичні підходи до трактування поняття «інновація»

№ з/п	Автор	Визначення
1	Б. Твісс [3, с. 37]	Інновація – процес, у якому винахід або ідея набуває економічного змісту.
2	Х. Ріс [4, с. 7]	Інновація – комерційне освоєння нової ідеї.
3	Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павіт [5, с. 38]	Інновація – процес перетворення можливостей в ідеї, які широко впроваджуються в практику.
4	Й. Шумпетер [6, с. 49]	Інновація – це перетворення потенційного нововведення на реальне у формі нових товарів, послуг, технологій.
5	В. Хіпель [7, с. 19]	Інновація – це застосування нового продукту або процесу на практиці.
6	Т. Франчук [8, с. 142]	Інновація – впровадження й розповсюдження новин. Новина це результат інноваційного процесу, пов'язаний з втіленням ідеї в конкретний продукт, технологію або послугу.
7	І. Буднікевич, І. Школа [9, с. 29]	Інновація – комплексний процес, спрямований на створення, розроблення та доведення наукової чи будь-якої іншої ідеї комерційного використання та поширення в економіці.
8	О. Механік [10, с. 7]	Інновація – це особливий феномен у формі кінцевого результату науково-дослідних робіт, впроваджений у суспільну практику.
9	І. Космидайло [11, с. 113]	Інновація – новий підхід до конструювання, виробництва, збуту товарів, завдяки якому інноватор та його компанія здобувають переваги над конкурентами.

Джерело: складено автором за матеріалами джерел [3-11]

Конкуренція – це добрий стимул для будь-якого підприємства, саме конкуренція мотивує керівників підприємств активніше займатися інноваційною діяльністю. Механізмом прогресу інновацій є обрана пріоритетна організаційно-економічна форма реалізації запропонованих інновацій та стимулювання її проведення, формування інноваційної політики, пріоритетів її розвитку та напрямків [13; 14].

Як показує практика, на даний момент актуальним є вдосконалення механізмів розвитку інноваційної діяльності на основі:

- точності у нормативно-правовій базі;
- навчання нових висококваліфікованих менеджерів у галузі інноваційної діяльності;
- надання підприємцям, які здійснюють інноваційну діяльність певних пільг з боку держави.

До основних факторів, що зумовлюють необхідність впровадження інновацій у готельному підприємстві, належать такі:

- кризові явища у політиці, економіці, суспільстві;
- модифікація смаків, переваг клієнтів;
- виникнення нових потреб відвідувачів готелів;
- погроза старіння існуючих продуктів;
- скорочення життєвого циклу готельних послуг;
- посилення конкуренції.

Ефективність інновацій у сфері готельних послуг залежить від:

- урахування стадій життєвого циклу як підприємства в цілому, так і пропонованого їм комплексного продукту;
- прогресивного характеру менеджменту готельного підприємства;
- максимального скорочення періоду проектування інновації з метою запобігання випереджальним діям готелів-конкурентів;
- професійного володіння спеціальними маркетинговими інструментами з елементами креативності.

Інновації є частиною загальної стратегії готельного підприємства. Робота в цьому напрямі починається з аналізу цільової аудиторії, можливих загроз та ризиків в управлінні інноваціями, а далі йде розгляд сильних і слабких сторін підприємства, вибір та розробка конкурентної стратегії, моніторинг маркетингового плану та операційний маркетинг.

Джерелами маркетингових інновацій у готельно-ресторанному бізнесі можуть виступати його внутрішні ресурси (наприклад, раціоналізаторські пропозиції персоналу) та зовнішні джерела (формальні результати проведених маркетингових досліджень ринку, модифіковані форми обміну практичним професійним досвідом, інформація із системи збуту, розробки конкурентів та ін.). Поруч із цим формуванням нових ідей можуть сприяти наукові розробки, зміни у структурі галузі, у ціннісних установках та сприйнятті клієнтів, стан світової економіки та ін.

На наш погляд, використання інноваційного маркетингу в готельно-ресторанному сервісі залежить від його спрямованості та характеру концепції, на якій ґрунтується нововведення. До інновацій, що найбільш часто зустрічаються в практиці готельно-ресторанного бізнесу, відносяться:

1. Сенсорний маркетинг. Його мета – впливати на почуття гостей за допомогою звуків і запахів, які впливають на емоційний стан. Сучасні готелі все частіше підбирають музичні аранжування

залежно від цільової аудиторії, керівництво готелю все частіше звертається за допомогою до професійних музикознавців.

2. Аромамаркетинг – це спосіб залучення клієнтів і підвищення лояльності шляхом поширення спеціальних ароматів в готелях. Використовувані технології включають також аромабрендінг, спосіб створення асоціативних зв'язків певного аромату з конкретним брендом з метою відрізнити свої послуги від конкурентів.

3. Брендінг – це комплекс послідовних заходів, спрямованих на створення позитивного образу готельного підприємства. Розробка бренду дозволяє встановити зв'язок між готельним бізнесом, брендом та покупцями. Бренд розробляється з урахуванням актуальних завдань готельного підприємства, що дозволить досягти конкурентних переваг та підвищити ціни.

4. Програми лояльності розробляються з метою залучити гостя саме до цього готельного підприємства та зміцнити зв'язки з ним. Залежно від того, наскільки часто він буває в цьому готелі йому запропонують різні бонуси, що дозволить зібрати інформацію про гостей та персоналізувати послуги.

5. Все частіше готелі використовують мультимедійні технології що є основною характеристикою сучасної економіки.

Найбільш ефективними та поширеними у готельному бізнесі є маркетингові інновації які дозволяють готельєрам підвищити ефективність та знайти нові резерви підвищення якості обслуговування і надання нових послуг.

6. Застосування соціальних мереж. Робота у соціальних мережах сьогодні дедалі активніше входить у загальну структуру маркетингової діяльності готелю. Цей напрямок набув поширення у зв'язку з дешевизною він не потребує значних фінансових витрат, оскільки потребує мінімальних вкладень та може швидко та своєчасно запропонувати внески до змін маркетингової стратегії підприємства. При виборі соціальних мереж акцент робиться на комунікації, зворотний зв'язок і лояльність.

7. Електронна дистрибуція (цифрове поширення). На сучасному етапі жоден готель не здатний функціонувати та приносити прибуток якщо він не представлений у глобальній мережі що дає можливість користуватися онлайн-бронюванням готелів та безготівковими розрахунками.

8. Мобільний пристрій гостя – універсальний і дуже зручний інструмент, який дозволяє спланувати проживання гостя в готелі. Мобільний пристрій зростає з розвитком технологій, розповсюдженням Інтернету та зміною поведінкових характеристик клієнтів готелів.

Сучасне готельне підприємство має вміло регулювати свою діяльність за допомогою інноваційного маркетингу, що дозволить йому суттєво знизити ризики, пов'язані з впровадженням нововведень, залишивши можливість для маневру ресурсами та посилення конкурентної боротьби на ринках.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, необхідно зазначити, що однією із основних умов ефективного розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні є впровадження та використання інновацій. Інновації в гостинності передбачають створення нових видів послуг із метою кращого задоволення потреб клієнтів готельно-ресторанного комплексу. Це можливо здійснювати за допомогою інновацій як виробничого (покращення

матеріально-технічної бази), так і обслуговуючого (сервісного обслуговування) характеру.

Для подальшого вдосконалення механізму стимулювання інноваційної діяльності в Україні важливо звернути увагу не тільки на особливості, що сформувалися на даний момент, серед яких потенціал окремо взятих суб'єктів

господарювання і підприємств, у тому числі і країни в цілому, але і на створення максимально сприятливих умов для ведення інноваційної діяльності та розвитку ринкових відносин. У механізмі мають бути закладені важливі принципи, що відповідають сучасним умовам інноваційної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=433-15> (дата звернення: 30.04.2024).
2. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011р. № 3715-VI. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (дата звернення: 30.04.2024).
3. Twiss V.C. *Managing technological innovation: 2nd Edition*. Longman. London, 1980. 240 p.
4. Riggs H. *Managing high technology companies* Blmont. N.Y. 1983. P. 7.
5. Tidd J., Bessant J. *Managing innovation*. John wiley&Sons LTD. Chichester. 2001. P. 38.
6. Шумпетер Й. *Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу*. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
7. Hippel V. U.S. high technology trade and competitiveness. *Staff-report. U.S. Department of Commerce*. 1985. № 1. P. 19.
8. Франчук Т.О. Економічна суть інновацій у ринковій економіці. *Держава та регіони*. 2007. № 1. С. 140–146.
9. Буднікевич І.М., Школя І.М. Становлення регіонального ринку інновацій в Україні : монографія. Чернівці : Зелена Буковина, 2002. 200 с.
10. Механік О.В. Інновації, історія їх виникнення, суть та значення для підвищення конкурентоспроможності країни. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2005. № 2. С. 5–8.
11. Космидайло І.В. Інноваційна спрямованість як засіб економічного росту. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 6 (60). С. 110–116.
12. Прохорова В.В., Давидова О.Ю. *Методологія процесу формування інноваційного управління розвитком підприємств. БІЗНЕСІНФОРМ*. 2017. № 12. С. 183–188.
13. Завальнюк В.В. Принципи управління інноваційною діяльністю. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 5(1). С. 182–185.
14. Чайка Т.Ю. *Методика економіко-статистичної оцінки фінансової складової інноваційного потенціалу (на прикладі підприємств готельно-ресторанного бізнесу)*. *Інтелект XXI*. 2018. № 3. С. 133–139.

References:

1. Pro innovatsiinu diialnist: Zakon Ukrainy vid 04 lypnia 2002 r. 40-IV. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=433-15> (accessed 30.04.2024).
2. Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 08 veresnia 2011 r. 3715-VI. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (accessed 30.04.2024).
3. Twiss V.S. (1980) *Managing technological innovation: 2nd Edition*. Longman. London. 240 p.
4. Riggs H. (1983). *Managing high technology companies* Blmont. N.Y. P. 7.
5. Tidd J., Bessant J. (2001) *Managing innovation*. John wiley&Sons LTD. Chichester. P. 38.
6. Shumpeter Y. (2011) *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidotka ta ekonomichnoho tsyклу* [Theory of economic development. A study of profits, capital, credit, interest and the economic cycle]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 242 p.
7. Hippel V.U.S. (1985) high technology trade and competitiveness. *Staff-report. U.S. Department of Commerce*, no. 1, p. 19.
8. Franchuk T.O. (2007) *Ekonomichna sut innovatsii u rynkovii ekonomitsi* [The economic essence of innovations in a market economy]. *Derzhava ta rehiony*, no. 1, pp. 140–146.
9. Budnikevych I.M., Shkola I.M. (2002) *Stanovlennia rehionalnoho rynku innovatsii v Ukraini* [Formation of the regional innovation market in Ukraine]: monohrafiia. Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 200 p.
10. Mekhanik O.V. (2005) *Innovatsii, istoriia yikh vynykennia, sut ta znachennia dlia pidvyshchennia konkurentospromozhnosti krainy* [Innovations, the history of their emergence, essence and significance for increasing the country's competitiveness]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 2, pp. 5–8.
11. Kosmydailo I.V. (2006) *Innovatsiina spriamovanist yak zasib ekonomichnoho rostu* [Innovative orientation as a means of economic growth]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6 (60), pp. 110–116.
12. Prokhorova V.V., Davydova O.Yu. (2017) *Metodolohiia protsesu formuvannia innovatsiinoho upravlinnia rozvytkom pidpriemstv* [Methodology of the process of formation of innovative management of enterprise development]. *BIZNESINFORM*, no. 12, pp. 183–188.
13. Zavalniuk V.V. (2013) *Pryntsypy upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu* [Principles of management of innovative activities]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 1, pp. 182–185.
14. Chaika T.Yu. (2018) *Metodyka ekonomiko-statystychnoi otsinky finansovoi skladovoi innovatsiinoho potentsialu* [Methodology of economic and statistical assessment of the financial component of innovation potential] (na prykladi pidpriemstv hotelno-restorannoho biznesu). *Intelekt XXI*, no. 3, pp. 133–139.

Zhukov Vladlen

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS ENTERPRISES

Summary

The from how correctly the system of innovative management of the development of the hotel and restaurant industry is being implemented at the current stage, it should be perceived by managers as an effective way of responding to market challenges, taking into account innovative processes and the latest trends in business development. The modern interpretation of innovation is complex and involves management actions, business motives, business activity and the ability to innovate. In accordance with international norms, it was determined that "innovation" is defined as the final result of innovative activity, which was embodied in the form of a new or improved product introduced on the market, a new or improved technological process used in practical activities, or in a new approach to "social services". It is important to note that the introduction of various innovations prompts the management of the company to make logical and necessary changes in the structure of the organization, as well as changes in the methods of organization and management of the company. Conducting innovative activities is one of the key responsibilities of enterprise managers. Managers should take environmental factors into account, as the innovation market in Ukraine is dynamic and stable. Many external factors can interfere with the innovative activity of the enterprise. The use of innovative marketing in the hotel service depends on its orientation and the nature of the concept on which the innovation is based. Innovations that are most often found in the practice of the hotel business include: sensory marketing, aroma marketing, branding, loyalty programs, the use of multimedia technologies, promotion in social networks, electronic distribution, mobile device of the guest A modern hotel enterprise must learn to skillfully regulate its activities with the help of innovative marketing, which will allow it to significantly reduce the risks associated with the introduction of innovations, leaving the opportunity to maneuver resources in conditions of economic crisis and increased competition in the markets.

Keywords: innovations, innovative activity, management, efficiency, hotel and restaurant business.

УДК 330.13

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-100-2>

Леонідов І. Л.

Український державний університет науки і технологій

ІНФРАСТРУКТУРА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРИВЛАСНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПРОДУКТУ: РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОСЛУГ

У статті розкрито формальні елементи інфраструктури інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в національній економіці України. Окреслено інфраструктуру інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту як результат вирішення перешкод відтворення привласнення його акторів. Виокремлено в інфраструктурі інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту формальні інститути, що сприяють розширеному відтворенню кластерів його акторів. Виділено формування інтелектуальних послуг, що сприяють зменшенню трансакційних витрат в інфраструктурі інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту відповідно кластерам акторів його привласнення. Практична значущість результатів дослідження визначена в придатності для державного регулювання ефективного розвитку пріоритетних видів промислової діяльності в Україні при високому ступені наукового супроводу на новітній технологічній основі.

Ключові слова: інфраструктура, привласнення інтелектуального продукту, інформаційно-цифровий продукт, інституціоналізація, інтелектуальні послуги, інноваційна економіка.

Постановка проблеми. Залежність ефективності інфраструктури інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту від упорядкування трансакційних витрат сприймається як незаперечний факт. З ним ототожнюється також відома спроможність інтелектуальних послуг сприяти зменшенню трансакційних витрат. Можливість складових інфраструктури інституціоналізації привласнення інтелектуального продукту демонструвати «спеціалізацію» функцій з надання інтелектуальних послуг поки що лишається на рівні гіпотези.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи для вивчення проблематики привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту, особливо в тренді розвитку теорії інтелектуальних послуг та сучасного етапу знаннево-інформаційної революції, створювалися цілою низкою зарубіжних та вітчизняних науковців. У наробітках відомих дослідників містяться теоретичні та емпіричні результати вивчення інтелектуальних послуг, в т.ч. властивих інфраструктурі інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту, а саме: розвиток інформаційно-цифрової економіки у глобальному та національному розрізі (В. Базилевич), глобальна інформаційно-мережева знаннева економіка (О. Білорус), смарт-промисловість (В. Вишневецький [1]), інституційна архітектоніка інформаційно-мережевої економіки (А. Гриценко [2]), «розумна спеціалізація» при організації процесів цифровізації (І. Єгоров [3]), цифровізація економіки в частині цифрових трансформацій та цифрового розвитку (Ю. Залознова), знаннево-інформаційні ноумени і феномени в економіці (В. Тарасевич [4]), а також ринок інтелектуальних послуг (П. Ден Хертог [5], Р. Лаш [6], В. Македон [7], Л. Матросова [8], О. Ярмач [9]) та ін. Не викликає сумніву, що наведені фундаментальні та емпіричні розробки науковців обґрунтовують економічні відносини з приводу інтелектуальних послуг як умови привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту. При цьому, лишається простір для наукового аналізу складових інфраструктури інституціоналізації привласнення інтелектуального продукту їх можливостей до надання інтелектуальних послуг, придатних, скажімо, для повоєнного відновлення національної економіки.

Метою статті є виявлення формальних елементів інфраструктури інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту та їх функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. З авторського погляду, вивчення основ інфраструктури інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в ракурсі надання інтелектуальних послуг передбачає акцент на виявленні її (інфраструктури) елементів, скажімо, за спеціалізацією функцій для представлення інтелектуальних послуг. Відповідно такого підходу, в цій інфраструктурі, насамперед, фіксується формалізація наступних елементів: організаційних правил, нормативно-правових законів, традицій і зразків господарювання. Після цього, аналізується можливість відображення складовими інфраструктури інституціоналізації привласнення інтелектуального продукту певної «спеціалізації» функцій з надання інтелектуальних послуг відповідно соціально-економічних кластерів (творців, продуцентів, посередників-підприємців) акторів привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту.

Певне сприяння розширеному відтворенню привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в кластері творців являється після досягнення критичного обсягу послуг фінансування досліджень. Традиційними засобами стимулювання таких послуг вважаються: саморегулювання, стихійність та самоорганізація їх надання (в товарних умовах), а також, задоволення потреб суспільства, захист конкурентного середовища (при державному регулюванні економіки). Громадянське регулювання зазначених послуг схиляється до надання інтелектуальних послуг заходами фондів сприяння кредитуванню, утворених на пайовій основі. Прикладом успішного їх функціонування можна вважати Європейський «Фонд сприяння кредитуванню малого бізнесу». Особливостями його інтелектуальних послуг є поручництво по «зобов'язанням», у т.ч. дослідників (щодо витрат, кредитів, лізингу та ін.), перед уповноваженими банками.

Наступне сприяння розширеному відтворенню привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту у взаємодії кластерів

«творці-продуценти» виявляється у консультативних послугах. Недоліки відособленості (через консалтингові фірми, бізнес-інкубатори тощо) та тоталітарності (через структури ВНЗ, патентні бюро та ін.) поширення таких інтелектуальних послуг нівелюються через громадянські заходи, що стимулюють об'єднання на принципах асоціації спеціалізованих консалтингових фірм, інноваційних центрів та ін. структур. Громадянські асоціації розкривають перспективи розширеного відтворення привласнення інтелектуального продукту у взаємодії зазначених кластерів, насамперед, через волонтерів інтелектуальних послуг: надання консультацій з організації підприємств «під дію», допомога з реструктуризацією підприємств, забезпечення консультативно-інформаційним супроводом підприємств (від створення до самостійного успішного виходу на ринок), пошук інвесторів інноваційних проектів та багато іншого.

Ще одне сприяння розширеному відтворенню привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту у взаємодії кластерів «творці-підприємці» пов'язується з послугами підготовки і перепідготовки фахівців із надання (й споживання) подібних послуг. Перспективні засоби підвищення доступності і якості інтелектуальних послуг формуються на основі державно-приватного партнерства, яке передбачає асоціацію нематеріальних та фінансових ресурсів приватного бізнесу та держави, удосконалення управління об'єктами соціальної сфери досвідом бізнесу та ін. Прикладом подібних засобів, успішних в країнах розвинених і тих, що розвиваються, є приватна фінансова ініціатива (PFI), що залучила приватний сектор до проектування, створення,

обслуговування інфраструктурних об'єктів Англії; державно-приватне партнерство у шкільних освітніх програмах Єгипту, Мексики; приватна ініціатива фінансування, проектування, управління школами в Новому Південному Уельсі (Австралія) тощо [10, с. 136]. Для удосконалення державно-приватного партнерства в сфері надання інтелектуальних послуг заходи громади пропонують: організацію взаємодії між адміністрацією і студентами навчального закладу в формі наглядових, піклувальних, управляючих та інших видів рад, розташованих у навчальних закладах; лобювання інтересів навчального закладу, проведення сумісних акцій; створення Асоціації випускників тощо.

Таким чином, розширеному відтворенню привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в кластері творців можуть сприяти інтелектуальні послуги в частині: фінансування досліджень, консалтингу, підготовки і перепідготовки фахівців (рис. 1). Спеціалізовані функції з надання зазначених послуг виявлено у таких складових інфраструктури як: фонди сприяння кредитуванню, асоціативні консалтингові фірми, асоціації ресурсів приватного бізнесу та держави.

Прояв довгострокової тенденції випереджаючого зростання сфери послуг (у т.ч. й інтелектуальних) обумовлений як процесами спеціалізації та диверсифікації надання відповідних послуг, так і зростанням ролі принципів кооперації й доповнюваності. З одного боку, це знаходить свій прояв в універсалізації інтелектуальних послуг, у розробці і прийнятті уніфікованих принципів та правил взаємодії, прихильності інтегративним інструментам та нормам обслуговування в сфері інтелектуальної діяльності. З іншого боку, царина

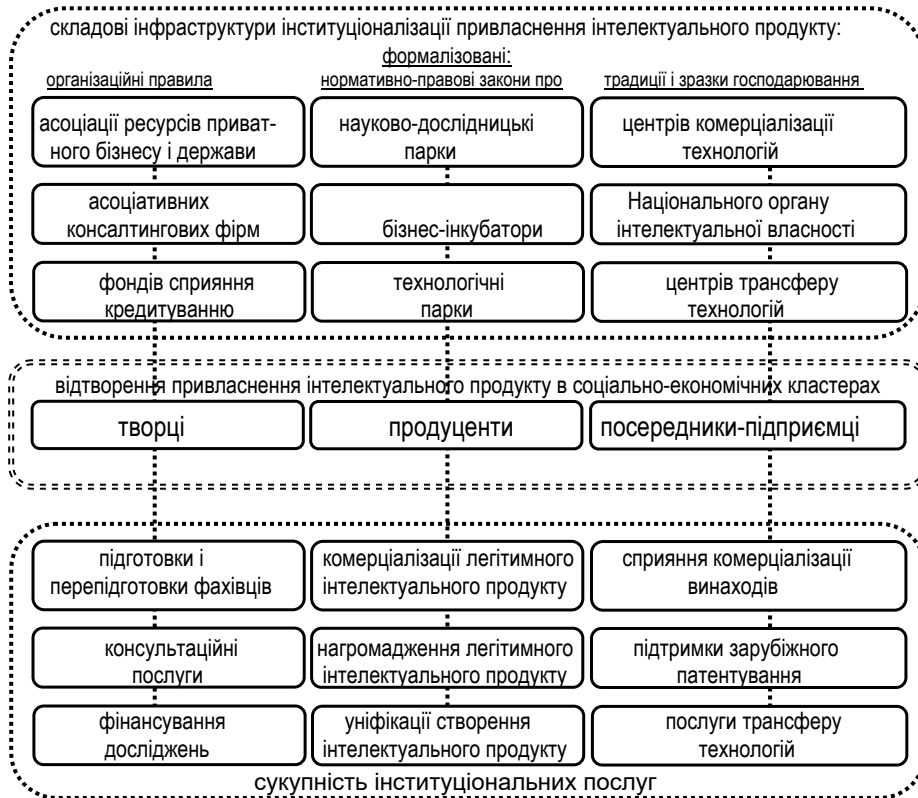

Рис. 1. Агрегування елементів інфраструктури інституціоналізації привласнення легітимного інформаційно-цифрового інтелектуального продукту за «спеціалізацією» функцій з надання інтелектуальних послуг

Джерело: розроблено автором

інтелектуальних послуг в соціально-економічному кластері продуцентів традиційно спеціалізується на легітимації інтелектуального продукту, наприклад, юридичними фірмами, оцінщиками тощо.

Так, у послугах уніфікації створення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту виявляється наступне сприяння розширеному відтворенню його привласнення у взаємодії кластерів «продуценти-творці». Причиною масштабного зростання інтелектуальних послуг у XXI, що почало рахуватися у відсотках ВВП, визнається саморегульоване урізноманітнення і доступність легітимного інтелектуального продукту, а наслідком – монополізм «інформаційно-комунікативного» типу [10, с. 128]. Для його запобігання Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України (Держінформнауки) виконує функції схожі з бізнес інкубаторами західних країн: стимулює створення малих підприємств, шляхом участі в організації й фінансуванні, та наданні інтелектуальних послуг за пільговими цінами для зниження фінансових витрат і скорочення часу на освоєння цих послуг. Прикладами позитивних результатів можуть бути створення випробувального стенду для літака АН-140, турбодетандерів для газопроводів, когенераційних установок, випуск продукції з відомими торговими марками «Торчин-продукт», «Мільвіда» та інші [11, с. 14], а суперечливих – піднесення частки інноваційно-активних підприємств України до 18–20 % (протягом 1996–1998 рр.) та зниження цієї частки до 10,5 % (після 2010 р.). Останнє актуалізувало заходи громади із дотримання принципу доброчесності шляхом безоплатного доступу до перевірки текстів (у т.ч. й заявок на легітимацію інтелектуального продукту) на ознаки плагіату, наприклад на он-лайн ресурсах: StrikePlagiarism (<http://Plagiat.pl/>), Advego Plagiatius (<https://advego.com/plagiatius/>), Copyscape (<https://www.copyscape.com/>), Contentyoda (<http://contentyoda.com/>) та ін.

У послугах нагромадження легітимного інформаційно-цифрового інтелектуального продукту виявляється наступне сприяння розширеному відтворенню привласнення інтелектуального продукту в кластері продуцентів. Оскільки, законодавча основа їх діяльності, тосовно технологічних парків в Україні, в складі Концепції науково-технологічного розвитку України, Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» та ін., не передбачає легітимацію інтелектуального продукту без його трафаретизації. Остільки, послуги з нагромадження легітимного інтелектуального продукту, створеного у наукових установах, відкривають перспективи технопаркам для його підготовки до подальшої комерціалізації. Прикладом дієвості податкового стимулювання та послуг нагромадження легітимного інтелектуального продукту технопарків може бути успішний розвиток Інституту електрозварювання та Інституту монокристалів [11, с. 34–35]. Однак, звуження масштабів комерціалізації інтелектуального продукту в інших технопарках актуалізувало інституціоналізацію принципу наукової етики (за Мертоном) та заходи громадськості з подолання «обмеженості пошукових операцій», скажімо, у он-лайн сервісах патентного пошуку (Patent Lens, WikiPatents, PRIORSMART та ін.) через створення відкритих баз даних об'єктів інтелектуальної власності, таких, як: USPTO (<http://www.uspto.gov/patents/process/search/index.jsp> – база даних патентного відомства США

з кількома мільйонами патентів за період з 1976 р.), Canadian Patents Database (<http://patents.ic.gc.ca/opic-cipo/cpd/eng/search/advanced.html> – база даних патентної служби Канади із понад 1.9 млн патентів за період з 1869 р.), Esp@cenet (<http://er.espacenet.com/> – база даних Європейського патентного відомства «European Patent Office» має більш 60 млн. патентних заявок і патентів), УКРПАТЕНТ (<http://base.ukrpatent.org/searchINV/> – база даних патентів на винаходи й корисні моделі України), ЕАПВ (<http://www.eapatis.com/> – Євразійське патентне відомство має понад 30 локальних патентних баз даних) тощо.

У послугах комерціалізації легітимного інформаційно-цифрового інтелектуального продукту виявляється наступне сприяння розширеному відтворенню привласнення інтелектуального продукту у взаємодії кластерів «продуценти-підприємці». Відповідно до законодавчої основи інтелектуальних послуг дослідницьких парків (в складі Закону України «Про наукові парки», «Про науковий парк “Київська політехніка”» та ін. [11, с. 18]) передбачене обмеження розробок інтелектуального продукту до стадії технологічного нововведення. В свою чергу, досвід товарних умов діяльності наукових парків засвідчує актуальність їх функцій із формування сприятливого середовища для підготовки до комерціалізації інтелектуального продукту, створеного у наукових організаціях. В умовах недостатності приватного фінансування комерціалізації інтелектуального продукту актуалізуються цільові комплексні програми як основа реалізації крупних програмні заходів держави, на кшталт: бізнес-інкубаторів малих інноваційних підприємств, різних науково-інноваційних центрів (науково-дослідницьких парків, технологічних парків) тощо. Поширенню зазначених послуг сприяє громадська активність із залучення тисячі дослідників та творчих обцин (за Л. Лессінгом) з різних країн світу до виконання глобальних наукових і освітніх проектів, наприклад, операційна система «Лінукс», каліфорнійський університетський проект «Домашні мережі», Канадська коаліція творців музики (CCMC), Фонд вільного програмного забезпечення (Free Software Foundation), електронні бібліотеки, наукові й освітні проекти «наука без кордонів» та «освіта без кордонів», енциклопедичний ресурс «Вікіпедія» та ін. [12, с. 367].

Таким чином, розширеному відтворенню привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в кластері продуцентів можуть сприяти інтелектуальні послуги в частині: уніфікації створення інтелектуального продукту, нагромадження та комерціалізації легітимного інтелектуального продукту (рис. 1). Спеціалізовані функції з надання зазначених послуг виявлено у таких складових інфраструктури як: бізнес-інкубатори, технологічні та науково-дослідницькі парки.

Загальною характеристикою складових інфраструктури інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в кластері посередників-підприємців вважається їх виникнення, переважно, на базі наукових організацій (університетів, інститутів НАН та ін. [10, с. 129]). Серед відмінностей таких складових інфраструктури виділяється їх спеціалізація на інтелектуальних послугах та відповідне функціональне призначення: просування на ринок розробок, створених кооперацією наукових організацій

та бізнесу [10, с. 129] (центри комерціалізації технологій); трансфер інтелектуального продукту (розробок і високотехнологічної інноваційної продукції) від наукових організацій та університетів до промислових компаній (центри трансферу технологій); забезпечення інтелектуальними послугами підприємств малого інноваційного бізнесу (Національний орган інтелектуальної власності).

У послугах з трансферу технологій виявляється наступне сприяння розширеному відтворенню привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту у взаємодії кластерів «підприємці-творці». Традиційні можливості активізації подібних високотехнологічних послуг в товарних умовах визнаються у венчурних фондів та прямому фінансуванні на принципах партнерства у володінні та розпорядженні між державою та приватним бізнесом, що проявляється в [13]: загальності цілей державних й приватних партнерів; розподілі відповідних витрат і ризиків партнерів з фіксацією цього в офіційних документах (контрактах, договорах та ін.). На жаль, наслідком формалізації норм Закону України «Про управління державним майном» є перешкоди створенню високотехнологічних послуг, наприклад, господарським товариством за участю бюджетної організації (державного наукового інституту, університету). Поряд з цим, від заходів поширення послуг з трансферу технологій в національній економіці України очікується подолання мотиваційних перешкод, наприклад, не заінтересованості приватного власника купувати інтелектуальний продукт університетів та наукових інститутів навіть у формі дослідних зразків. Причина – необхідність додаткового авансування капіталу у проведення експериментальних розробок. Приклади усунення таких перешкод демонструють країни ЄС, де надання послуг з трансферу технологій від університетів і науково-дослідних інститутів забезпечується за рахунок державного бюджету в межах програм підтримки трансферу технологій, програм доопрацювання отриманих результатів до рівня продукту, готового до комерціалізації [12, с. 34]. Врахування такого міжнародного досвіду в програмно-цільовому розвитку академічного сектору науки може бути підґрунтям державного регулювання трансферу українських технологій. При цьому, правочини на об'єкти права інтелектуальної власності, створені за кошти бюджету України, закріплювалися за Міністерством освіти і науки, Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації, які фінансували науково-технічні проекти в рамках державних цільових комплексних програм. На жаль, у контролі за розподілом таких правочинів на трансфер технологій визнається недостатнє врахування міжнародного досвіду та важливість відповідної допомоги з боку громадськості.

При наданні інтелектуальних послуг з підтримки зарубіжного патентування виявляється таке сприяння розширеному відтворенню привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту у взаємодії кластерів «підприємці-продуценти». Популяризація програм з надання послуг допомоги патентування за кордоном [12, с. 36] відкриває перспективи поширення патентного захисту, як основи для випуску національними академічними установами легітимних форм інтелектуального продукту та їх експансії на сегменти міжнародного ринку. В товарних умовах пріоритет надання послуг експертизи заявок

на винаходи постає раціональним вибором між мотивами комерційної придатності поданих заявок на винаходи й корисні моделі та регламентом законодавчих норм рівноправності усіх заявок щодо видачі патенту. Відносно останнього, держава регулює надання послуг експертизи заявок на винаходи шляхом підвищення технологічного способу їх виробництва, наразі, до рівня автоматизованого. Наприклад, в Укрпатенті впроваджена форма експертизи заявок на основі системи «Винаходи» (як сукупності автоматизованих робочих місць та технологічних баз даних) та інформаційних технологій пошуку релевантних щодо заявлених винаходів у патентних базах розвинених країн світу (у т.ч. через Інтернет) [12, с. 27]. Для споживачів послуг удосконалюється технологія електронного подання заявок на винаходи до Укрпатенту через Інтернет. Подібна комунікація обумовила взаємодію державного і громадянського регулювання з приводу оцінки оперативності надання послуг з розгляду заявок на винаходи, забезпечення «прозорості» для заявника стадій розгляду заявки (у т.ч. і через інформаційно-довідкову систему на сайті Укрпатенту) тощо.

У послугах комерціалізації винаходів виявляється наступні стимули розширеному відтворенню привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в кластері посередників-підприємців. Можливості механізму саморегулювання послуг із сприяння комерціалізації винаходів обумовлені конкуренцією підприємців, що дотримуються норм добросовісної підприємницької діяльності (схожі функціями існують у оцінників, аудиторів і можуть бути створені для контролю в сфері освіти, науки). На жаль, за межами можливостей такого механізму виявляються заходи боротьби, що призводять до звуженого відтворення зазначеного привласнення через нестачу коштів на покриття витрат наукоємних підприємств в частині: патентного пошуку і патентно-ліцензійної роботи; виготовлення дослідних зразків технологій і продукції, а також просування їх на ринок (виставки, реклама); впровадження нових інноваційних проектів малими підприємствами тощо. Звісно, певні перспективи розширеного відтворення привласнення інтелектуального продукту в кластері посередників-підприємців відкриваються після конкурсного відбору національних наукоємних підприємств до субсидування витрат із спеціальних європейських фондів. Заходи державного регулювання наближають такі перспективи шляхом популяризації та «стандартизації» діяльності Національного органу інтелектуальної власності та Укрпатенту. Прикладом може бути створена за дорученням Кабінету Міністрів України база даних «Перспективні винаходи України» [12, с. 29], послуги із занесення даних до якої надаються на підставі рішень Експертної Ради Національної академії наук України з питань науково-технічної експертизи інноваційних проектів технологічних парків про визнання винаходів перспективними за науково-обґрунтованими критеріями. Подібна регламентація (вільного доступу через мережу Інтернет) привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту покликана сприяти комерціалізації інтелектуального продукту українських винахідників, інженерно-технічних працівників і науковців, привласненню інтелектуального продукту на ринку внутрішньому та міжнародному, наданню допомоги інвесторам з вибору напрямків авансування капіталу. Така

регламентація «формалізує» проведення щорічного Всеукраїнського конкурсу «Винахід року», де передбачається додаткова наукова експертиза в формі оцінки відповідності конкурсних винаходів сучасному рівню наукових і технічних знань, тенденціям науково-технічного прогресу, принципам державної інноваційної політики тощо, без широкого залучення громадськості. Доцільним є участь громадськості в експертних радах з відзначення кращих патентів за окремими номінаціями (наприклад, «перше місце», «кращий винахід в регіоні», «кращий винахід серед молоді» тощо), при висвітленні у засобах масової інформації, при наданні рекомендацій для претендентів на представництво у базі даних «Перспективні винаходи України» [12, с. 30].

Таким чином, розширеному відтворенню привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в кластері посередників-підприємців можуть сприяти інтелектуальні послуги в частині: трансферу технологій, підтримки зарубіжного патентування та сприяння комерціалізації винаходів (рис. 1). Спеціалізовані функції з надання зазначених послуг вивязано у таких складових інфраструктури як: центри інноваційно-технологічні, трансферу технологій, їх комерціалізації.

Як бачимо, в інфраструктурі інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в Україні поступово кристалізується складові, що відображають певну «спеціалізацію» функцій з надання відповідних інтелектуальних послуг. Характер і рівень розвитку такої інфраструктури визначає умови зменшення трансакційних витрат, як перешкод розширеного відтворення привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в соціально-економічних кластерах його акторів.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами аналізу формальних елементів інфраструктури інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту та їх функцій, можна зробити такі висновки:

1) з'ясовано формальні елементи інфраструктури привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту: організаційні правила (для фондів сприяння кредитуванню, асоціативних консалтингових фірм, асоціації ресурсів приватного бізнесу та держави), нормативно-правові закони (стосовно бізнес-інкубаторів, технологічних та науково-дослідницьких парків), традиції й зразки господарювання (центрів трансферу технологій, їх комерціалізації та Національного органу інтелектуальної власності);

2) у формальних елементів інфраструктури привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту розкрита певна «спеціалізація» функцій з надання відповідних інтелектуальних послуг. Характер і рівень їх розвитку визначає умови зменшення трансакційних витрат, як перешкод розширеного відтворення привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в соціально-економічних кластерах його акторів;

3) окреслено різновиди інтелектуальних послуг, що сприяють розширеному відтворенню привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту в соціально-економічних кластерах його акторів: фінансування досліджень, консалтингу, підготовки і перепідготовки фахівців (в кластері творців), уніфікації створення інтелектуального продукту, нагромадження та комерціалізації легітимного інтелектуального продукту (в кластері продуцентів), трансферу технологій, підтримки зарубіжного патентування та сприяння комерціалізації винаходів (в кластері посередників-підприємців);

4) подальші дослідження мають бути спрямовані на моделювання заходів регулювання функцій складових інфраструктури інституціоналізації привласнення інформаційно-цифрового інтелектуального продукту, що може сприяти ефективного розвитку окремих видів промислової діяльності в Україні при високому ступені наукового супроводу на новітній технологічній основі.

Список використаних джерел:

1. Вишневецький В. П. Цифрові технології та проблеми розвитку промисловості. *Економіка України*. 2022. № 1. С. 47–66. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.01.047>
2. Гриценко А. А. Економічні суперечності глобалізації та локалізації в умовах гібридної війни та післявоєнної реконструкції: монографія. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». 2022. 636 с.
3. Єгоров І. Ю., Рижкова Ю.О. Інноваційна політика та імплементація розумної спеціалізації в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2018. № 3. С. 48-64.
4. Тарасевич В. Теоретичний вимір інформаційно-цифрової економіки: основи і система первинних інформаційних феноменів. *Економіка України*. 2021. № 1(710). С. 3–23. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.003>
5. Den Hertog P. Capabilities for Managing Service Innovation: Towards a Conceptual Framework. *Journal of Service Management*. 2010. Vol. 21. № 4. P. 490–514.
6. Lusch R. Service-Dominant Logic: Continuing the Evolution. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 2008. № 36. P. 1–10.
7. Македон В. В., Валіков В. П., Рябик Г. Є. Розвиток світового ринку ділових інтелектуальних послуг під впливом економіки 4.0. *Нобелівський вісник*. 2019. № 1 (12). С. 59–71. DOI: <https://doi.org/10.32342/2616-3853-2019-2-12-7>
8. Матросова Л. М., Єчина Л. В. Інтелектуальні послуги як чинник інноваційного розвитку економіки України. *Економічна теорія та право*. 2016. № 3(26). С. 56–68.
9. Ярмук О. В. Інтелектуальні послуги: особливості виробничої функції. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Випуск 2. С. 27-30.
10. Тарасевич В. М. Євроінтеграційний вимір національної економіки України : монографія. Дніпро : ПМП «Економіка», 2019. 166 с.
11. Бодров В. Г., Рябцев Г. Л., Соколова О. М., Сагайдак В. Є. Економіка. Суспільство, Влада. Актуальні проблеми державного управління в умовах економічних і суспільних трансформацій : наук. зб. Київ : Псіхея, 2012. 152 с.
12. Шовкун І. А. Високотехнологічні послуги у зовнішній торгівлі: світовий досвід та українські реалії. *Економіка України*. 2013. № 9. С. 47-72.
13. Public-private Partnership for Innovation: Policy Rationale, Trends and Issues. Organization for Economic Cooperation and Development. Brussels: European commission, 2003. 100 p.

References:

1. Vyshnevskiy V. (2022) Cifrovi tekhnologii ta problemi rozvitku promislovosti [Digital technologies and problems of development of industry]. *Economy of Ukraine*, no. 1, pp. 47–66.

2. Hricenko A. (2022) Ekonomichni superechnosti globalizacii ta lokalizacii v umovakh gibridnoi vijni ta pisljavoennoi rekonstrukcii [Economic contradictions of globalization and localization in the conditions of hybrid war and post-war reconstruction]. Kyiv: NAS Ukraine, GO «In-t econ. and prognostics. NAS Ukraine.
3. Egorov I., Rizhikova Y. (2018) Innovacijna politika ta implementacija rozumnoi specializacii v Ukraïni [The innovative policy and implementation of smart specialization are in Ukraine]. *Economics and prognostication*, no. 3, pp. 48–64. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2018.03.048>
4. Tarasevych V. (2021) Teoretichnij vymir informacijnno-cifrovoi ekonomshki: osnovy i sistema pervinnikh informacijnih fenomeniv [Theoretical dimension of information-digital economy: foundations and system of primary information phenomena]. *Economy of Ukraine*, no. 1 (710), pp. 3–23. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.003>
5. Den Hertog P. (2010) Capabilities for Managing Service Innovation: Towards a Conceptual Framework. *Journal of Service Management*, vol. 21, no. 4, pp. 490–514.
6. Lusch R. (2008) Service-Dominant Logic: Continuing the Evolution. *Journal of the Academy of Marketing Science*, no. 36, pp. 1–10.
7. Makedon V., Valikov V., Rjabik E. (2019) Rozvitok svitovogo rinku dilovikh intelektual'nikh poslug pid vplivom ekonomiki 4.0 [Development of world market of business intellectual services under act of economics 4.0]. *Nobel announcer*, no. 1(12), pp. 59-71. DOI: <https://doi.org/10.32342/2616-3853-2019-2-12-7>
8. Matrosova L. M., Echina L. B., (2016) Intelektualni poslugi jak chinnik innovacijnogo rozvitku ekonomiki Ukraïni [Intellectual services as factor of innovative development of economy of Ukraine]. *Economic theory and right*, no. (26), pp. 56–68.
9. Jarmak O. (2014) Intelektualni poslugi: osoblivosti virobnochoi funkcii [Intellectual services: specific of productive function]. *Global and national problems of economics*, vol. 2, pp. 27–30.
10. Tarasevych V. (2019) Evrointegracijnij vimir nacionalnoi ekonomiki Ukraïni: monografija [Eurointegration measuring of national economy of Ukraine: monograph]. Dnipro: PSI «Economics».
11. Bodrov V., Rjabcev G., Sokolova O., Sagajdak V. (2012) Ekonomika. Suspilstvo, Vlada. Aktual'ni problemy derzhavnogo upravlinnja v umovakh ekonomichnikh i suspil'nikh transformacij: nauk. zbirnik [Economy. Society, Power. Actual problems of the state regulation in the conditions of economic and public transformations: sciences. coll.]. Kyiv: Psiheia.
12. Shovkun I. (2013) Visokotekhnologichni poslugi u zovnishnij torgovli: svitovij dosvid ta ukraïnski realii [Hi-tech services in foreign trade: world experience and Ukrainian realities]. *Economy of Ukraine*, no. 9, pp. 47–72.
13. *Public-private Partnership for Innovation: Policy Rationale, Trends and Issues*. Organization for Economic Cooperation and Development. (2003) Brussels: European commission.

Leonidov Ihor

Ukrainian State University of Science and Technologies

INFRASTRUCTURE OF INSTITUTIONALIZATION OF APPROPRIATION OF INFORMATIVELY-DIGITAL INTELLECTUAL PRODUCT: DELIVERY OF INTELLECTUAL SERVICES

Summary

The paper discusses of elements of infrastructure of institutionalization of appropriation of informatively-digital intellectual product. Evolution of scientific fundamental and empiric developments of the infrastructure was exposed. The economic relations concerning intellectual services how condition of appropriation of informatively-digital intellectual product was grounded in represented its scientific determinations. Authorial determination of content of infrastructure of appropriation of informatively-digital intellectual product was offered. The infrastructure of institutionalization of appropriation of informatively-digital intellectual product was outlined how a result of barriers out of reproduction of actors of its appropriation. Was circumscribe the elements of infrastructure of institutionalization of appropriation of informatively-digital intellectual product, namely: organizational rules (for the funds of assistance to crediting, associative consulting firms, association of resources of private business and state), normatively-legal laws (in relation to business-incubators, technological and scientifically-research parks), traditions and patterns of economics (centers of transfer of technologies, its commercialization and National organ of intellectual property). Delivery of intellectual services, what aimed to decreasing of transaction costs into the infrastructure of institutionalization of appropriation of informatively-digital intellectual product, was exposed. Was found out the varieties of intellectual services, what assistance of extended reproduction of appropriation of informatively-digital intellectual product in the socio-economic clusters of his actors, namely: financing of researches, consulting, tuition and retraining of specialists (in the cluster of creators), unification of creation of intellectual product, saving and commercialization of legitimate intellectual product (in the cluster of producers), the transfer of technologies, support of the foreign patenting and assistance to commercialization of inventions (in the cluster of mediators-entrepreneurs). Further researches must be goal-seeking to the modeling of measures of regulation of functions of elements of infrastructure of institutionalization of appropriation of informatively-digital intellectual product. Practical importance of the paper was represented in an availability for government regulation of development of local types of industrial activity in Ukraine with the high degree of scientific accompaniment on the newest technological basis.

Keywords: infrastructure, appropriation of intellectual product, institutionalization, informatively-digital product, intellectual services, innovative economics.

УДК 334.752:351.81

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-100-3>

Тарлопов І. О.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5715-9675>

СОЦІАЛЬНИЙ РИЗИК ПРОЄКТІВ ТРАНСПОРТНОГО СЕКТОРУ У СИСТЕМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто особливості вимірювання соціальних ризиків проєктів у системі сталого розвитку. Теоретико-методологічною основою дослідження є сучасні теорії, концепції, гіпотези концепції сталого розвитку. На основі контент-аналізу запропоновано класифікувати критичні елементи соціальної стійкості транспортних проєктів за двома рівнями: системний та рівень проєкту. Відокремлено тринадцять показників соціальних ризиків на основі вирішення альтернативи «Value for Money». Побудована концептуальна модель проєкту у тривимірному просторі сталого розвитку: економічний, соціальний, екологічний. Розглянуто обмеження прийняття управлінських рішень у області ідентифікації соціальних ризиків проєктів транспортного сектору.

Ключові слова: соціальний ризик, проєкт, ціль сталого розвитку, стратегія, соціальний конфлікт.

Постановка проблеми. Мета введення приватного сектору в сферу будівництва та експлуатації транспортної інфраструктури – підвищення загальної ефективності, ефективності державних послуг, відповідності багатоаспектним потребам суспільства. Тому задоволення громадськості, яка безпосередньо пов'язана з соціальним забезпеченням, є ключовим для успіху проєкту.

Державний чи приватний сектор як учасники транспортних проєктів зазвичай вразливі та чутливі до змін (зміни ландшафту, впливу на навколишнє середовище, міграція населення й ін.), що може призвести до прояву різноманітних соціальних проблем. Тому вони можуть стикатися зі значними проблемами в транспортних проєктах, пов'язаними із соціальними змінами, включаючи бідність, охорону здоров'я, освіту, безпеку дорожнього руху, гендерну справедливість, соціальні гарантії, торгівлю людьми, зайнятість праці, що у кінцевому результаті буде мати значний вплив на транспортні проєкти та розвиток транспортних систем у цілому. Більше того, транспортні проєкти зазвичай управляються, реалізуються та підтримуються державним сектором, а, отже, участь приватного сектору, який орієнтується на комерційні цілі, може зменшувати їх соціальну цінність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різноманітних аспектів реалізації проєктів транспортного сектору присвячено багато праць українських науковців і практиків.

О. Бататін у своїх роботах акцентує увагу на перспективах розвитку взаємодії суб'єктів публічно-приватного партнерства у проєктах транспортної інфраструктури й висвітлює інноваційні підходи та можливі стратегії, які можуть сприяти подоланню проблем та сприяти сталому розвитку в цій галузі [1]. На його думку, взаємодія суб'єктів публічно-приватного партнерства в проєктах транспортної інфраструктури вимагає комплексного підходу та ефективного розв'язання проблем для досягнення успішних результатів у сфері розвитку транспортних мереж та об'єктів інфраструктури [1].

Г. Шворнікова та С. Сорока провели аналіз досліджень проблем управління ризиками у транспортному будівництві, узагальнили поняття проєктного ризику та факторів, що визначають можливість їх настання [2]. У своїй статті [2] вони також представили статистичний аналіз інвестицій у транспорті галузь та підтвердили необхідність розробки інвестиційних проєктів щодо

розвитку інфраструктури транспорту, запропонували класифікацію ризиків при реалізації проєктів транспортної інфраструктури на кожному етапі життєвого циклу.

О. Бакуліч, І. Кіс та В. Занора звернули увагу на необхідність проведення екологічного аналізу під час управління транспортними проєктами при оцінюванні впливу екологічного ризику на навколишнє середовище [3]. Визначаючи та оцінюючи екологічний ризик, автори зауважили, що він впливає на повітря, акустичне середовище, водне середовище та ґрунти. Також, на їх думку, серед інших важливих аспектів управління ризиком транспортного проєкту є визначення прямого та опосередкованого впливу екологічного ризику на людину [3, с. 62].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Соціальні проблеми можуть бути перетворені на соціальні ризики, якщо суперечки, пов'язані з ними, не будуть вирішуватися ретельно та належним чином. Концепція соціального ризику стосується ризиків, які можуть впливати на все суспільство та призвести до соціальної турбулентності та соціальних заворушень у формах соціальної напруги та колективних конфліктів, які можуть породити суспільні протистояння, публічні протести та навіть насильницькі конфлікти. Соціальний конфлікт – це боротьба людей у суспільстві, які використовують неінституціоналізовані або незаконні способи дій для реалізації своїх інтересів. Ці недисципліновані дії, безумовно, загрожують соціальній стабільності. Соціальні ризики можна охарактеризувати як ймовірність соціальних конфліктів, які загрожують соціальній стабільності, соціальному порядку та спричиняють подальшу соціальну кризу. Для транспортного проєкту соціальні ризики можуть виникати, коли зацікавлені сторони визначають вразливість проєкту з соціальної точки зору. Їх прояв може знищити репутацію транспортних проєктів і може торкатися права людини, праці чи екологічної стійкості. Саме це було та залишається пріоритетним напрямом сталого розвитку у післявоєнний період в Україні. Зміна умов внутрішнього середовища впливає на стабільність українського суспільства, а, отже, питання зменшення соціальних ризиків потребує подальшого дослідження.

Метою статті є обґрунтування факторів соціального ризику проєктів транспортного сектору на основі концепції сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальні ризики можуть негативно впливати на стійкість, оскільки на вигоди всіх зацікавлених сторін проекту можуть негативно впливати соціальні конфлікти та кризи. WCED (Всесвітня комісія з навколишнього середовища та розвитку) визначила стійкість як «розвиток, який відповідає потребам сучасності, не порушуючи здатність майбутніх поколінь задовольнити їхні потреби», що поєднує в собі соціальні, екологічні та економічні питання» [4]. Таким чином, для досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР) транспортних систем потрібен баланс трьох стовпів сталого розвитку – соціальної, екологічної та економічної стійкості.

Для транспортного проекту кінцевою метою його реалізації є досягнення VfM (Value for Money – співвідношення ціни та якості) за державну послугу та/чи товар. BVfM – це максимально досяжний результат від розробки та реалізації транспортного проекту. У новому транспортному проекті мета VfM повинна відображати цілі, місії, загальний стратегічний план уряду та довгострокові вигоди для приватного та громадського секторів. Отже, має бути розроблена Стратегія розвитку якісних громадських об'єктів та послуг. При цьому слід урахувати, що на процес досягнення VfM для транспортних проектів впливають економічні, екологічні та соціальні наслідки їх реалізації. Оскільки сталий розвиток є остаточною метою транспортних проектів, ці три наслідки можуть вплинути на реалізацію завдяки їх впливу на соціальну стійкість та VfM проектів.

У таблиці 1 представимо Критичні елементи соціальної стійкості транспортних проектів (S1–S13).

Прояв цих критичних елементів транспортних проектів має різні фокуси та області. Виходячи з їх визначення з точки зору соціальної стійкості ці критичні елементи можна розділити на два рівні: рівень проекту і системний рівень. Рівень проекту підкреслює вплив проекту на інтереси людей та соціальну стабільність, і ці елементи тісно пов'язані з людьми. Системний рівень визначає вплив транспортної системи на суспільство та індивіда, їх взаємодію, що має більш широкий діапазон, а елементи цього рівня зосереджуються на сучасних та майбутніх цінностях та зовнішніх ситуаціях (як позитивні, так і негативні) системи [11–13].

Наприклад, «Керівництво» (S3) орієнтоване на конкретні кроки у процесі розробки політики: оцінка варіантів, прийняття рішень та/або

впровадження. Таким чином, його слід класифікувати як елемент системного рівня. «Здоров'я та безпека» (S4) визначається як стан повного фізичного, психічного та соціального добробуту, а не просто відсутність захворювання. Цей елемент необхідно визначати як на рівні проекту, так і на системному рівні. Мету діяльності також необхідно враховувати при обговоренні мети сталого розвитку проектів, що є співвідношенням ціни та якості. Тому S1 та S4-S12 у таблиці 1 слід розглядати як критичні елементи соціальної стійкості для цього дослідження завдяки їх зосередженості на соціальній стійкості на рівні проекту з урахуванням VfM.

Отже, три наслідки (економічні, екологічні, соціальні) реалізації транспортного проекту матимуть вплив на соціальну стійкість та VfM у процесі реалізації проекту. Таким чином, шляхом аналізу впливу на зацікавлених сторін та суспільство під час будівництва та експлуатації транспортних проектів та критичних елементів соціальної стійкості (таблиця 1) можна визначити фактори соціальних ризиків (ФСР) транспортних проектів у тримірному просторі сталого розвитку: економічний, екологічний та соціальний. Концептуальна модель транспортного проекту у тримірному просторі сталого розвитку (соціальна, економічна та екологічна стійкість), яка дозволяє виявити можливі ФСР транспортних проектів, представлена на рис. 1.

Висновки з проведеного дослідження. Потенційне використання ідентифікованих Цілей сталого розвитку – це виявлення слабкостей в управлінні соціальними ризиками транспортних проектів, де можуть бути прийняті різні методи вимірювання для моніторингу та розрахунку будь-яких конкретних змін соціальної цінності та соціальної стійкості. Більше того, ідентифіковані фактори соціальних ризиків можуть бути використані для впровадження ефективного управління транспортними проектами з метою зменшення негативних соціальних наслідків та підвищення стійкості транспортної системи.

Подальші дослідження соціальних ризиків транспортних проектів повинні зосередитися на найкращих практиках їх ідентифікації та управління. Крім того, необхідно додатково вивчити взаємозв'язок економічного, екологічного та соціального впливу транспортних проектів та зміни потоку транспортного руху, поведінки під час подорожей, структури державно-приватного партнерства.

Таблиця 1

Критичні елементи соціальної стійкості транспортних проектів

№	Критичні елементи соціальної стійкості	Рівень проекту	Системний рівень	Це співвідношення ціни та якості?
S1	Рівні можливості	+	+	+
S2	Освіта та навчання	x	+	x
S3	Керівництво		+	x
S4	Здоров'я та безпека	+	+	+
S5	Працевлаштування	+	+	x
S6	Безпека	+	+	
S7	Права Людини	+	+	+
S8	Корінні права	+	+	x
S9	Праці та зайнятості	+	+	x
S10	Стандарти практичної діяльності	+	+	x
S11	Культурна спадщина	+	+	x
S12	Залучення та розвиток громади	+	+	+
S13	Розвиток технологій	x	+	+

Джерело: систематизовано автором з урахуванням [5-10]

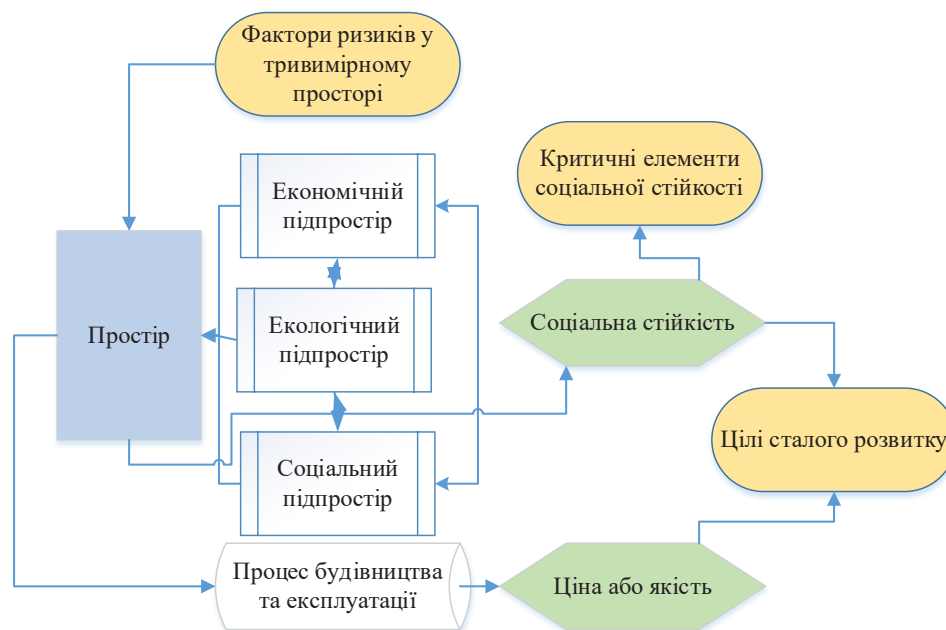

Рис. 1. Концептуальна модель проєкту у тривимірному просторі сталого розвитку

Джерело: авторська розробка

Список використаних джерел:

1. Бататін О. Взаємодія суб'єктів публічно-приватного партнерства в проєктах транспортної інфраструктури: проблеми та перспективи. *Наукові перспективи*. 2024. № 2 (44). С. 87–92.
2. Шворнікова Г. М., Сорока С. І. Проєктні ризики розвитку інфраструктури транспорту. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2021. № 4 (268). С. 112–117.
3. Бакуліч О. О., Кіс І. Р., Занора В. О. Тенденції управління екологічними ризиками транспортних проєктів. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. 2020. № 56. С. 62–69.
4. WCED (World Commission on Environment and Development). *Our common future*. Oxford Engl. *Oxford Univ. Press* 1987. No. 11. P. 53–78.
5. Содома Р. І., Когут М. В., Демчина В. Р. Розвиток транспортної інфраструктури як фактор підвищення глобальної конкурентоспроможності. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/13426/2/3653-Текст%20статті-3567-1-10-20240405.pdf> (дата звернення: 04.05.2024).
6. Степаненко С. В., Городецька Т. Е., Руденко С. В. Інвестиційна складова розвитку транспортної системи України. *Економічний простір*. 2023. № 184. С. 123–128.
7. Кушнір Н. О., Сідак С. В. Сучасний стан іноземного інвестування у розвиток високотехнологічних стартап-проєктів в Україні технологій. *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2023. № 5(19). С. 84–92.
8. Черній В., Творонович В. Комбінований підхід впровадження маркетингової та економічної стратегії розвитку підприємства муніципального транспорту. *Економіка та суспільство*. 2020. № 22. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/167> (дата звернення: 04.05.2024).
9. Шевченко Р. Б., Іващенко Т. О. Стагнація транспортної галузі України як результат системних соціальних потрясінь. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 11. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2024-11-03-07> (дата звернення 04.05.2024).
10. Стрілок І. І., Шкляр В. В. Пріоритети в реалізації сталого розвитку транспортної складової. *Економіка і управління*. 2021. № 50. С. 34–42.
11. Парфентьева О. Методологічні підходи в управлінні розвитком транспортних компаній як соціально-економічних систем. *Економіка і управління*. 2023. № 53. С. 27–39.
12. Тарлопов І. О. Статистичне оцінювання інвестиційного співробітництва між Україною та країнами ЄС. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2021. № 2-1. С. 91–96. URL: <http://www.puet.poltava.ua/index.php/economics/article/view/67> (дата звернення: 26.10.2023).
13. Тарлопов І. Статистичне оцінювання обсягу виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії у країнах ЄС. *Організаційно-економічні аспекти розвитку підприємницьких структур в Україні та світі*. 2022. С. 357–378.

References:

1. Batatin O. (2024) Vzaiemodiia subiektiv publichno-pryvatnoho partnerstva v proektakh transportnoi infrastruktury: problemy ta perspektivy [Interaction of public-private partnership entities in transport infrastructure projects: problems and prospects]. *Scientific prospects*, no. 2 (44), pp. 87–92. (in Ukrainian)
2. Shvornikova G.M., Soroka S.I. (2021) Proiektni ryzyky rozvytku infrastruktury transportu [Prose risks of development of transport infrastructure]. *Bulletin of the Vladimir Dahl Eastern Ukrainian National University*, no. 4 (268), pp. 112–117. (in Ukrainian)
3. Bakulich O.O., Kiss I.R., & Zanora V.O. (2020) Tendentsii upravlinnia ekolohichnymy ryzykamy transportnykh proektiv [Trends in the management of environmental risks of transport projects]. *Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University*, no. 56, pp. 62–69. (in Ukrainian)
4. WCED (World Commission on Environment and Development). (1987) *Our common future*. Oxford Engl. *Oxford Univ. Press*, no. 11, pp. 53–78.

5. Sodoma R.I., Kohut M.V., & Demchina V.R. (2024) Rozvytok transportnoi infrastruktury yak faktor pidvyshchennia hlobalnoi konkurentospromozhnosti [Development of transport infrastructure as a factor in increasing global competitiveness]. *Economics and society*, no. 60. Available at: <https://sci.lidubgd.edu.ua/bitstream/123456789/13426/2/3653-Текст%20статті-3567-1-10-20240405.pdf> (in Ukrainian)
6. Stepanenko S.V., Gorodetska T.E., & Rudenko S.V. (2023) Investytsiina skladova rozvytku transportnoi systemy Ukrainy [Investment component of development of the transport system of Ukraine]. *Economic space*, no. 184, pp. 123–128. (in Ukrainian)
7. Kushnir N.O., Sidak S.V. (2023) Suchasnyi stan inozemnoho investuvannia u rozvytok vysokotekhnolohichnykh startap-proiektiv v Ukraini tekhnolohii [The current state of foreign investment in the development of high-tech startup projections in Ukraine technology]. *Scientific innovations and advanced technologies (Series "Management and Administration", Series "Law", series "Economics", series "Psychology", series "Pedagogy")*, no. 5(19), pp. 84–92. (in Ukrainian)
8. Cherniy V., Tyronovich V. (2020) Kombinovanyi pidkhid vprovadzhennia marketynhovoї ta ekonomichnoi stratehii rozvytku pidpriemstva munitsypalnoho transportu [Combined approach to the introduction of marketing and economic strategy for the development of the municipal transport enterprise]. *Economics and society*, no. 22. Available at: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/167> (in Ukrainian)
9. Shevchenko R.B., Ivashchenko T.O. (2024) Stahnatsiia transportnoi haluzi Ukrainy yak rezultat systemnykh sotsialnykh potriasin [Stagnation of the transport industry of Ukraine as a result of systemic social upheaval]. *Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, no. 11. Available at: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2024-11-03-07> (in Ukrainian)
10. Strel I.I., Shklyar V.V. (2021) Priorytety v realizatsii staloho rozvytku transportnoi skladovoi [Priorities in the implementation of sustainable development of the transport component]. *Economics and management*, no. 50, pp. 34–42. (in Ukrainian)
11. Parfentyeva O. (2023) Metodolohichni pidkhody v upravlinni rozvytkom transportnykh kompanii yak sotsialno-ekonomichnykh system [Methodological approaches in managing the development of transport companies as socio-economic systems]. *Economics and management*, no. 53, pp. 27–39. (in Ukrainian)
12. Tarlopov I.O. (2021) Statystychnе otsiniuvannia investytsiinoho spivrobitnytstva mizh Ukrainoiu ta krainamy YeS [Statistical assessment of investment cooperation between Ukraine and EU countries]. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Economic Science Series*, no. 2-1, pp. 91–96. Available at: <http://www.puet.poltava.ua/index.php/economics/article/view/67> (in Ukrainian)
13. Tarlopov I. (2022) Statystychnе otsiniuvannia obsiahu vyrobnytstva enerhii z vidnovliuvanykh dzherel enerhii u krainakh YeS [Statistical estimation of energy production from renewable energy sources in EU countries]. *Organizational and economic aspects of development of business structures in Ukraine and the world*, pp. 357–378. (in Ukrainian)

Tarlopov Ihor

Oles Honchar Dnipro National University

SOCIAL RISK OF TRANSPORTATION INDUSTRY PROJECTS IN THE SYSTEM OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary

The article examines the peculiarities of estimating social risks in the system of sustainable development. The theoretical and methodological basis of the study is represented by modern theories, concepts, hypotheses of the concept of sustainable development. Social problems may transform into social risks if disputes associated with social problems cannot be resolved thoroughly and appropriately. The concept of social risk refers to risks that might affect the entire society and lead to social turbulence and social unrest in the form of social tensions and collective conflicts that may further ensue in social confrontations, public protests and even violent conflicts. Social risks can decimate the reputation of projects in transportation, which may include human rights, labor or environmental sustainability. This namely has always been and remains an absolute priority of sustainable development in the post-war period in Ukraine. Therefore, changes in the internal environment will impact the stability of Ukrainian society as well as reduce social risks which overall requires a new research effort. Based on the content analysis, it is proposed to classify the critical elements of social sustainability in transportation projects into two levels: systemic and project level. Thirteen indicators of social risks have been identified based on solving the «Value for Money» alternative. The references of these critical elements pertain to different focuses and areas. Hence, to keep this list concise and focused, proceeding from their definition from the standpoint of social sustainability, these critical elements can be divided into two levels: the project level and the systemic level. The paper presents a conceptual model of the project in the three-dimensional space of sustainable development: economic, social and environmental. The article considers the limitations of management decision-making within the scope of identifying social risks of transportation industry projects. Furthermore, the identified social risk factors may be used to implement effective project management with the purpose of reducing negative social impacts and increase the sustainability of the urban system.

Keywords: social risk, project, sustainable development goal, strategy, social conflict.

РОЗДІЛ 2 МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-100-4>

Іванов А. М.

Одеський національний морський університет;
Державний торговельно-економічний університет

ОБГРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

Обґрунтовано концепцію управління підприємствами туристично-рекреаційного комплексу (ТРК) як найбільш ефективну модель управління підприємствами, які входять до його складу. Запропонована концепція побудована на основі інтегрального показника оцінки стану підприємств ТРК. Розроблена концептуальна схема моделювання в управлінні підприємствами туристично-рекреаційного комплексу на основі стратегічного підходу. Виокремлено три етапи побудови інтегрального показника оцінки стану підприємств ТРК. Сформульовано концептуальні принципи визначення стратегічного розвитку підприємств ТРК. Запропоновано алгоритм визначення рівня стратегічного розвитку підприємств туристично-рекреаційного комплексу шляхом застосування економічних індикаторів. Основою підсистеми управління підприємствами ТРК запропоновано обрати рейтинговий підхід до управління.

Ключові слова: туристично-рекреаційний комплекс (ТРК), підприємства ТРК, управління підприємствами ТРК, модель управління підприємствами ТРК, рейтингове управління.

Постановка проблеми. Моделювання управління підприємствами туристично-рекреаційного комплексу (далі – ТРК) повинно здійснюватись як безперервний циклічний процес, який містить оцінювання поточного стану управління і його відповідності цілям розвитку підприємств ТРК, прийняття рішень щодо формування управляючого впливу на підприємства ТРК, відстеження реакції – результату управляючого впливу, оцінювання результативності та ефективності управлінських рішень.

Однак на сьогоднішній день проблематика побудови ефективної моделі управління не окремим підприємством, а саме комплексом підприємств, які входять до складу ТРК, є недостатньо науково обґрунтованою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження управління підприємствами ТРК належать ряду українських та зарубіжних авторів, серед яких Бейдик О. [1], Любіцева О. [2], Масляк П. [3], Монастирський В. [4], Покогодна М. [5] та ін.

Питання визначення рейтингу окремої економічної системи розглянуто в роботах Білецької І. [6–8]. Ґрунтовне дослідження проблем рейтингування підприємств провів Логвиненко Ю. [6]. Питання моделювання процесів розвитку підприємств ТРК розглянуті в окремих наукових публікаціях С. В. Куніцина [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на доволі велику кількість наукових публікацій стосовно стратегій управління окремими підприємствами у складі ТРК, узагальнена модель для оцінки ефективності управління комплексом підприємств ТРК відсутня. Тому важливим залишається питання щодо створення найбільш оптимальної концепції моделювання управління підприємствами ТРК.

Мета статті полягає у розробці концептуальної схеми моделювання в управлінні підприємствами ТРК на основі стратегічного підходу із використанням економічних показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації процесу управління підприємствами ТРК необхідно розробити і впровадити дві основні системи – систему моделей управління підприємствами ТРК та систему інформаційного-аналітичного забезпечення управління. Схематично концептуальна схема моделювання в управлінні підприємствами ТРК наведена на рис. 1.

Управління підприємствами ТРК неможливе без отримання оцінки поточного стану, який характеризується множиною показників та факторів. Ці фактори є взаємосуперечливими, характеризуючи економічну систему з різних аспектів, тому виникає проблема узагальнення та узгодження інформації, отриманої стосовно кожного фактора. Ця задача формулюється як побудова інтегрального показника оцінки стану підприємств ТРК наступним чином:

Етап 1. Виділення множини факторів (показників діяльності підприємств ТРК) та побудова бінарного дерева, вершинами якого є обрані фактори.

Необхідно відзначити, що виконання цього етапу може здійснюватись двома різними шляхами. При реалізації першого спочатку виділяються всі значущі фактори, а потім ці фактори розподіляються на дві групи за класифікаційною ознакою, яка дає змогу отримати максимальну однорідність факторів у групах. Кожна з груп знову поділяється на дві, процес триває до тих пір, поки в кожній групі не залишиться по одному фактору.

Інший шлях виконання етапу полягає в послідовному розподілі досліджуваного явища на дві складові, кожна з яких може ще поділятися на дві. Процес розподілу закінчується, коли отримуються складові, які відповідають елементарним факторам, тобто таким, які можуть бути оцінені кількісно та відстежуватись в часі, на які може здійснюватись управлінський вплив. Застосування як першого, так і другого способів побудови графа структури приводить до формування самоподібної (передфрактальної) структури.

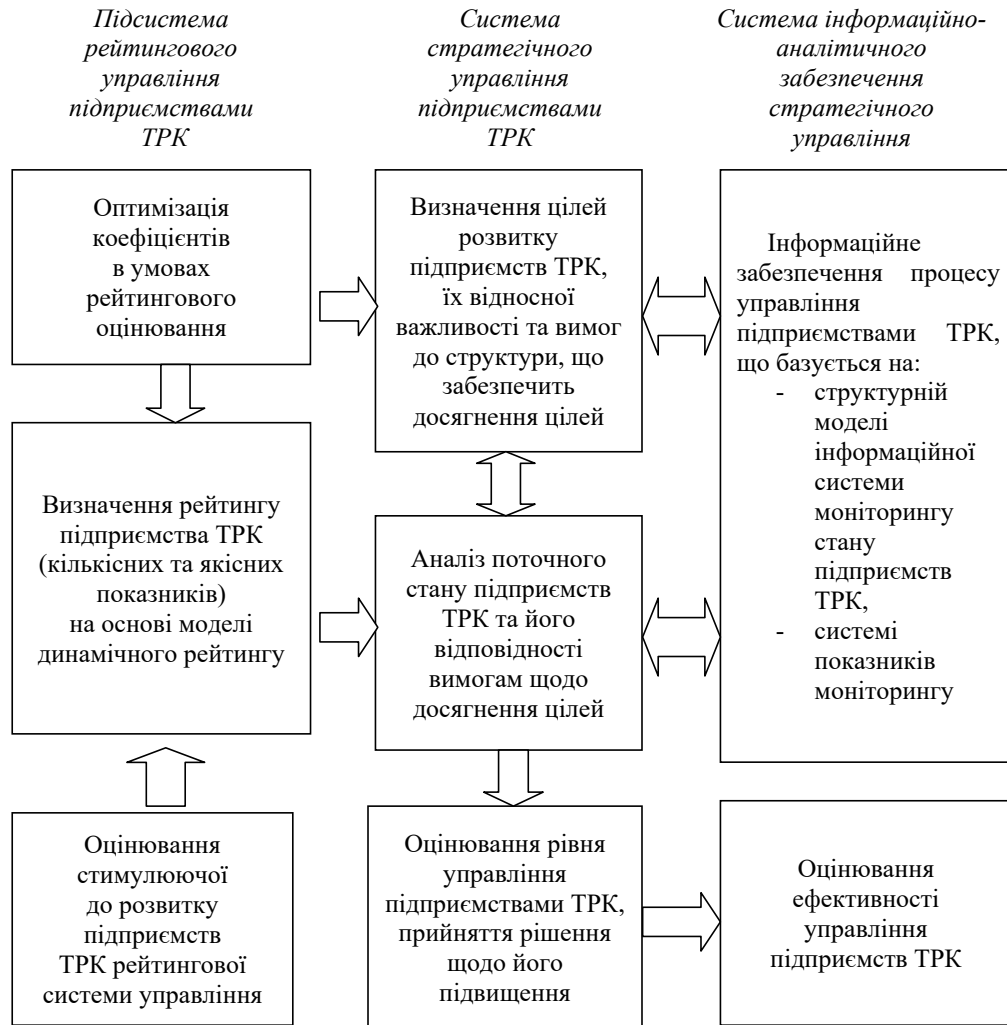

Рис. 1. Концептуальна схема моделювання в управлінні підприємствами ТРК на основі стратегічного підходу

Джерело: складено автором на основі [7]

Етап 2. Зважування вершин отриманого бінарного дерева, яке виконується на основі принципу «золотого перерізу»: з двох вершин обирається більш важлива, яка отримує вагу 0,62, менш важлива зважується значенням 0,38. Процедура присвоєння ваг виконується послідовно від вершини кореня дерева до його кінцевих вершин. На другому рівні обчислюються ваги: в першій групі $0,62 \cdot 0,62 = 0,38$ та $0,62 \cdot 0,38 = 0,24$; в другій – відповідно, $0,24$ та $0,38 \cdot 0,38 = 0,14$. Необхідно відзначити, що на кожному рівні сума ваг дорівнює одиниці.

Етап 3. Застосування побудованого зваженого дерева до прийняття рішень. Якщо необхідно виконати задачу розподілу, то вона виконується від кореня дерева – загальна сума розподіляється відповідно до ваг вершин. При побудові інтегрального показника процедура виконується у протилежному напрямі – визначаються значення факторів, які відповідають кінцевим вершинам дерева, отримані значення нормуються, як правило, приводяться до інтервалу від 0 до 1, потім нормовані значення «згортаються», коефіцієнтами згортки є ваги вершин факторів. Згортка закінчується після досягнення кореня дерева. Отримане значення інтегрального показника буде знаходитись у межах від 0–1. Після отримання ваг вершин

проводиться аналіз відхилення реальних побудованих структур від ідеальних та динаміки змін у структурі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Означена процедура має використовуватись на всіх етапах реалізації концепції моделювання управління трудовим потенціалом підприємства.

Вхідною інформацією, що отримується з надсистеми стратегічного планування, є перелік цілей, до яких прагне підприємство ТРК, та коефіцієнтів їх відносної важливості. Особливістю виконання цього етапу є те, що його результати подаються у вигляді двох матриць, строки яких відповідають цілям підприємства ТРК. Ключовим процесом, який забезпечує вхідну інформацію для системи рейтингового управління, є аналіз поточного стану підприємства ТРК. Основою підсистеми управління підприємством ТРК пропонується обрати рейтинговий підхід до управління.

Поєднуючи різномірні характеристики й власності складних економіко-екологічних явищ у єдиний інтегральний показник, рейтинги забезпечують єдність усіх складових компонентів системи і дають можливість однозначно оцінювати різні аспекти діяльності підприємств ТРК, що насамперед є інформацією для порівняльного

аналізу та управлінням за відхиленнями. Аналіз та систематизація результатів вищерозглянутих досліджень дає змогу стверджувати, що визначення рейтингу включає такі основні етапи: встановлення цілей та обрання методики рейтингового оцінювання; вибір та обґрунтування системи показників, що відображають систему цілей та використовуються для обчислення рейтингової оцінки, їх структуризація; збір, систематизація та аналітичне опрацювання інформації (статистичної, експертної) за обраних для аналізу період; розроблення методики та інструментарію обчислення інтегрованого показника рейтингової оцінки; ранжування об'єктів за значенням їх інтегрованих показників; практичне використання отриманих результатів.

Ця послідовність етапів може бути застосована при рейтинговому управлінні економічними системами різного рівня та призначення, зокрема для побудови рейтингу підприємств ТРК.

У концепції моделювання управління підприємствами ТРК рейтингове оцінювання застосовується для визначення рейтингу підприємства ТРК і реалізується у вигляді моделі динамічного рейтингу.

До основних складових стратегічного управління підприємствами ТРК слід віднести: формування місії підприємства; встановлення цілей підприємства; аналізування зовнішнього середовища; аналіз внутрішнього середовища; оцінювання стратегічних альтернатив; вибір стратегії; стратегічне планування; реалізація стратегії; контроль реалізації стратегічного плану; оцінювання впровадженної стратегії тощо.

Оцінювання чинників впливу внутрішнього середовища підприємства ТРК передбачає дослідження таких його складових, як: кадри, виробництво/надання послуг, організація управління, фінанси, маркетинг, корпоративна культура, оцінювання сильних і слабких позицій підприємства, його внутрішня спроможність для впровадження стратегій, наявність зворотної логістики, гнучкість менеджменту та персоналу до організаційних змін, наявність фінансових ресурсів.

Аналіз чинників зовнішнього середовища прямої дії на підприємства ТРК передбачає оцінювання процесів постачання, пошук постачальників, інфраструктура збору, аналіз поведінки конкурентів.

Аналіз чинників зовнішнього середовища на підприємства ТРК непрямої дії – це дослідження впливу економіки, політичних процесів, правового регулювання та управління, соціальної та культурної складових суспільства, природного середовища і ресурсів, науково-технічного і технологічного розвитку, політичних процесів, оцінюванню потенційних ризиків.

Наступним етапом є визначення місії та візії підприємств ТРК. Формулювання візії та місії підприємств ТРК є важливим етапом, оскільки вони визначають стратегічну спрямованість підприємств і встановлюють основні цілі та цінності.

Адаптація до глобальних викликів є істотним завданням стратегічного управління підприємств ТРК, що працюють у сучасному складному та нестабільному середовищі. Глобальні екологічні та соціальні виклики можуть включати низку чинників, таких як зміна клімату, пандемія, геополітична нестабільність та економічна криза, внутрішні переміщення підприємств та громадян, руйнування інфраструктури, утворення значної кількості небезпечних відходів [1].

Для визначення стратегічного розвитку підприємств ТРК сформульовано концептуальні принципи, а саме [10]:

1) системність, де головною характеристикою вважається те, що кожне економічне явище розглядається й оцінюється з точки зору взаємодії з іншими, взаємозв'язку всіх елементів об'єкта і процесів в ньому з урахуванням внутрішніх і зовнішніх факторів;

2) пропорційність і збалансованість виробничих ресурсів за обсягами та часом, використання ресурсів на підставі глибокого аналізу умов (організаційних, економічних, технічних і соціальних) і факторів виробництва [12];

3) гнучкість полягає у здатності змінювати показники розрахунків, а отже планувати і коригувати свій напрям у зв'язку з виникненням непередбачених обставин, або застосовувати модель у різних галузях економіки;

4) принцип участі означає, коли кожен із членів економічної організації стає учасником планової діяльності цієї організації незалежно від своєї посади і функцій. Це забезпечує значний ефект. По-перше, кожен з членів організації більше заанурюється у різні сторони діяльності, отримує глибшу й об'єктивнішу інформацію про саму організацію. По-друге, особиста участь членів організації у процесі планування приводить до злиття планів організації з особистими планами працівників, ототожнення цілей, і, відповідно, до підвищення мотивації до ефективної праці [12];

5) інтегрованість допомагає з'єднати в даній моделі множини методів і концепцій управління;

6) принцип наукової обґрунтованості полягає у залученні науковців до аналізу, дослідженню, обговоренню й обґрунтуванню тих питань, що визначають концептуальні основи побудови стратегічного розвитку підприємств ТРК;

7) принцип оптимальності Беллмана базується на такому виборі управління на кожному кроці, яке дає оптимальну суму вигравів на всіх кроках, що залишилися до кінця процесу, та на даному кроці [12];

8) принцип інноваційного характеру розвитку підприємств ТРК ґрунтується на високих стандартах роботи та прагненні до нововведень [11];

9) довготривалість дозволяє планувати стратегічний розвиток підприємств ТРК на довгострокову перспективу;

10) принцип конкурентності дозволяє підприємств ТРК займати найкращі позиції на ринку за рахунок нової якості, швидкості, новизни, оригінальності;

11) принцип емерджентності полягає у досягненні певного рівня конкурентоспроможності завдяки поєднанню основних елементів її формування в цілісну систему [11].

Конструктивним підґрунтям концептуальної моделі стратегічного розвитку підприємств ТРК є розуміння та дотримання певної сукупності цінностей, а саме легкість та зрозумілість для користувача комплексного підходу побудови стратегічного розвитку підприємств ТРК.

Запропонована концептуальна модель має забезпечити прийняття стратегічних управлінських рішень, підвищення кінцевих результатів діяльності, раціоналізацію структури формування ресурсів та витрат, досягнення цілей стратегічного розвитку підприємств ТРК за рахунок механізму стратегічного розвитку, що включає методичне забезпечення, яке містить алгоритм визначення рівня та вектору стратегічного

розвитку підприємств ТРК, оцінку стратегічної позиції підприємств і вибір стратегічних альтернатив підприємств ТРК, а також інструментальне забезпечення, що містить коефіцієнти рівня стратегічного розвитку та вектор стратегічного розвитку, матрицю оцінки стратегічної позиції підприємств ТРК та матричну модель вибору стратегії та сприяє підвищенню ефективності функціонування підприємств ТРК, збільшенню коефіцієнту рівня стратегічного розвитку підприємства, покращенню вектору стратегічного розвитку, зменшенню рівня негативного впливу середовища та покращенню стратегічної позиції підприємств ТРК.

Для набуття практичної значущості стратегічного управління підприємств ТРК необхідно розробити методологічне забезпечення стратегічного розвитку підприємств. Запропонований алгоритм визначення рівня стратегічного розвитку підприємств ТРК (рис. 2).

1. Перший етап – діагностика факторів впливу на ефективність функціонування та стратегічний розвиток підприємств ТРК (збір даних) [12].

2. Другий етап – ідентифікація факторів – встановлення розпізнання фактору по певним ознакам (кількісні, якісні, суб'єктивні і т.п.); групування факторів за критерієм однорідності та визначення вагомості кожного з них. Для розрахунку останнього пропонуємо використовувати метод профілю середовища, який полягає у побудові матриці $X = [x_{ij}]$, $i = 1, n$; $j = 1, 2, 3$, елементами якої є фактори середовища (n – кількість обраних факторів), які експертна група має оцінити за трьома критеріями: важливість для ТРК (за шкалою: 3 – велика, 2 – помірна, 1 – слабка); вплив на підприємство (3 – сильний, 2 – помірний, 1 – слабкий, 0 – відсутність впливу); напрямок впливу (+1 – позитивний, -1 – негативний) [12].

Інтегральна оцінка факторів здійснюється за формулою:

$$I_i = \prod_{j=1}^3 x_{ij}, \quad (1)$$

де I_i – рівень важливості i -го фактору для підприємства [12].

Розрахунок коефіцієнта впливу факторів на розвиток підприємства ТРК [12]:

$$I_n = \frac{\sum_{i=1}^n I_i}{[\max I_i] \times n}, \quad (2)$$

де I_n – рівень важливості i -го фактору для підприємства;

n – кількість факторів впливу.

3. Третій етап – визначення рівня та вектору стратегічного розвитку підприємств ТРК має складатися на основі конкретних показників (табл. 1).

4. Четвертий етап – визначення рівня ефективності функціонування підприємств ТРК, що включає нормування показників ефективності, визначення та обґрунтування рівня ефективності функціонування підприємства ТРК; розрахунок інтегрального показника ефективності підприємства ТРК (статично):

$$Z_{eff} = \sqrt{x_{i1}^2 + x_{i2}^2 + \dots + x_{in}^2}, \quad (3)$$

де eff – нормоване значення показників ефективності [10].

5. П'ятим етапом є аналіз стратегічного розвитку підприємств ТРК (аналіз динаміки інтегрального показника ефективності функціонування підприємств ТРК).

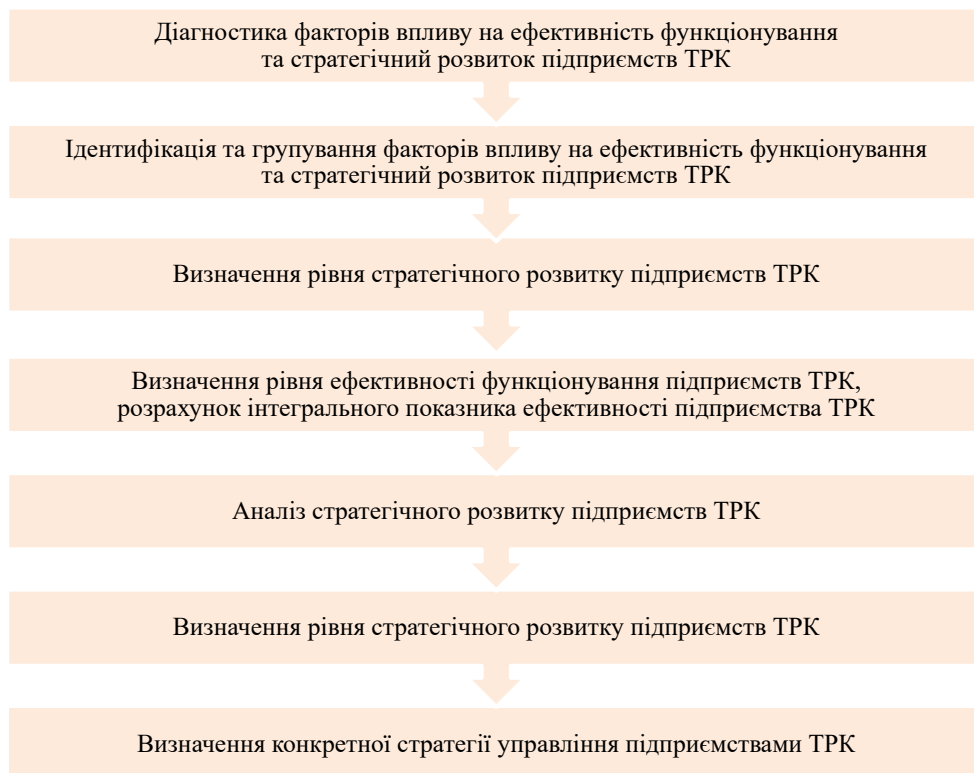

Рис. 2. Алгоритм визначення рівня стратегічного розвитку підприємств ТРК

Джерело: власна розробка автора

Показники оцінки ефективності управління підприємствами ТРК

Група показників	Показники
Ефективність управління персоналом	коефіцієнт кількісної та якісної укомплектованості персоналу управління; питома вага управлінського персоналу, який має стаж роботи на підприємстві та в галузі більш як 5 років; коефіцієнт плинності персоналу управління; коефіцієнт заміщення персоналу управління; коефіцієнт співвідношення темпів нарощування обсягу реалізації та темпів зростання фонду заробітної плати персоналу управління; коефіцієнт співвідношення темпів нарощування обсягу реалізації та темпів зростання фонду заробітної плати персоналу управління; коефіцієнт відповідності середньомісячної заробітної плати персоналу управління рівню реальної заробітної плати; рентабельність витрат на управління; коефіцієнт зростання суми витрат на підбір, навчання та підвищення кваліфікації персоналу; питома вага працівників та керівників, які підвищили кваліфікацію; коефіцієнти дотримання норм керованості ланок управління.
Ефективність технологій управління	коефіцієнт оперативності роботи з документами та іншими джерелами інформації; коефіцієнт використання інформації; коефіцієнт повноти реалізації управлінських рішень; коефіцієнт охоплення функцій управління автоматизацією; коефіцієнт зростання технічної озброєності управлінської праці; питома вага прогресивних видів оргтехніки та ЕОМ у загальній їх вартості.
Ефективність організаційної культури	рівень організації діяльності підрозділів управління персоналом; рівень стану трудової дисципліни; рівень задоволеності умовами праці; рівень стану соціально-психологічного клімату в колективі; рівень безпеки та охорони праці; рівень умов соціального розвитку й соціального захисту персоналу.
Ефективність управління операційною діяльністю	коефіцієнт фондівдачі основних засобів; коефіцієнт оновлення основних засобів; коефіцієнти фізичного та морального зносу основних засобів; рентабельність матеріальних витрат; рентабельність витрат операційної діяльності.
Ефективність управління фінансовою діяльністю	коефіцієнт фінансової незалежності; коефіцієнт фінансового ризику; коефіцієнт фінансової автономії; коефіцієнт забезпеченості оборотними засобами; коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності; рентабельність власного капіталу; коефіцієнти ліквідності; коефіцієнт фінансової автономії; коефіцієнт оборотності власного капіталу; коефіцієнт оборотності основних засобів; внутрішня норма прибутковості.
Ефективність управління маркетинговою діяльністю	коефіцієнт ринкової частки продукції підприємства на національному ринку; коефіцієнт еластичності попиту на продукцію; коефіцієнт зміни обсягу реалізації продукції; рентабельність продажу; коефіцієнт окупності витрат у маркетингову діяльність.
Ефективність управління інвестиційною діяльністю	коефіцієнт реальної вартості майна; коефіцієнт забезпеченості необоротних активів власним капіталом; коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами; коефіцієнт маневреності; індекс рентабельності інвестицій; питома вага власних коштів у фінансовому інвестуванні; рентабельність інвестованого в підприємство капіталу; коефіцієнт повернення інвестицій; коефіцієнт ефективності інвестицій; коефіцієнт виплати процентів.
Ефективність управління інноваційною діяльністю	коефіцієнт зростання суми витрат на дослідження; питома вага високотехнічного обладнання в загальній вартості основних засобів; коефіцієнт зростання суми витрат на освоєння нових ринків збуту; коефіцієнт співвідношення темпів зростання прибутку від операційної діяльності та темпів зростання витрат на інновації в маркетинг; коефіцієнт зростання авторських і суміжних з ними прав.
Ефективність управління економічною діяльністю	коефіцієнт рентабельності продажів; коефіцієнт рентабельності активів; рентабельність власного капіталу; рентабельність інвестицій; залишковий дохід.

Джерело: узагальнено автором на основі [10]

6. Шостим етапом є визначення рівня стратегічного розвитку підприємств ТРК на основі індексів змін інтегрального показника ефективності функціонування підприємств ТРК за формулою [12]:

$$I_{z_{eff}} = \frac{Z_{eff}^{\phi}}{Z_{eff}^{\sigma}}, \quad (4)$$

де $I_{z_{eff}}$ – рівень стратегічного розвитку підприємства ТРК;
 Z_{eff}^{ϕ} , Z_{eff}^{σ} – відповідно фактичний та базисний інтегральний показник ефективності функціонування підприємства ТРК.

7. Сьомим етапом є визначення конкретної стратегії управління підприємствами ТРК на основі рівня стратегічного розвитку підприємств ТРК.

Представлений алгоритм стратегічного розвитку підприємств ТРК включає ряд основних характеристик: відкритість; урахування специфіки галузі туристично-рекреаційного комплексу; використання кількісних та якісних методів оцінки для об'єктивності одержаних результатів.

Отже, застосування концепції стратегічного управління підприємствами ТРК дасть змогу досягнути покращених результатів, а також здійснити позитивний вплив на глобальну, макро- та мезоекономіку. Світове конкурентне середовище, пандемія, військовий стан вплинули на умови розвитку економіки як в Україні, так і в світі, що вимагає впровадження методології стратегічного управління підприємствами ТРК, що відрізняється від традиційних методів довгострокового планування. Одним з головних завдань є пошук нових можливостей застосування сучасних моделей і методів, враховуючи конкретні ситуації та особливості діяльності різних суб'єктів господарювання ТРК.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, адекватна система показників ефективності управління підприємств ТРК дає змогу органам регіонального управління приймати адресні заходи, які покликані знизити соціальні ризики, створювати умови та можливості розвитку туристично-рекреаційного комплексу. Запропонована система показників використовується як основа для урахування стану ефективності управління підприємств ТРК щодо формування стратегії управління підприємствами ТРК.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
2. Любіцева О. О. Ринок туристських послуг (геопросторові аспекти). Київ : Альтерпрес, 2002. 436 с.
3. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. Посібник. Київ : Знання, 2008. 343 с.
4. Монастирський В. Р. Природні ресурси і рекреаційні комплекси світу : навч. посібник. ННВК «АТБ». Львів, 2022. 200 с.
5. Покоłodна М. Рекреаційна географія : навч. посібник. Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків : ХНАМГ, 2012. 275 с.
6. Куніцин С. В. Моделюванн процесів розвитку підприємств туристично-рекреаційної сфери. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2012-3_0-pages-130_136.pdf
7. Білецька І. М. Стратегічне управління туристичним підприємством : монографія. Івано-Франківськ : Видавець Третяк І. Я., 2010. 224 с.
8. Білецька І. М. Обґрунтування концептуальних характеристик розвитку туристичних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 5. С. 15–22.
9. Білецька І. М. Формування економічної моделі стратегічного управління туристичним підприємством. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2009. Спецвип. 28. Ч. 2. С. 25–31.
10. Пришляк К. В. Гаррінгтон Емерсон і його 12 принципів продуктивності праці. URL: <https://vseosvita.ua/library/harrington-emerson-i-ioho-12-pryntsyviv-produktyvnosti-pratsi-584504.html>
11. Ярославський А. О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 20(3). С. 174–177.
12. Колосов А. М. Організаційна поведінка підприємства в умовах мінливого середовища (150 питань теорії і практики організації) : монографія. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. 344 с. URL: <http://dSPACE.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2849>

References:

1. Bejdyk O. O. (2021) Rekreacijno-turystsjski resursy Ukrainy: metodologhija ta metodyka analizu, terminologhija, rajonuvannja [Recreational and tourist resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning]. Kyiv : VPC «Kyjivsjkyj universytet».
2. Ljubiceva O. O. (2022) Rynok turystsjskykh poslugh (gheoprostorovi aspekty) [The market of tourist services (geospatial aspects)]. Kyiv : Aljterpres.
3. Masljak P. O. (2008) Rekreacijna gheoghrafija [Recreational geography]. Kyiv : Znnanja.
4. Monastyrskij V. R. (2022) Pryrodni resursy i rekreacijni komplekxy svitu [Natural resources and recreational complexes of the world]. Lviv : NNVK «АТБ».
5. Pokolodna M. (2012) Rekreacijna gheoghrafija [Rekreacijna gheoghrafija]. Khark. nac. akad. misjk. ghosp-va. Kharkiv : KhNAMGh, p. 275.
6. Kunicyn S. V. (2012) Modeljvannja procesiv rozvytku pidpryjemstv turystychno-rekreacijnoji sfery [Modelling the development processes of tourism and recreation enterprises]. Available at: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2012-3_0-pages-130_136.pdf
7. Bilecjska I. M. (2010) Strateghichne upravlinnja turystychnym pidpryjemstvom [Strategic management of tourism enterprise]. Lughansjk : Vyd-vo SNU im. V. Dalja.
8. Bilecjska I. M. (2028) Obgruntuvannja konceptualnykh kharakterystyk rozvytku turystychnykh pidpryjemstv [Substantiation of conceptual characteristics of tourism enterprises development]. *Visnyk Khmel'nyckogho nacional'nogho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 5, pp. 15–22.
9. Bilecjska I. M. (2009) Formuvannja ekonomichnoji modeli strateghichnogho upravlinnja turystychnym pidpryjemstvom [Formation of an economic model of strategic management of a tourism enterprise]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho universytetu*, vol. 28(2), pp. 25–31.
10. Pryshljak K. V. (2010) Gharrington Gharrington Emerson i jogho 12 pryncypiv produktyvnosti praci [Emerson and his 12 principles of labour productivity]. Available at: <https://vseosvita.ua/library/harrington-emerson-i-ioho-12-pryntsyviv-produktyvnosti-pratsi-584504.html>
11. Jaroslavsjskyj A. O. (2018) Ekonomichna efektyvnistj dijajlnosti pidpryjemstva: teoretychnyj aspekt [Economic efficiency of business activities: theoretical aspect]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacional'nogho universytetu*, vol. 20(3), pp. 174–177.
12. Kolosov A. M. (2010) Orghanizacijna povedinka pidpryjemstva v umovakh minlyvogho seredovyshha (150 pytanj teorii i praktyky orghanizaciji) [Organisational Behaviour of an Enterprise in a Changing Environment (150 Issues of Organisational Theory and Practice)]. Lughansjk: Vyd-vo SNU im. V. Dalja. Available at: <http://dSPACE.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2849>

Ivanov Andrii

Odesa National Economic University;
State University of Trade and Economics

SUBSTANTIATION OF THE CONCEPT OF MODELING THE MANAGEMENT OF ENTERPRISES OF THE TOURIST-RECREATIONAL COMPLEX**Summary**

The article substantiates the concept of management of enterprises of the tourist and recreational complex as an effective model, which is built on the basis of an integral indicator of assessing the status of enterprises of the TRC. Management of the enterprises of TMC is impossible without obtaining an assessment of the current status, which is characterized by a set of indicators and factors that are interdependent and contradictory, so it makes sense to build an integral indicator for assessing the status of TMC enterprises by: allocating indicators of the performance of TMC enterprises and building a binary tree, the vertices of which are the selected factors; weighting the vertices of the resulting binary tree, which is carried out on the basis of the principle of "golden section" and applying the built weighted tree to decision-making. In the concept of modeling the management of retail and entertainment complex enterprises, rating assessment is used to determine the rating of a retail and entertainment complex enterprise and is implemented in the form of a dynamic rating model. The proposed conceptual model should ensure the adoption of strategic management decisions, improvement of the final results of activity, rationalization of the structure of formation of

resources and costs, achievement of the goals of strategic development of the enterprises of the shopping and entertainment complex through the mechanism of strategic development, which includes methodological support, which contains an algorithm for determining the level and vector of strategic development of the enterprises of the shopping and entertainment complex, assessment of the strategic position of enterprises and selection of strategic alternatives of the enterprises of the shopping and entertainment complex, as well as instrumental support. The algorithm for determining the level of strategic development of retail and entertainment complex enterprises consists of seven stages and begins with diagnostics of factors influencing the efficiency of functioning and strategic development of retail and entertainment complex enterprises and ends with the definition of a specific strategy for managing retail and entertainment complex enterprises based on the level of strategic development of retail and entertainment complex enterprises.

Keywords: tourist and recreational complex (TRC), enterprises of TRC, management of enterprises of TRC, model of management of enterprises of TRC, rating management.

UDC 65.012.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-100-5>

Kolomiets Denys
Samoilikova Anastasiia
 Sumy State University

FINANCIAL SECURITY MANAGEMENT OF ENTERPRISE: BIBLIOMETRIC, THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS

This study is devoted to the development of scientific foundations on the issue of managing the financial security of the enterprise that is relevant today. The purpose of the article is to identify the priority vectors and trends of interdisciplinary research on the financial security management of the enterprise and to generalize on their basis the theoretical and methodological principals of its formation and maintenance. With the use of the tools of the Scopus scientometric database, a bibliometric analysis is carried out, a sample from 2022 publications is selected, the dynamics of their indexing for 1996–2023, geographical and subject affiliation, etc. are analysed. With the help of the VosViewer software toolkit, a key word map is built, on the basis of which five clusters of interdisciplinary studies are formed and characterized, within which the issue of managing the financial security of the enterprise is studied, namely: economic sectors, enterprise, and sustainable development; computer science, information, and security; management, finance, and marketing; management and various performance criteria; forecasting and modelling. Scientific approaches to understanding the essence of the concept of financial security are summarized and grouped according to four key aspects as a state of effective use of enterprise resources; a state of protection of the interests of commercial entities; a process of enterprises achieving a certain state; a stable and dynamic provision of the system of financial resources. It is understood as the ability to effectively and stably carry out economic activities based on a complex of interrelated financial diagnostics, tools and means of control, to optimize the use of available resources, ensure their reasonable level, reduce the impact of internal and external environmental risks. The structural components of the formation of the company's financial security system are analysed, and the mechanism of its provision is characterized. Particular attention is paid to methods of assessing the level of financial security of the enterprise. The obtained results will contribute to the further development of the scientific principles of managing the financial security of the enterprise and may be useful to a wide range of stakeholders.

Keywords: efficiency, enterprise, management, financial security, financial stability, financial strategy, risk management.

Statement of the problem. In the conditions of national economic and financial instability, the variability of the transformation process, financial and economic imbalances and uncertainties continue to arise. Thus, both the macro- and micro-efficiency of the functioning of the financial system is unsatisfactory, there are many shortcomings, problems and contradictions. A timely and complete assessment of the level of financial security of a business entity is important: it allows to quickly identify and correct problems in the state of financial security of the enterprise without the threat of losing financial stability and solvency. The above determines the relevance of this study and testifies to its timeliness.

Analysis of recent research and publications. The problems of assessing the financial condition of an enterprise and determining strategies for managing the financial security of enterprises are addressed by both foreign and domestic scholars, namely: O. I. Baranovskiy [1], I. O. Blank [2], V. V. Vudvud [3], Zh. S. Kostyuk [4], V. V. Orlova [5], G. A. Semenov [6]. In addition, the problems of the essence of financial security and the issues of its provision at the enterprise are investigated in the works of the following scientists: D. Brozovych [7], K. S. Goryacheva [8], I. V. Demchenko [9], L. M. Dokiienko [10], O. V. Dymchenko [11], O. I. Karintseva [12], L. S. Martyusheva [13], L. O. Matviychuk [14], L. V. Sokolova [15] and others.

Highlighting previously unsolved parts of the overall problem. However, despite the significant contribution of scholars in this area, the concept of financial security management of the enterprise requires further theoretical and methodological development taking into account modern scientific vectors and trends.

Objectives of the article is to determine the priority vectors and trends of interdisciplinary research on financial security management of the enterprise and to generalize on their basis the theoretical and methodological foundations of its formation and provision.

Summary of the main material. To analyse the number of papers in the field of research, the unified bibliographic and abstract database of peer-reviewed scientific literature Scopus was chosen. The bibliometric analysis was conducted using the search query “financial security of enterprises”. As a result, a sample from 2022 scientific publications was formed for 1996–2023. The analysis of the results showed that since 2004 the number of papers on the topic of financial security of enterprises has been growing. In recent years, the number of papers was as follows: 2021 – 231 papers; 2022 – 227 papers; 2023 – 229 papers (Figure 1). Therefore, the topic does not lose its relevance.

Researchers from all over the world have worked on this topic, including 389 papers in China, 285 in the US, 182 in Ukraine, 112 in India, 98 in the UK, etc. To analyse the publishing fields, a diagram of various scientific subjects was built (Figure 2).

Most of the works are in computer science (20,0 %), business and management (13,4 %), engineering (13,2 %), social sciences (11,2 %), economics and finance (11,2 %), etc. The breadth of the fields of knowledge in which research on this issue is conducted is also large, which demonstrates the importance of the topic for society.

Using the VOSviewer software, a keyword map for this research area was created from the data set obtained on the Scopus website (Figure 3). The total number of keywords is 205. The most common keywords are the following: data security, finance, network security, risk assessment,

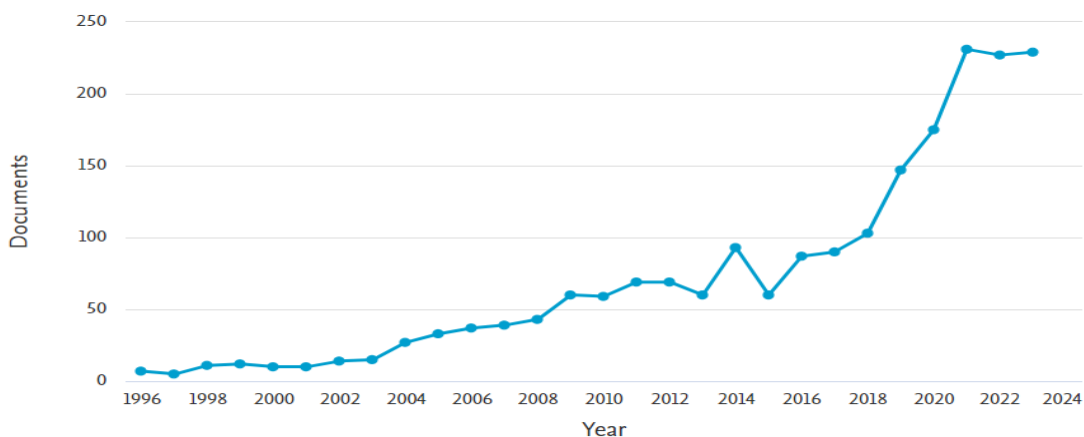

Figure 1. Dynamics of works publication devoted to the issue of financial security of enterprises for 1996–2023

Source: built by the authors using the Scopus database tools

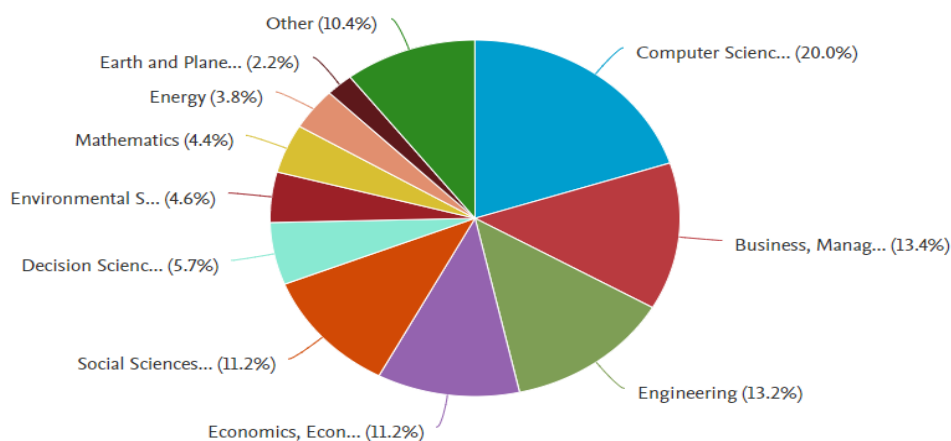

Figure 2. The analysis of research distribution about financial security of enterprises by field of science (1996–2023)

Source: built by the authors using the Scopus database tools

information management, financial security, financial management. Dividing keywords into clusters, five ones were formed. The first cluster (shown in red in Figure 3) includes 66 words, in particular: economy, economic security, financial management, organisation and management, sustainable development, social security, risks, innovation, and others. The second cluster (green) includes 54 keywords, including: cybersecurity, hacking, blockchain, computer software, e-commerce, financial institutions, financial industry, Internet of Things, mobile software, websites, phishing, security network, and others. The third cluster (blue) includes 43 keywords, such as: industrial management, industry, data security, financial data, strategic planning, management, marketing, strategies, planning, technology, etc. The fourth cluster (yellow) includes 22 words, including: information management, databases, financial management, project management, costs, economic and social impact. The fifth cluster (purple) includes 20 keywords, including: investment, forecasting, risk analysis, finance, financial risks, optimisation, commerce, modelling, and others.

Thus, it can be concluded that the first cluster includes keywords related to economic sectors and sustainable development; the second cluster includes concepts related to computer science; the third cluster includes a symbiosis of management, finance and marketing concepts; the fourth cluster includes management concepts and various performance criteria; the fifth cluster includes a symbiosis of various concepts, primarily related to forecasting, modelling and finance. However, it is important to note that the concept of financial security can be traced through all clusters, interacting with other theories and concepts within interdisciplinary research. Considering financial security in the context of its interrelationship with other scientific disciplines provides an opportunity to better understand this concept and its role in modern science.

Having considered the keywords, it is necessary to define key concepts. When determining the concept of “financial security”, the prevailing opinion is that its content reflects the state of the enterprise and ensures its ability to withstand adverse external influences. In this context the financial security of the enterprise began to be considered more broadly,

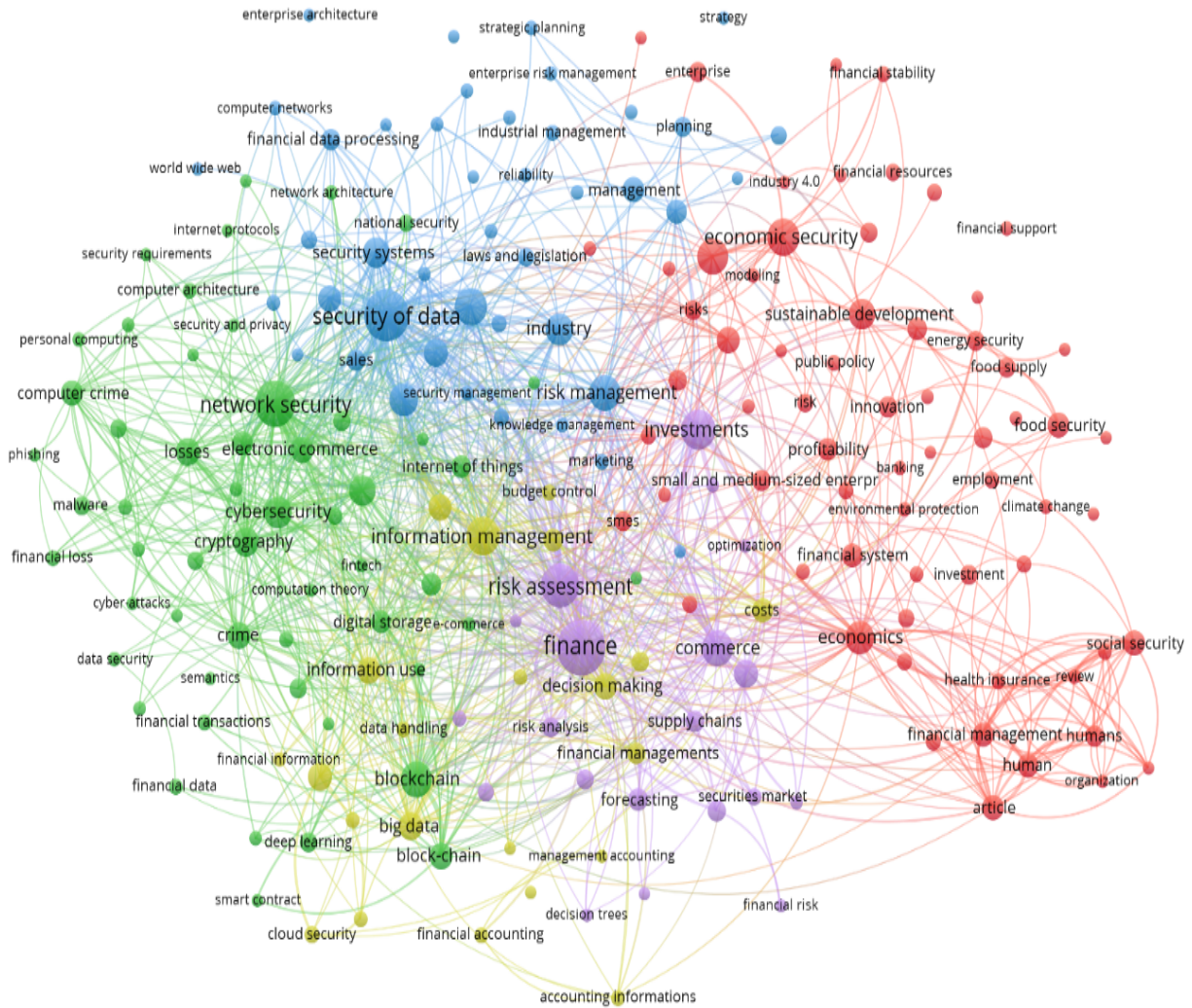

Figure 3. Keyword map on the issue of financial security of enterprises

Source: built by the authors on the basis of the VosViewer programme tools

as an opportunity to ensure its resistance to various conditions (including adverse ones) existing in the external environment, regardless of the nature of their impact on the enterprise's activities, internal changes in size and nature. Therefore, the financial security of a business is defined as the ability to protect its activities from the negative effects of the external environment and quickly eliminate various alternative threats or adapt to existing conditions that do not have a negative impact on its activities [13, p. 236]. K. S. Horyacheva considers the financial security of the subject of entrepreneurial activity from the point of view of quantitative and qualitative determination of the level of the financial condition of the enterprise, ensuring stable protection of its priority and balanced financial interests from identified real and potential threats of an external and internal nature, the parameters of which are based on its financial philosophy, determine and create the necessary prerequisites for financial support of sustainable growth in the current and future periods [8, p. 56]. A well-known researcher of this issue, the author of the book "Financial Security", O. I. Baranovskiy believes that financial security is the degree of protection of financial interests at all levels of financial relations or at the level provided by commercial entities that

have sufficient financial resources to meet the needs and fulfil existing obligations to enterprises, households, organizations and institutions, regions, industries and sectors of the economy, and the country as a whole, to conduct business [1, p. 124].

Another group of authors insists that the financial security of a business entity is a state of the most efficient use of corporate resources, which is manifested by optimal values of profitability and such financial indicators as the profitability of operational activities and corporate quality, management and use of fixed and working capital, capital structure, collateral rates and exchange rate value of securities serve as comprehensive indicators of the current financial and economic condition of business entities, as well as prospects for technological and financial development [10]. Zh. S. Kostyuk gave the following definition: financial security of a business entity is a constant process of ensuring the stability of its activity, financial balance, and normal profit, as well as the ability to achieve the set goals of an industrial enterprise. It is the ability to further develop the business and improve various opportunities at the stages of the business life cycle and during changes in competitive market strategies under certain external circumstances and tasks [4, p. 309]. L. O. Matviychuk proposes to consider

this concept as the process of a certain state achieving by a business entity characterized by resistance to internal and external threats, a balanced approach to financial instruments and their management, and the provision of sufficient financial resources, which will allow the business entity to effectively conduct business in the current and future periods [14, p. 134]. I. V. Demchenko is sure that financial security is a dynamically stable system that provides financial resources, and defined the following main characteristics of financial security: availability of a sufficient amount of financial resources for conducting business; protection of the interests of the business entity; balance and quality of financial and economic activity of the business entity; stability of manifestation; the presence of a subject of management of the organizational departments of the business entity; dynamic counteraction to destructive factors of internal and external manifestation; ensuring the achievement of strategic goals of the business entity [9, p. 36]. The latter approach can take into account changes in the state of financial security of the business entity and its development prospects but does not focus on the sufficiency and efficiency of its use of financial resources.

So, financial security in modern scientific literature is considered from the following four aspects: 1) as a state of effective use of enterprise resources; 2) as a state of protection of the interests of commercial entities; 3) as a process of enterprises achieving a certain state; 4) as a stable and dynamic provision of the system of financial resources.

It should be understood as the ability of a legal entity to effectively and stably carry out its economic activities based on a complex of interrelated financial diagnostics, tools and means of control, to optimize the use of available resources, ensure their reasonable level, reduce the impact of internal and external environmental risks.

Structural elements of financial security system of the enterprise are the following: money, credit, investments, budget and taxes, funds and insurance (Table 1).

Various components of corporate financial security should ensure a high level of financial security and create certain conditions for countering external and internal destructive factors and threats. Various risks inherent in corporate financial security relate to interest rate, liquidity, depository and credit risk, inflation, currency, insolvency, decrease

in financial stability, lost profit, investments, bankruptcy, political-legal and criminogenic risk, informational risk, innovation development, etc.

The mechanism for ensuring financial security is a holistic system, the effectiveness of which is achieved through complex interactions and relationships, such as concepts, organizational management and resource guarantees. Its purpose is to achieve financial interests through objective and comprehensive monitoring of financial security. Comprehensive assessment of the level of financial security is based on developing targeted program measures to minimize or eliminate identified internal and external threats and prevent the emergence of potential destabilizing factors. Mechanisms for ensuring financial security are implemented through the formation of appropriate methods, the definition of strategic and tactical goals and methods of achieving these goals (conceptual support), the development of legal acts regulating the financial sphere, organizational and executive activities of internal state institutions. Their authority to ensure financial security (organizational and management support), attract the necessary resources to achieve an acceptable level of financial security and comply with national financial interests (resource support) (Figure 4).

The system of ensuring financial security is a set of means and actions aimed at: 1) protection of financial interests, values and the achievement of financial goals through a number of measures implemented in the financial sphere (increasing the market value of enterprises, maximizing corporate profits, providing fixed and working capital, ensuring investments, etc.); 2) compliance with the actual data of indicators of financial security within their threshold values; 3) prevention and elimination of threats to financial security, financial and economic development of the country and strengthening of the social well-being of citizens in general [2, p. 313].

In order to identify and eliminate threats and prevent the manifestation of possible negative factors at the enterprise, it is necessary to assess the level of its security. In theory and practice, there are several methods of assessing the level of financial security. D. Brozovych proposed to analyse the financial security of enterprises using comparative analysis, horizontal analysis, vertical analysis, analysis of financial indicators (analysis of financial stability, solvency, turnover of assets, turnover of capital and

Table 1

Analysis of main components of the enterprise's financial security system

Component	Characteristic
Monetary component	Related to the settlement of enterprise relations that arise in the process of making monetary payments in national currency (cash and non-cash), foreign currency (during export-import operations), as well as when opening current accounts in banks.
Insurance component	Provided for the regulation of the enterprise's relations with insurance companies regarding the insurance of the enterprise's property, financial risks, liability insurance, insurance of the enterprise's personnel.
Credit component	Directed to the settlement of the enterprise's relations with banks and other credit institutions regarding the receipt of monetary, commodity (commercial), leasing loans, as well as with buyers, in the case of granting them a commercial loan.
Investment component	Related to the regulation of the enterprise's activity in the investment sphere, including in the process of carrying out deposit operations with banking institutions.
Budget and tax component	Aimed at regulating the relationship of the enterprise with the budget and extra-budgetary funds regarding the payment of taxes and fees, obtaining budget loans and budget financing, reimbursement of value added tax, obtaining a tax credit.
Stock component	Connected with settling issues related to the company's issue and sale of its own securities and distribution of dividends.

Source: Developed by the authors according to [5; 8]

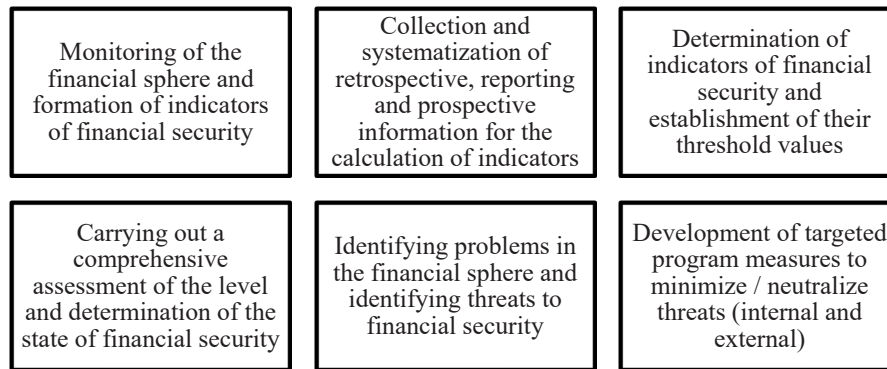

Figure 4. Mechanism for ensuring financial security of the enterprise

Source: developed by the authors according to [6]

profitability) and general financial analysis (general analysis of the Dupont model). System of SWOT analysis of financial security, system of object-oriented complex financial analysis and investment portfolio analysis) [7, с. 766]. T. B. Kuzenko and O. Yu. Lytovchenko use the following approaches to assess the financial security of an enterprise: indicator, which includes, in the opinion of the authors, methods of integral assessment of financial security based on the analysis of the possibility of bankruptcy (the Lees model, the Altman model, the Depalyan method, the Taffler, Tereshchenko model, Springate model) and the scoring method; resource-functional approach (by components of financial security); according to the criterion of minimizing the total damage caused to security; according to the criterion of sufficient working capital for economic activity [9, p. 156].

V. V. Orlova proposed the following categories of basic methods and models for assessing and analysing the financial security of an enterprise: methods and models of direct assessment of financial security (quick financial security assessment model, rating model of financial security assessment, assessment of financial security by Zh. Depalyan), an econometric model for assessing the financial security of an enterprise, a model for assessing the financial security of an enterprise from the point of view of economic security, software management and development methods for assessing financial security, an expert assessment model for financial security, an analysis of financial security based on the SWOT and SPACE analysis model, a model for analysing financial security based on STEP analysis and the method of financial security analysis based on the assessment of the tendency bankruptcy [5, p. 165].

Conclusions from the study. The article was aimed to the determination of priority vectors and trends of interdisciplinary research on the management of enterprises' financial security and generalization on their basis the theoretical and methodological foundations of its formation and maintenance. The analysis of the array of scientific publications on the issue of managing the financial security of the enterprise, indexed by the Scopus scientometric database, for a period of about 30 years, has shown a generally positive trend in publishing activity, and in particular a significant

jump in the last 10 years and stable interest in the last 3 years. Geographic and subject affiliation were also analysed.

Using VosViewer software, 5 clusters of interdisciplinary research were identified, within which this scientific issue is actively studied, namely: 1) economic sectors, enterprise, and sustainable development; 2) computer science, information, and security; 3) management, finance, and marketing; 4) management and various performance criteria; 5) forecasting and modelling. Relevant keywords were summarized for each of them, and the concept of financial security can be traced through all clusters.

Scientific approaches to understanding the essence of the concept of financial security were summarized and grouped according to four key aspects as: 1) a state of effective use of enterprise resources; 2) a state of protection of the interests of commercial entities; 3) a process of enterprises achieving a certain state; 4) a stable and dynamic provision of the system of financial resources. The formation of a financial security system is one of the most important conditions for the effective operation and further development of the enterprise. The company's financial security system was described as complex and multifaceted one, the successful functioning of which is determined by the interrelationships and interaction between the following structural components: monetary, insurance, credit, investment, budget, tax, and stock components on the basis of the mechanism of financial security management aimed to protection of company's interests, values, and goals through a number of various methods and measures (including financial diagnostics, information support, financial risk management, financial security, control and evaluation of results, etc.).

Areas for further research should include studying new methods of financial security management, analysing the impact of external factors on the financial stability of an enterprise, and developing strategies to minimise financial risks. The obtained results contribute to the further development of scientific principles of managing the financial security of the enterprise, provide an opportunity to better understanding this concept and its role in the modern science and can be useful to a wide range of stakeholders.

References:

1. Baranovsky O. I. (2015) Finansova bezpeka [Financial security]. Institute of Economics prognostication. Kyiv : Phoenix. 338 p. (in Ukrainian)
2. Blank I. O., Sytnyk G. V., Andriyets V. S. (2017) Finansovyi menedzhment pidpriemstva [Enterprise financial management]: textbook, 2nd edition, revised and supplemented. Kyiv : Kyiv National University of Trade and Economics. 792 p. (in Ukrainian)
3. Vudvud V. V., Batiyevska O. V. (2019) Finansova bezpeka pidpriemstva: sutnist, tsili, pryntsypy ta shliakhy zabezpechennia [Financial security of the enterprise: essence, goals, principles and ways of ensuring]. *Entrepreneurship and trade*, no. 25, pp. 89–93. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2019-25-12> (in Ukrainian)
4. Kostyuk Zh. S. (2013) Funktsionalni skladovi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv zaliznychnoho transportu [Functional components of economic security of railway transport enterprises]. *Herald of the economy of transport and industry*, no. 42, pp. 308–311. Available at: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/8870/1/Kostyuk.pdf> (in Ukrainian)
5. Orlova V. V. (2008) Modeliuvannya mekhanizmiv upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva [Modeling of mechanisms for managing the financial security of an enterprise]: Ph.D. dissertation. Economy sciences: 08.00.11; Prykarpattia National University named after V. Stefanyka. Ivano-Frankivsk, 200 p. (in Ukrainian)
6. Semenov G. A. (2011) Diahnostyka finansovo-ekonomichnoho stanu pidpriemstva [Diagnostics of the financial and economic state of the enterprise]. *Herald of Economic Science of Ukraine*, no. 1 (19), pp. 136–141. (in Ukrainian)
7. Brozovic D. (2020) Business model based on strong sustainability: Insights from an empirical study. *Business Strategy and the Environment*, no. 29(2), pp. 763–778. DOI: <https://doi.org/10.1002/bse.2440>
8. Horyacheva K. S. (2006) *Mekhanizm upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva* [The mechanism of managing the financial security of the enterprise]: Ph.D. dissertation. Economy sciences: 08.06.01; Kyiv National University of Technology and Design. Kyiv. 174 p. (in Ukrainian)
9. Demchenko I. V. (2010). Finansova bezpeka subiekta hospodariuvannya: sutnist ta umovy vynyknennia [Financial security of the business entity: essence and conditions of occurrence]. *Scientific Bulletin: Finances, Banks, Investments*, no. 1 (6), pp. 35–38. (in Ukrainian)
10. Dokiienko L., Hrynyuk N., Lapko O., & Kramarev H. (2020) Financial security diagnostics tools for corporate enterprises. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, no. 3(34), pp. 184–194. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i34.215477>
11. Dymchenko O. V., Khailo T. O. (November 12–13, 2020) Transformatsiia analitychnykh doslidzhen u funktsiakh upravlinnia [Transformation of analytical data in management functions.]. *Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku obliku, analizu ta finansovoho zabezpechennia pidpriemstv ahropromyslovoho vyrobnytstva: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Kharkiv. nats. ahrar. un-t im. V.V. Dokuchaieva. Kharkiv : KhNAU, 270 p. (in Ukrainian)
12. Karintseva O. I. (2017) Economic Restructuring in Ukraine in View of Destructive Effect of Enterprises on Environment. *International Journal of Ecological Economics and Statistics*, no. 38(4), pp. 1–11. Available at: <http://ceser.in/ceserp/index.php/ijeess/article/view/5294>
13. Martysheva L. S., Petrovska T. E., Trikhlib N. I. (2006) Finansova bezpeka pidpriemstva yak samostiinyi obiekht upravlinnia [Financial security of the enterprise as an independent object of management]. *Scientific and technical collection, Communal management of cities*, no. 71, pp. 235–238. Available at: https://eprints.kname.edu.ua/1362/1/235-238_%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%8E%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf (in Ukrainian)
14. Matviychuk L. O. (2009). Kontseptualni aspekty finansovoi bezpeky pidpriemstva [Conceptual aspects of financial security of the enterprise]. *Economic Herald of Donbass*, no. 4, pp. 133–136. (in Ukrainian)
15. Sokolova L. V., Polozova T. V. (2014) Teoretychne zabezpechennia diahnostyky yak preventyvnoho zakhodu zapobihannia bankrutstvu pidpriemstva [Theoretical provision of diagnostics as a preventive measure to prevent bankruptcy of the enterprise]. *Bulletin of NTU "KPI"*, no. 65(1107), pp. 152–160. Available at: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/4b226772-6de8-419f-8db1-53925be3e1e6/content> (in Ukrainian)
16. Kuzenko T. B. (2010) *Finansova bezpeka pidpriemstv* [Financial security of enterprises]. Kharkiv : Khneu, 300 p. (in Ukrainian)

Коломієць Д. В.

Самойлікова А. В.

Сумський державний університет

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА: БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Дослідження присвячено розвитку наукових засад актуального на сьогодні питання управління фінансовою безпекою підприємства. Метою статті є визначення пріоритетних векторів і тенденцій міждисциплінарних досліджень з управління фінансовою безпекою підприємства та узагальнення на їх основі теоретико-методологічних засад її формування та забезпечення. З використанням інструментів наукометричної бази даних Scopus здійснюється бібліометричний аналіз, виокремлюється вибірка з 2022 публікацій, аналізується динаміка їх індексації за 1996-2023 рр., географічна та предметна приналежність тощо. За допомогою інструментарію програмного забезпечення VosViewer будується мапа ключових слів, на основі якої формується та характеризуються п'ять кластерів міждисциплінарних досліджень, у межах яких вивчається питання управління фінансовою безпекою підприємства, а саме: сектори економіки, підприємство та сталий розвиток; комп'ютерні науки, інформація та безпека; менеджмент, фінанси та маркетинг; управління та різні критерії ефективності; прогнозування та моделювання. Узагальнюються та групуються наукові підходи до розуміння сутності концепції фінансової безпеки за чотирма ключовими аспектами такими як: стан ефективного використання ресурсів підприємства; рівень захищеності інтересів суб'єктів господарювання; процес досягнення підприємствами певного положення; стабільне та динамічне забезпечення системи фінансовими ресурсами. Фінансова безпека розглядається як здатність ефективно та стабільно здійснювати господарську діяльність на основі комплексу взаємопов'язаних фінансової діагностики, інструментів та засобів управління, оптимізувати використання наявних ресурсів, забезпечуючи їх обґрунтований рівень, знижувати вплив ризиків внутрішнього та зовнішнього середовища. Аналізуються структурні компоненти формування системи фінансової безпеки підприємства, та характеризується механізм її забезпечення. Особливу увагу звертається на методи оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. Отримані результати сприятимуть подальшому розвитку наукових засад управління фінансовою безпекою підприємства та можуть бути корисними широкому колу стейкхолдерів.

Ключові слова: ефективність, менеджмент, підприємство, управління ризиками, фінансова безпека, фінансова стійкість, фінансова стратегія.

УДК 334.724

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-100-6>**Юхновська Ю. О.****Волик Н. Г.****Риженко О. М.**

Комунальний заклад вищої освіти

«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто актуальне питання управління фінансовими результатами в умовах ринкової економіки. У статті проаналізовано наукові праці українських та зарубіжних дослідників та фахівців щодо вивчення методів, прийомів аналізу фінансових результатів; визначено основні комплексні заходи щодо забезпечення, формування фінансових результатів організацій в Україні; проведено дослідження основних методів планування фінансових результатів. У статті зазначено, що вивчення динаміки фінансових результатів за складовими бухгалтерського обліку дозволить вирішити ряд задач: оцінити конкурентні позиції організації: зростання прибутку від продажів, що свідчить про підвищення конкурентоздатності організації та її продукції; оцінити стратегію управління активами організації: зниження прибутку від продажів при одночасному збільшенні операційних доходів може означати скорочення основного виду діяльності поряд зі збільшенням операцій, пов'язаних з передачею майна в оренду або продажів активів; дати оцінку «якості» господарсько-правової роботи в організації: наприклад, збільшення позаріалізованих доходів сигналізує про високу якість претензійної роботи або про стягнення дебіторської заборгованості, раніше визнаною безнадійною. Визначено, що узагальнююча оцінка діяльності організації дається на підставі таких фінансових показників, як прибуток – абсолютний показник та рентабельність – відносний показник. Визначено, що для оцінки ефективності використання організацією позикових коштів використовують поняття «ефект фінансового важеля». При залученні позикових коштів прибуток до оподаткування зменшується за рахунок включення відсотків за їх використання в склад розходів. Проаналізовано основні складові залежності, що відображають зростання рентабельності власного капіталу відбуваються за рахунок податкового коректора, диференціації фінансового важеля та фінансового важеля. Розглянуто підходи до формування, розподілу та аналізу таких показників, як прибуток та рентабельність, дозволяють управляти діяльністю організації з метою максимізації фінансових результатів. Досліджено концепцію прибутку, яка потребує трьох цілей: 1) обчислення податків; 2) захисту кредиторів; 3) вибору розумної інвестиційної політики. Визначено, що рентабельність власного капіталу можна підвищити, використовуючи позикові кошти та визначено фактори, які впливають на рентабельність власного капіталу.

Ключові слова: фінансові результати, підприємство, фінансовий важіль, управління активами, рентабельність, прибуток.

Постановка проблеми. Управління фінансовими результатами в умовах ринкової економіки займає головне місце у діловому житті господарюючих суб'єктів. Їх фінансовий стан характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, які необхідні для нормального функціонування та доцільним розподілом та ефективним використанням цих ресурсів. Головною задачею управління фінансовими результатами є своєчасність виявлення та усунення недоліків у розвитку організації, надходження резервів для поліпшення фінансового стану організації та забезпечення фінансової стійкості її діяльності.

Ефективна діяльність підприємства, а також стабільні темпи їх роботи та конкурентоспроможність у сучасних економічних умовах у значному ступені якості управління фінансами, які включають в себе фінансове планування та прогнозування з такими обов'язковими елементами, як бюджетування та бізнес-планування, розробка інвестиційних проектів, організація управлінського обліку, регулярний комплексний фінансовий аналіз та на його основі рішення проблем платоспроможності і фінансової стійкості підприємства. Від правильної організації обліку, аналізу та управління фінансовими результатами залежить ефективна тривала діяльність будь якого підприємства на ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями управління фінансовими результатами підприємств займалися науковці: А. Бакурова, А. Діденко [1]; О. Мелень, О. Майструк [4], О. Назаренко, Р. Лукаш [6], О. Томчук, В. Томчук

[7] й ін. Методичні підходи до аналізу фінансових результатів розглянуті в працях Ж. Кононенко, О. Песцова-Світалка, В. Петренко [3], І. Нагорна, В. Бондаренко [5], Н. Струк, Ю. Муц [5]. Питанням оцінки та прогнозування величини фінансових результатів підприємства присвячені праці таких авторів: О. Артюх-Пасюта, А. Мілька [2], А. Глущенко [2], Ю. Швець [8] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із чисельними науковими розробками під впливом трансформації зовнішніх і внутрішніх умов функціонування вітчизняних суб'єктів господарювання у сучасних умовах питання управління фінансовими результатами потребує подальшого дослідження. Зокрема, особливої уваги заслуговує потреба впровадження вітчизняними підприємствами науково та методично обґрунтованої політики управління фінансовими результатами, що сприятиме забезпеченню стабільного фінансового стану та дозволить виявити резерви розвитку суб'єкту господарювання в умовах зростаючої невизначеності. У контексті цього визначимо наступні наукові завдання: проаналізувати наукові праці українських та зарубіжних дослідників та фахівців щодо вивчення методів, прийомів аналізу фінансових результатів; визначити основні комплексні заходи щодо забезпечення, формування фінансових результатів організацій в Україні; провести дослідження основних методів планування фінансових результатів. Для вирішення поставлених завдань було використано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, індукція, аналогія, системний підхід.

Метою статті є удосконалення системи управління фінансовими результатами вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий результат – це виражений в грошовій формі економічний підсумок господарської діяльності організації в цілому та її окремих підрозділів; зростання або зменшення вартості власного капіталу організації, який виник у процесі її підприємницької діяльності за звітний період [2].

В бухгалтерському обліку фінансовий результат визначають шляхом підрахунку та балансування всього прибутку та збитку за звітний період. Практичний інтерес даної теми обґрунтовано ефективною системою управління фінансовими результатами – це один з факторів, який визначає перспективи розвитку організації, її майбутню інвестиційну привабливість, кредитоздатність та у підсумку ринкову вартість. Якісна система управління фінансовими результатами є фундаментальною основою для забезпечення стійкого зростання господарюючого суб'єкта [4].

Вивчення різних методів, прийомів аналізу фінансових результатів, їх застосування в умовах сучасної ринкової економіки – новий та перспективний напрям економічних досліджень. В умовах централізованого управління, відсутність ринкових механізмів та відносної відокремленості української економіки від світового господарства розробка методів, прийомів аналізу фінансових результатів не уявляла практичного інтересу. Недолік практичного досвіду використання типових для світового господарства методів регулювання фінансових результатів відображається на коректності рішень, які приймаються, що, безсумнівно, стримує розвиток економічного потенціалу як окремих організацій, так і економіки країни в цілому. Глобалізація світового ринкового господарства, з однієї сторони, забезпечує

більш інтенсивне зростання, високу прибутковість інвестицій, з іншої – привносить додаткові ризики в здійснення господарської діяльності, реалізацію інвестиційних та інноваційних проєктів. При переході української економіки до ринку та її більш повної інтеграції до системи світового господарства практично непридатність багатьох раніше розроблених методів регулювання фінансових результатів створила серйозну потребу у вивченні досвіду зарубіжних країн, розробці нових підходів та методик фінансового аналізу.

Розробка комплексу заходів щодо забезпечення, формування фінансових результатів у необхідному обсязі та у відповідності з метою та задачами розвитку підприємства передбачає процес планування фінансових результатів.

Основні форми управління фінансовими результатами організації представлено на рис. 1.

За основу для розробки поточних планів формування та використання прибутку обирається рік з розбивкою за кварталами. У ході планування формування маржинального валового та чистого прибутку застосовуються різні методи, основні з яких відображені на рисунку 2.

Узагальнююча оцінка діяльності організації дається на підставі таких фінансових показників, як прибуток – абсолютний показник та рентабельність – відносний показник.

Прибуток та рентабельність відображають ефективність процесу виробництва. Прибуток – це, з однієї сторони, основне джерело фінансування діяльності організацій, а з іншої – джерело доходів бюджетів різних рівнів. Аналіз формування, розподілу та використання прибутку складається з наступних етапів:

- аналізується бухгалтерський прибуток (збиток) за складом та динаміці;
- проводиться факторний аналіз прибутку (збитку) від продажу;

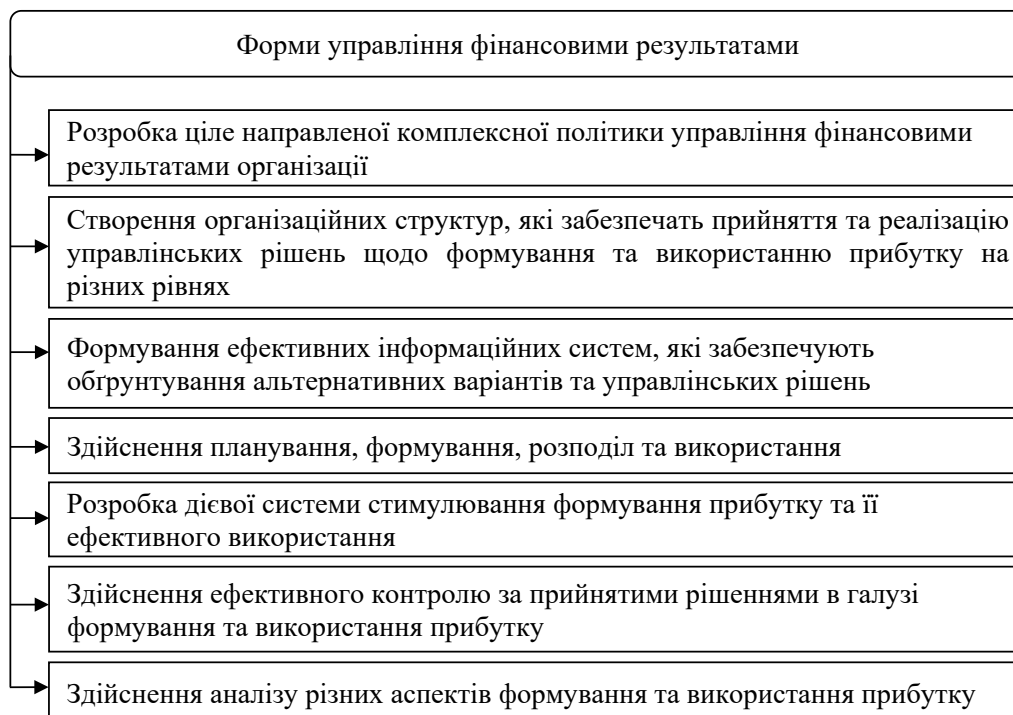

Рис. 1. Склад основних форм управління фінансовими результатами організації

Джерело: розроблено авторами

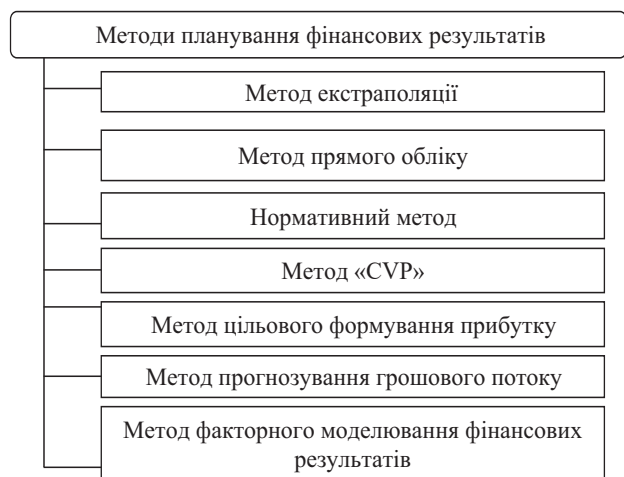

Рис. 2. Основні методи планування фінансових результатів

Джерело: розроблено авторами

- аналізуються причини відхилення за такими складовими прибутку, як відмотки отримання та сплати, інші операційні доходи та витрати тощо;
- аналізується формування чистого прибутку (збитку) та вплив податкових регуляторів та податку на прибуток, сум штрафних санкцій за розрахунками з бюджетом;
- аналізується використання прибутку на капіталізацію та споживання;
- надається оцінка ефективності розподілу прибутку на капіталізацію та споживання;
- розроблюється пропозиції до складання фінансового плану.

Вивчення динаміки фінансових результатів за складовими бухгалтерського обліку дозволить вирішити ряд задач [3]:

- оцінити конкурентні позиції організації: зростання прибутку від продажів, що свідчить про підвищення конкурентоздатності організації та її продукції;

- оцінити стратегію управління активами організації: зниження прибутку від продажів при одночасному збільшенні операційних доходів може означати скорочення основного виду діяльності поряд зі збільшенням операцій, пов'язаних з передачею майна в оренду або продажів активів;

- дати оцінку «якості» господарсько-правової роботи в організації: наприклад, збільшення позареалізованих доходів сигналізує про високу якість претензійної роботи або про стягнення дебіторської заборгованості, раніше визнаною безнадійною.

Рентабельність є відносним показником, який характеризує розмір прибутку на гривню використаних ресурсів. Оскільки рентабельність є загальним показником, що характеризує ефективність функціонування організації, постає задача визначення впливу на цей показник факторів, які відображають кількісні та якісні характеристики діяльності організації. Практика аналітичної діяльності виокремила ряд моделей, які дозволяють проводити такий аналіз.

Рентабельність власного капіталу – найбільш важливий показник, оскільки він характеризує різні сторони діяльності комерційної організації. Наведемо моделі рентабельності в яких застосовується цей показник (формула 1):

$$R_A = \frac{\frac{\Pi}{A}}{\frac{N}{A}} = \frac{\Pi/N}{A/N} = \frac{\frac{\Pi/N}{\frac{A}{N} \times \frac{CK}{A}}}{\frac{A}{CKN} \times \frac{CK}{N}} =$$

$$= \frac{\Pi}{N} \times \frac{CK}{A} \times \frac{N}{CK} = X_1 X_2 X_3, \quad (1)$$

де $\frac{\Pi}{N}$ – рентабельність продажів;

$\frac{CK}{A}$ – коефіцієнт незалежності (автономії) або частка власного капіталу в загальній вартості активів організації;

$\frac{N}{CK}$ – оборотність власного капіталу організації (власний капітал – розд. III пасиву «Капітал та резерви»).

У наведеній моделі рентабельність активів прямо пропорційна рентабельності продажів, коефіцієнту автономії та оборотності власного капіталу.

Модель, яка характеризує ефективність використання власного капіталу, можна також представити (формула 2):

$$R_{CK} = \frac{\frac{\Pi}{CK}}{\frac{N}{A}} = \frac{\frac{\Pi}{N}}{\frac{CK}{A}} = R_{np} \frac{N}{CK} \times \frac{A}{A} = R_{np} \frac{N_p}{A} \frac{A}{K_c} =$$

$$= R_{np} \frac{N_p}{A} \frac{CK + 3K}{CK} = R_{np} \frac{N}{A} \left(1 + \frac{3K}{CK} \right), \quad (2)$$

де R_{np} – рентабельність продажів;

$\frac{N}{A}$ – оборотність майна організації;

$1 + \frac{3K}{CK}$ – показник фінансової залежності, який визначає структурний капітал;

$\frac{3K}{CK}$ – плече фінансового важеля.

Показник $(CK + 3K)$ дорівнює валюті пасивів організації (B_n), так як $B_a = A$, то $CK + 3K = A$.

Рентабельність власного капіталу можна підвищити, використовуючи позикові кошти. Фактори, які впливають на рентабельність власного капіталу, наведено на рис. 3.

Для оцінки ефективності використання організації позикових коштів використовують поняття «ефект фінансового важеля» [наприклад, 7; 8; 9]. Однак ефект фінансового важеля розглядається в багатьох дослідженнях як окрема категорія без ув'язки зі змінами рентабельності власного капіталу.

При залученні позикових коштів прибуток до оподаткування зменшується за рахунок включення відсотків за їх використання в склад розходів [5].

Відповідно, зменшується величина податку на прибуток, рентабельність власного капіталу зростає, тобто не дивлячись на платність за використання позикових коштів, збільшується рентабельність власних коштів (формули 3–6):

$$R_{CK} = (R_e + EФВ)(1 - H); \quad (3)$$

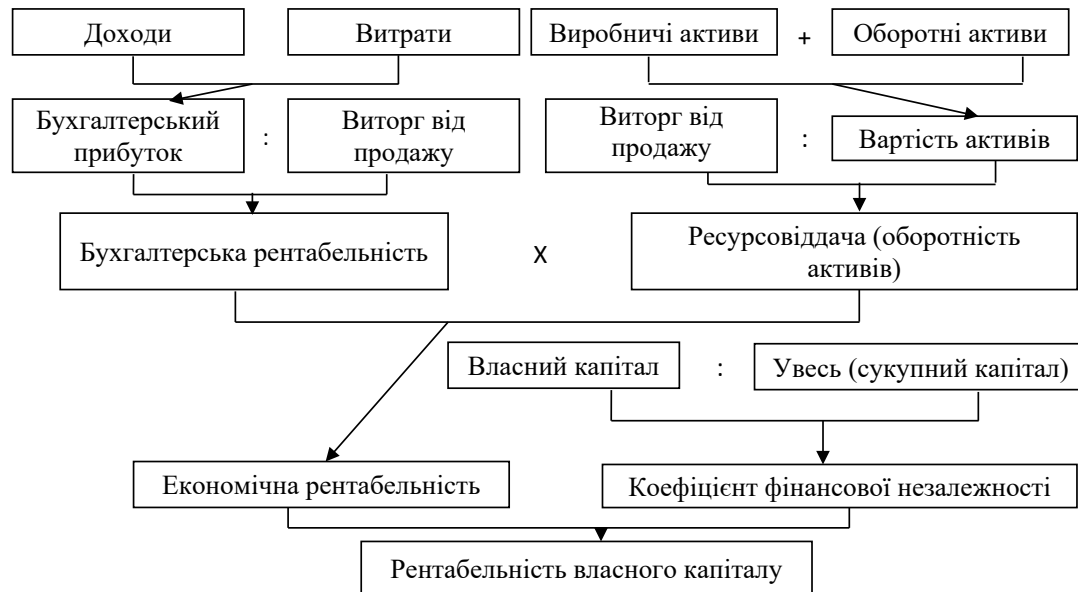

Рис. 3. Вплив факторів на рентабельність власного капіталу

Джерело: розроблено авторами

$$ЕФВ = (R_e - K_p) \frac{ЗК}{ВК}; \quad (4)$$

$$\text{тоді } R_{СК} = \left[R_e + (R_e - K_p) \times \frac{ЗК}{ВК} \right] (1 - H), \quad (5)$$

де $R_{СК}$ – рентабельність власного капіталу;
 ЕФВ – ефект фінансового важеля;
 H – ставка податку на прибуток;
 R_e – рентабельність економічна;
 K_p – відсоткова ставка платежів за використання позиковими джерелами фінансування;
 $ЗК$ – сума за позиковими джерелами фінансування;
 $ВК$ – власний капітал.

$$R_e = \frac{П_e}{A}, \quad (6)$$

де $П_e$ – прибуток економічний (прибуток до сплати податку та відсотків за використання позикових джерел фінансування, включаючи відсотки по корпоративній облігаціям та привілейованим акціям);
 A – активи організації.

Найбільш дискусійним з наведених показників є «прибуток економічний». Розглянемо підходи до його визначення [1; 6; 10; 11].

Одні науковці виходять з передумови, що прибуток потрібен для трьох цілей: 1) обчислення податків; 2) захисту кредиторів; 3) вибору розумної інвестиційної політики. Виходячи з цих цілей, розрізняють прибуток бухгалтерський як результат реалізації товарів та послуг та економічний як результат «роботи» капіталу.

На думку інших дослідників, зв'язок між бухгалтерським та економічним прибутком (формула 7) можна визначити наступним чином:

$$P_e = P_{бух} + \Delta A_N^{позареаліз} - \Delta A_{N-1}^{позареаліз} \Delta A_{N+1}^{позареаліз}, \quad (7)$$

де P_e – економічний прибуток;
 $P_{бух}$ – бухгалтерський прибуток;
 $\Delta A_N^{позареаліз}$ – позареалізаційні зміни вартості (оцінки) активів протягом звітного періоду;

$\Delta A_{N-1}^{позареаліз}$ – позареалізаційні зміни вартості (оцінки) активів у попередні (минулі) звітні періоди;

$\Delta A_{N+1}^{позареаліз}$ – поза реалізовані зміни вартості (оцінки) активів у майбутньому (майбутні) звітні періоди.

Отже, економічний прибуток – це потенційна ринкова ціна за надані послуги, відсоток, який сплачено на позиковий капітал, та потенційний відсоток, інвестиційний в організацію.

Для визначення показників «економічний прибуток» та «бухгалтерський прибуток» часто на практиці використовують одну й ту ж стр. 140 «Прибуток (збиток) до оподаткування» форми № 2 «Звіт про прибутки та збитки». Однак ця строчка являє собою показник, який відображає бухгалтерський прибуток (збиток), розрахований у відповідності з українськими стандартами бухгалтерського обліку. Значення цієї строки представляє собою фінансовий результат діяльності організації – суму прибутку (збитку) від реалізації продукції (робіт, послуг) та доходів від операційних та позареалізаційних операцій, зменшення на суму витрат за цими операціями.

Інші автори вважають, що економічний прибуток прирівнюється до показнику чистого прибутку – стр. 2000 «Чистий прибуток» форми № 2 «Звіт про прибутки та збитки».

Згідно параграфам 275, 277 торговельного кодексу Німеччини фінансовий результат включає в себе, з однієї сторони, доходи від частки участі (наприклад, дивіденди, частка у прибутку товариства), доходи від інших цінних паперів та від надання довгострокових кадетів (наприклад відсотки, дивіденди з акцій та цінних паперів, які приносять твердий відсоток, займи), а також відповідні витрати, амортизаційні відрахування на фінансові вклади та цінні папери оборотного капіталу. З іншого боку, складові частини фінансового результату є сума сплачених відсотків, в яку входять відсотки і аналогічні доходи (наприклад, відсотки на вклади до кредитних установах, вимогам тощо), а також відсотки та аналогічні витрати (наприклад, відсотки за кредитами, боргові зобов'язання, займи).

Вищеперераховані залежності показують, що зростання рентабельності власного капіталу відбуваються за рахунок таких основних складових [7; 8; 9]:

1. *Податкового коректора*. Показує ступінь виявлення ефекту фінансового важеля при різних рівнях оподаткування прибутку. Податковий коректор надає тим більший вплив, ніж більше витрат на використання позикових коштів включено до витрат, які формують оподаткований прибуток. В інших випадках податковий коректор не залежить від діяльності організації, так як ставка податку на прибуток встановлюється законодавством. Податковий коректор може використовуватися для управління рентабельності власного капіталу, якщо за різними видами організації встановлені диференційовані ставки податку на прибуток або в інших аналогічних випадках;

2. *Диференціал фінансового важеля*. Характеризує різницю між економічною рентабельністю та середнім розміром відсоткової ставки платежів за використання позикових джерел фінансування. Головною умовою є формулює зростання рентабельності власного капіталу. Для цього необхідно, щоб економічна рентабельність перевищувала відсоткову ставку платежів за використання позиковими джерелами фінансування.

Якщо зіставити розмір облікової ставки НБУ та частку збиткових підприємств, тоді стане зрозумілим, що без прийняття спеціальних державних заходів щодо надання кредитів для підтримки інвестиційної активності організацій користуватися запозиченими коштами недоцільно;

3. *Фінансовий важіль* $\left(\frac{ЗК}{СК}\right)$. Відображає суму, отриману за запозиченими джерелами фінансування у розрахунку на одиницю власного капіталу.

Фінансовий важіль змінює ефект, які отримуються за рахунок відповідного диференціалу, підвищуючи або знижуючи рентабельність власного капіталу.

Запозичені кошти, виступаючи стимуляторами розвитку виробництва, підвищують фінансовий ризик, тому значення, які рекомендуються коефіцієнта фінансової незалежності менш 0,5, так як він дорівнює $\left(1 - \frac{ЗК}{СК}\right)$.

Розглянуті підходи до формування, розподілу та аналізу таких показників, як прибуток та рентабельність, дозволяють управляти діяльністю організації з метою максимізації фінансових результатів.

Висновки з проведеного дослідження. Діяльність будь-якого господарюючого суб'єкта визначається показниками фінансових результатів. Фінансовим результатом діяльності організації є прибуток, який забезпечує потреби самого підприємства та держави в цілому. Повна самостійність підприємства передбачає й повну відповідальність за результати господарюючої діяльності перед власниками, акціонерами, працівниками, кредиторами тощо. Відомо, що без отримання прибутку підприємство не може розвиватися в ринковій економіці, за винятком організацій, які фінансуються державою або з інших джерел, не пов'язаних із комерційною діяльністю. Тому задача поліпшення управління фінансовим результатом є завжди актуальною для господарюючих суб'єктів. Оцінка, аналіз, планування, прогнозування показників, що відображають фінансові результати, дозволяє виявити резерви поліпшення фінансового стану та зростання прибутку суб'єктів господарювання на основі прийняття економічно обґрунтованих рішень.

Список використаних джерел:

1. Бакурова А.В., Діденко А.В. Інформаційна прозорість фінансово-ринкового стану приватних закладів освіти. *Інтелект XXI*. 2020. Випуск 6. С. 147–151.
2. Глущенко А.М. Прогнозування фінансових результатів діяльності металургійних підприємств. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/209.pdf (дата звернення: 02.04.2024).
3. Кононенко Ж.А., Песцова-Світалка О.С., Петренко В.О. Прогнозування фінансових результатів як елемент планування розвитку діяльності підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 36. С. 171–177. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/36_2019_ukr/29.pdf. (дата звернення: 10.04.2024).
4. Мельник О.В., Майструк О.Д. Дослідження та аналіз проблемних питань організації обліку фінансових результатів. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/231.pdf. (дата звернення: 10.04.2024).
5. Нагорна І.В., Бондаренко В.О. Облік і аналіз фінансового результату в системі управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2021. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2021/105.pdf (дата звернення: 01.04.2024).
6. Назаренко О.В., Лукаш Р.В. Фінансові результати: сутність та особливості організації бухгалтерського обліку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 22. С. 19–25. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2018/5.pdf. (дата звернення: 05.04.2024).
7. Томчук О.Ф., Томчук В.В. Роль звіту про фінансові результати в інформаційному забезпеченні аналізу фінансового стану підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2018. №17. С. 462–470. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/76.pdf. (дата звернення: 05.04.2024).
8. Швець Ю. О. Прогнозування показників фінансового стану як елемент управління операційною діяльністю підприємств машинобудування у кризових умовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. № 42. С. 89–94. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2020/42-2020/18.pdf>. (дата звернення: 11.04.2024).
9. Ломачинська І.А. Механізм управління фінансами підприємств в умовах трансформації економіки : монографія. Одеса : Астропринт, 2011. 280 с.
10. Вороніна В.Л. Прибуток як найважливіша облікова категорія. *Проблеми і перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки*: монографія / за заг. ред. проф. Вериги Ю.А., доц. Ночовної Ю.О. Полтава : ПУЕТ, 2014. С. 16–24.
11. Степаненко О.І. Дефініція категорії «прибуток»: науковий аспект. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. Вип. 1(87). С. 89–96.

References:

1. Bakurova A.V., Didenko A.V. (2020) Informacijna prozoristj finansovo-rynkovogho stanu pryvatnykh zakladiv osvity [Information transparency of the financial and market status of private educational institutions]. *Intelekt XXI*, vol. 6, pp. 147–151 (in Ukrainian)
2. Glushchenko A.M. (2018) Prohnozuvannia finansovykh rezultativ diialnosti metalurhiinykh pidprijemstv [Forecasting the financial performance of metallurgical enterprises]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 19. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/209.pdf (accessed April 2, 2024). (in Ukrainian)

3. Kononenko Zh., Pestsova-Svitalka O., Petrenko V. (2019) Prohnozuvannia finansovykh rezultativ yak element planuvannia rozvytku diialnosti pidpryemstva [Forecasting financial results as an element of enterprise development planning]. *Infrastruktura rynku*, no. 36, pp. 171–177. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/36_2019_ukr/29.pdf (accessed April 10, 2024). (in Ukrainian)
4. Melen E.V., Maistruk O.D. (2017) Doslidzhennia ta analiz problemnykh pytan orhanizatsii obliku finansovykh rezultativ [Study and analysis of problems of the organization of accounting financial results]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 13. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/231.pdf (accessed April 10, 2024). (in Ukrainian)
5. Nagorna I., Bondarenko V. (2021) Oblik i analiz finansovoho rezultatu v systemi upravlinnia pidpryemstvom [Accounting and analysis of the financial result in the enterprise management system]. *Efektivna ekonomika*, no. 11. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2021/105.pdf (accessed April 1, 2024). (in Ukrainian)
6. Nazarenko O., Lukash R. (2018) Finansovi rezultaty: sutnist ta osoblyvosti orhanizatsii bukhhalterskoho obliku [Financial results: the essence and features of the of accounting organization]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 22, pp. 19–25. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2018/5.pdf (accessed April 5, 2024). (in Ukrainian)
7. Tomchuk O.F., Tomchuk V.V. (2018) Rol zvituv pro finansovi rezultaty v informatsiinomu zabezpechenni analizu finansovoho stanu pidpryemstva [The role of profit and loss statement for the information support of the financial analysis of the enterprise]. *Infrastruktura rynku*, no. 17, pp. 462–470. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/76.pdf (accessed April 5, 2024). (in Ukrainian)
8. Shvets Yu. (2020) Prohnozuvannia pokaznykiv finansovoho stanu yak element upravlinnia operatsiinou diialnistiu pidpryemstv mashynobuduvannia u kryzovykh umovakh [Forecasting financial condition indicators as an element of managing operational activity of machine-building enterprises in crisis conditions]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, no. 42, pp. 89–94. Available at: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2020/42-2020/18.pdf> (accessed April 11, 2024). (in Ukrainian)
9. Lomachynska I.A. (2011) Mekhanizm upravlinnya finansamy pidpryemstv v umovakh transformatsiyi ekonomiky – The mechanism of managing the finances of enterprises in the conditions of the transformation of the economy: a monograph. Odesa: Astroprint. (in Ukrainian)
10. Voronina V.L. (2014) Prybutok yak nayvazhlyvisha oblikova katehoriya [Profit as the most important accounting category]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bukhhalters'koho obliku, analizu ta kontrolyu v umovakh hlobalizatsiyi ekonomiky – Problems and prospects of the development of accounting, analysis and control in the conditions of globalization of the economy*. Poltava: PUET. (in Ukrainian)
11. Stepanenko O.I. (2022) Definiitsiya katehoriyi “prybutok”: naukovyy aspekt [Definition of the category “profit”: scientific aspect]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, issue 1(87), pp. 89–96. (in Ukrainian)

Yukhnovska Yulia

Volyk Natalia

Ryzhenko Oleksii

Municipal Institution of Higher Education
“Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy”
of Zaporizhzhia Regional Council

MANAGEMENT OF FINANCIAL RESULTS OF ENTERPRISES

Summary

The article discusses the topical issue of managing financial results in the conditions of a market economy. The article analyzes the scientific works of Ukrainian and foreign researchers and specialists on the study of methods and techniques for analyzing financial results; the main complex measures for ensuring and forming the financial results of organizations in Ukraine are defined; a study of the main methods of planning financial results was carried out. The article states that the study of the dynamics of financial results according to the components of accounting will solve a number of problems: evaluate the competitive position of the organization; the growth of profit from sales, which indicates an increase in the competitiveness of the organization and its products; evaluate the organization's asset management strategy: a decrease in profit from sales while increasing operating income may mean a reduction in the main type of activity along with an increase in operations related to the transfer of property for lease or asset sales; give an assessment of the “quality” of economic and legal work in the organization: for example, an increase in unrealized income signals the high quality of claims work or the collection of receivables previously recognized as hopeless. It was determined that a general assessment of the organization's activity is given on the basis of such financial indicators as profit – an absolute indicator and profitability – a relative indicator. It was determined that the concept of “financial leverage effect” is used to assess the effectiveness of the organization's use of loan funds. When borrowing funds, profit before taxation is reduced due to the inclusion of interest for their use in the composition of expenses. The main component dependencies are analyzed, which reflect the increase in the return on equity due to the tax corrector, the differentiation of financial leverage and financial leverage. Approaches to the formation, distribution and analysis of such indicators as profit and profitability have been considered, allowing to manage the activities of the organization in order to maximize financial results. The concept of profit, which needs three goals, has been studied: 1) tax calculation; 2) creditor protection; 3) choosing a reasonable investment policy. It is determined that the return on equity can be increased by using borrowed funds and the factors that affect the return on equity are determined.

Keywords: financial results, enterprise, financial leverage, asset management, profitability, profit.

РОЗДІЛ 3

ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ТОРГІВЛЯ

УДК 338.24:656.02]:355.271

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-100-7>

Сущенко Р. С.

Державний торговельно-економічний університет

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ СТІЙКІСТЮ ТА АДАПТИВНІСТЮ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАЧАННЯ РОЗДРІБНИХ ПРОДОВОЛЬЧИХ МЕРЕЖ

У статті досліджуються основні підходи до визначення сутності поняття «адаптивності ланцюга постачання» та «стійкості ланцюга постачання». Визначено основні проблеми впровадження стійкості та адаптивності ланцюга постачання продовольчих товарів в Україні під час оголошення воєнного стану задля забезпечення надійності та продовольчої безпеки країни в умовах воєнного конфлікту. Доведено, що дослідження стійкості ланцюга постачання продовольчих товарів є важливим фактором для забезпечення безперервного та ефективного функціонування постачання харчових товарів у всі часи, включаючи умови кризи та стресу. В таких умовах виникають ризики збоїв у постачанні, транспортуванні, зниження виробництва та підвищення цін на продукти харчування. Зазначено, що важливою проблемою є розробка та впровадження стратегій та заходів, спрямованих на забезпечення стабільності та забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, що включає в себе планування реагування на кризові ситуації, розвиток альтернативних шляхів постачання роздрібними торговельними мережами, організацію резервування продовольчих товарів та координацію зусиль між різними галузями та органами управління. Запропоновано методику оцінювання факторів, що впливають на стійкість ланцюгів постачання продовольчих товарів під час оголошення воєнного стану в Україні.

Ключові слова: ланцюг постачання, адаптація ланцюгів постачання, стійкість ланцюгів постачання, роздрібні торговельні мережі, продовольчі товари, воєнний стан.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку підприємств торгівлі надзвичайно важливо забезпечити ефективне управління ланцюгами постачання для забезпечення стійкості та адаптивності до змін в умовах воєнного стану. Складність та багатоаспектність проблематики полягає у вирішенні складних завдань, таких як переривання ланцюгів постачання, ризик втрати контактів із постачальниками, руйнування логістичної інфраструктури, зміни в ринкових умовах та зростання економічних труднощів. При цьому розвиток теорії та практики стійкості та адаптивності ланцюгів постачання в умовах глобалізації економічних процесів вимагає перегляду традиційних поглядів, які дозволяють ефективно реагувати на непередбачувані зміни в умовах ринку та світової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади визначення стратегії стійкості та адаптивності ланцюгів постачання було закладено в напрацюваннях Комісії Брундтланд [1, с. 8], де визначення стійкості включає кілька важливих аспектів: забезпечення продовольчої безпеки в усьому світі, забезпечення задоволення основних людських потреб, збереження невідновлюваних ресурсів, вплив економічної діяльності на навколишнє середовище та ін. Нині відсутнє уніфіковане загальноприйняте визначення поняття «стійкість ланцюгів». М. Кристфер стверджує, що стійкість – це здатність організації реагувати на несподівані порушення (тероризм, стихійні лиха тощо) та відновлювати нормальну роботу [2]. Д. Дж. Клос, К. Шпайер визначають стійкість ланцюга постачання як здатність організації передбачати, пом'якшити, виявити, зреагувати та оговтатися від потенційних глобальних ризиків. При цьому йдеться про ризики, пов'язані з маркетингом та структурою ланцюга поставок, які включають розробку товару, вибір

каналів розподілу та джерел постачання, прийняття рішень, виробництво, транспорт, урядове та галузеве регулювання та ін. [3, с. 109].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасне бізнес-середовище стає все більш складним та динамічним. Швидкі зміни у споживчих перевагах, технологічні інновації, глобалізація ринків та зміни у законодавстві створюють необхідність адаптивності ланцюгів постачання для Ці зміни загострюються під час воєнного стану в Україні. Військові конфлікти призвели до змін у постачанні продовольчих товарів як у зоні конфлікту, так й в прилеглих регіонах. Це створює унікальні виклики для роздрібних продовольчих мереж, які повинні адаптуватися до попиту, що змінюється, та забезпечувати безперервну наявність товарів в умовах нестабільності. Ситуація, що склалася в Україні, супроводжується підвищеними ризиками для безпеки персоналу та транспорту, що здійснює постачання. Роздрібні продовольчі мережі повинні розробити стратегії безпеки та адаптувати логістичні процеси для мінімізації ризиків та забезпечення безперервності постачання в умовах конфлікту. Роздрібні торговельні мережі можуть відігравати важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки та підтримці місцевого населення в умовах кризи, що потребує розробки спеціалізованих стратегій та систем управління.

Дослідження теми впровадження системи управління адаптивністю та стійкістю ланцюгів поставок під час воєнного стану є відносно новою областю, яка стає все більш актуальною у світлі сучасних військових конфліктів та геополітичних напружень. Незважаючи на те, що тема управління ланцюгами постачання та їх стійкості вивчається вже тривалий час, проте дискусійності проблематики, недостатня розробленість методичних підходів та особлива значимість дослідження

впровадження систем управління адаптивністю та стійкістю ланцюгів постачання роздрібних продовольчих мереж під час оголошення воєнного стану потребує подальших досліджень та розробок для забезпечення продовольчої безпеки в умовах розвитку конфліктів.

Метою статті є дослідження стійкості та адаптивності ланцюгів постачання роздрібних продовольчих мереж під час воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адаптивність ланцюга постачання – це здатність реагувати на зміни у динамічному ринковому середовищі задля забезпечення безперебійного постачання товарів, задоволення потреб споживачів та підвищення конкурентоспроможності. Адаптація – це не одноразове зусилля, а постійний процес, тому підприємства повинні постійно переглядати та вдосконалювати свої стратегії, враховуючи минулий досвід. Співпраця з постачальниками, клієнтами та іншими партнерами є важливою складовою для адаптивності. Обмін інформацією та тісна співпраця з цими зацікавленими сторонами можуть допомогти узгодити стратегії та координувати відповіді на зміни в ланцюгу постачання.

Адаптивність також передбачає формування стійкості в ланцюзі постачання, щоб протистояти таким збоям, як стихійні лиха, геополітичні конфлікти чи економічна нестабільність та здатність відновлюватися після них. Стійкість ланцюга постачання – це здатність ефективно справлятися із зовнішніми та внутрішніми викликами, зберігаючи безперервність операцій та мінімізуючи негативні наслідки можливих ризиків, забезпечуючи неперервність та ефективність постачання в умовах стресу, кризи, непередбачених обставин, шляхом розробки та реалізації стратегій управління ризиками, диверсифікації постачальників, створення резервних запасів, а також розробка планів бізнес-контингентності.

Впровадження системи управління адаптивністю та стійкістю ланцюгів постачання продовольчих товарів роздрібною торговельною мережами вимагає комплексного підходу, який містить у собі збалансоване поєднання принципів а методів. Так, адаптивність ланцюгів постачання продовольчих товарів в умовах оголошення воєнного стану вкрай важлива для забезпечення життєво важливими товарами. Взаємодія учасників ланцюга постачання продовольчих товарів в таких ускладнених умовах та обмеженнях вимагає особливої уваги та координації. Особливу увагу необхідно приділяти заходам безпеки як для працівників, так й для транспортних засобів, а саме: зміну маршрутів постачання, швидке прийняття рішень у відповідь на обставини, що виникають у ланцюгу постачання у зв'язку із руйнуванням логістичної інфраструктури. Забезпечення безпеки ланцюга постачання включає також заходи для захисту транспорту, складських приміщень та інших інфраструктурних об'єктів від можливих загроз. Крім того, адаптація може також включати в себе впровадження новітніх технологій та інноваційних методів управління, щоб забезпечити високу ефективність та конкурентоспроможність ланцюга постачання в динамічному середовищі продовольчої індустрії.

Стійкість ланцюга постачання є ключовим фактором для успішного функціонування бізнесу в умовах невизначеності. Стійкість ланцюга постачання – це здатність системи постачання товарів протистояти та відновлюватися після виникнення

різних внутрішніх або зовнішніх ризиків, здатність витримувати стресові ситуації та функціонувати навіть в умовах воєнного часу.

Отже, основною відмінністю адаптації ланцюгів постачання від стійкості є спрямованість на конкретні зміни або виклики. Обидва підходи можуть мати деякі спільні елементи, такі як гнучкість та ефективна комунікація, проте їх основна мета відрізняється. Адаптація спрямована на швидке адаптування до змін, тоді як стійкість має на меті забезпечити надійність та стабільність у непередбачуваних та стресових ситуаціях, таких як оголошення воєнного стану. Стійкість ланцюгів постачання охоплює більш широкий спектр заходів та стратегій для забезпечення неперервності та ефективності ланцюга постачання в умовах стресу або кризових ситуацій, таких як воєнний стан.

Проведемо дослідження особливостей адаптації та стійкості ланцюгів постачання роздрібною торговельною мереж. Роздрібною торгівлею є однією із ключових галузей економіки, попри втрати та складну ситуацію, здійснює фінансові надходження до бюджетів усіх рівнів та забезпечує українців робочими місцями. Саме стабільна економіка є запорукою безпеки країни, тому роздрібною торговельною мереж прагнуть до відкриття нових магазинів та відновлюють зруйновані. Так, індикатором поступового відновлення економіки в Україні є індекс фізичного обсягу обороту роздрібною торгівлею (у порівняльних цінах), який у січні-червні 2023 року зріс порівняно до аналогічного періоду 2022 року на 7,3%. За даними Державної служби статистики товарооборот підприємств роздрібною торгівлею у першому півріччі 2023 року зріс у порівняльних цінах порівняно до першого півріччя 2022 року на 4,9% [4].

За період оголошення воєнного стану відбулися такі зміни у ланцюгах постачання продовольчих товарів:

- зростання ризику для транспортних маршрутів призвело до зростання витрат на логістику, так як компанії можуть бути змушені шукати дорожчі або менш доступні маршрути для доставки товарів;
- нестабільність в умовах оголошення воєнного стану призвела до коливань у цінах на товари через зміни витрат на їх виробництво та постачання;
- через пошкодження логістичної інфраструктури, заборони на переміщення призвели до загроз безпеці ланцюгів постачання продовольчих товарів, що спричиняє дефіциту товарів.

Під час бойових дій у Київській області окупанти майже повністю знищили сучасний розподільчий центр АТБ європейського зразка на Київщині, які обслуговували центральні регіони, Київську та Чернігівську області, та другий на Херсонщині потрапив на тимчасово непідконтрольну територію, був пограбований та зруйнований. Щоб безперебійно постачати продукти харчування, компанія вирішила перерозподілити навантаження між іншими розподільчими центрами. Паралельно було обладнано нові тимчасові майданчики.

Проведемо дослідження особливостей адаптації та стійкості ланцюгів постачання відомих роздрібною продовольчих мереж в Україні. Проаналізуємо кількість магазинів в умовах оголошення воєнного стану (табл. 1).

Станом на березень 2023 року в Україні працюють 83 магазини роздрібною продовольчою мереж Novus. У 2022 році роздрібною товарооборот компанії склав 13,75 млрд грн без ПДВ, на сьогодні працює 83 магазини, в Києві, Тернополі, Рівному,

Таблиця 1

**Кількість магазинів у роздрібній продовольчій мережі магазинів
в умовах оголошення воєнного стану в Україні**

Назва мережі продовольчих магазинів	Кількість магазинів, 2022 рік, шт.	Кількість магазинів, січень–червень 2023, шт.	Зростання, %
АТБ	1340	1352	0,8
Fozzy Group	692	709	1,4
М'ясомаркет	180	239	
ТОВ «Клевер Сторс» («Сім23» та «Сімі»)	166	194	16,2
«Файно маркет»	158	175	12,2
«Делві»	133	146	5,4

Джерело: складено на основі [5–8]

Таблиця 2

**Фактори стійкості ланцюгів постачання продовольчих товарів та методики їх оцінювання
в умовах воєнного стану в Україні**

Фактори	Спрямованість вирішення проблемних завдань
Аналіз уразливості та ризиків	Ідентифікація потенційних загроз та вразливостей у ланцюзі постачання. Оцінка ймовірності виникнення ризиків та їхнього потенційного впливу на ланцюг поставок. Визначення стратегій управління ризиками.
Оцінка бізнес-процесів	Аналіз ефективності бізнес-процесів у ланцюзі постачання. Ідентифікація вузьких місць та проблемних зон. Розробка рекомендацій щодо оптимізації бізнес-процесів.
Аналіз резервування товарних запасів	Оцінка рівня запасів та резервування на різних етапах ланцюга поставок. Аналіз ефективності систем керування запасами. Визначення оптимальних стратегій управління запасами задля забезпечення стійкості.
Оцінка транспортних та логістичних систем	Аналіз ефективності системи транспортування та логістики. Оцінка надійності та ефективності транспортних маршрутів. Ідентифікація можливих точок відмови чи затримок.
Аналіз економічної стійкості	Оцінювання фінансової стійкості різних учасників ланцюга постачання. Аналіз впливу економічних чинників на стійкість ланцюга постачання.
Оцінка екологічної стійкості	Аналіз впливу ланцюга поставок на довкілля. Оцінка можливих екологічних ризиків та вразливостей. Оцінка соціальної стійкості
Оцінка соціальних аспектів	Аналіз впливу ланцюга постачання соціальні аспекти, такі як умови праці, соціальна відповідальність тощо.

Джерело: запропоновано автором

Бучі та Ірпені. У 2022 року підприємство планувало відкрити розподільчий центр, тільки у 2023 році відновилося його будівництво, розраховуємо до середини 2024 року відкрити сучасний розподільчий центр, який буде одним із найкращих в Україні [9]. На початку оголошення воєнного стану виникла значна проблема з постачанням товарів, оскільки автомобільний транспорт не вийшов на маршрути. Логістичні компанії віддали частину транспорту військовим для їхніх потреб, деякі виробники зупинили свої заводи, здебільшого зі сходу країни. Мережа магазинів протягом трьох тижнів забезпечували українців товарами повсякденного попиту: хлібом, молочними виробами та іншими. Підприємство звернулося до закордонних постачальників, щоб отримати товари з відтермінуванням платежів. І завдяки партнерським відносинам, постачальники не відмовили та підтримали українців.

Яскравим прикладом нової генерації є компанія ПрАТ «МХП», яке відоме на аграрному ринку. ПрАТ «МХП» третій рік поспіль продовжує розбудовувати власну торговельну мережу «М'ясомаркет». На початку 2023 року налічується 220 магазинів із значним асортиментом м'яса та готових страв. За 2023 рік в асортименті торговельної мережі з'явилося 38 новинок кулінарії, а пропозиція свіжого м'яса зросла до 44 позицій. ПрАТ «МХП» розвиває вже близько двох тисяч магазинів харчового спрямування, таких брендів, як: «М'ясомаркет», «Наша Ряба», «Їжа Свіжа», «Українське курча», «Дінер Маркет» тощо. ПрАТ

«МХП» працює на умовах франчайзингу, проте, приблизно 20 магазинів «М'ясомаркет» та понад 40 магазинів «Дінер Маркет» – власні [9].

Роздрібні продовольчі мережі намагаються відмовлятися від тих виробників, які співпрацюють з окупантом. Зміна ситуації на кордонах України з Польщею, Словачією та обмеження в русі транспортних засобів призводить до перерви у постачанні продовольчих товарів у роздрібні продовольчі мережі та інші роздрібні магазини, що спричиняє нестачу товарів на стелажах. Відповідно роздрібні продовольчі мережі шукають альтернативні джерела постачання, прагнуть співпрацювати з вітчизняними товаровиробниками. Проте їх втрати колосальні. Так, ТМ «Чумаки» втратив завод, проте вони зараз відновлюють виробництво, але це не ті потужності, які були раніше [10]. Компанія *PepsiCo* та завод *Sandora* досі не відновили виробництво в Україні. Пивний концерн *AB InBev* втратив всі свої заводи в Україні, а саме: у Чернігові, Харкові та Миколаєві. Зникло майже 50 % товарів, що вироблялися в Україні, – вітчизняних та трансатлантичних брендів. Деякі виробники перенесли свої потужності в інші країни. Наприклад, соки *Sandora* повернулися у магазини, але їх зараз виробляють не у Миколаєві, а в Румунії [11].

Таким чином пропонуємо при оцінюванні факторів стійкості ланцюгів постачання під час оголошення воєнного стану в Україні, що формують роздрібні продовольчі торговельні мережі, аналізувати такі впливи (табл. 2).

Відповідно до запропонованих нами факторів та методики їх оцінювання, що впливають на стійкість ланцюгів постачання, підприємства можуть моделювати сценарії розвитку подій, а саме: створення моделей для симуляції різних сценаріїв кризових ситуацій, оцінка реакції ланцюга постачання на різні умови зовнішнього впливу. Ці методики можуть застосовуватися як окремо, так й в комбінації для комплексної оцінки стійкості ланцюга постачання продовольчих товарів.

Висновки з проведеного дослідження. Впровадження системи управління стійкістю та адаптивністю ланцюгів постачання роздрібними продовольчими мережами має ряд важливих переваг та наслідків, особливо в умовах воєнного стану. Впровадження такої системи дозволяє роздрібною продовольчим системам покращити ефективність управління ланцюгами постачання. Управління стійкістю та адаптивністю допомагає знизити ризики в ланцюгах постачання, пов'язані з нестабільним попитом, змінами зовнішніх умов та іншими факторами. Система управління стійкістю та адаптивністю робить ланцюги постачання більш гнучкими та здатними швидко реагувати на зміни зовнішніх умов. Це дозволяє торговельним

мережам швидше адаптуватися до нових вимог ринку та підвищувати їхню конкурентоспроможність. Для забезпечення надійності постачання та скорочення ризиків переривання постачання сприяє створенню стійких партнерських відносин із постачальниками та іншими його учасниками. Також важливо виділити й покращення екологічної стійкості ланцюгів постачання. Оптимізація логістики, зменшення відходів та використання екологічно чистих методів виробництва допомагають знизити негативний вплив на довкілля. Впровадження подібних систем потребує інновацій як у технологіях, такій процесів управління, що потребує значних інвестицій та переосмислення бізнес-процесів.

У цілому, впровадження системи управління стійкістю та адаптивністю ланцюгів постачання роздрібними продовольчими мережами дозволяє підвищити їхню конкурентоспроможність, знизити ризики та покращити екологічну стійкість, проте потребує серйозних зусиль та інвестицій з боку компаній. Запропоновані нами методики оцінювання факторів стійкості ланцюгів постачання продовольчих товарів в умовах воєнного стану в Україні допоможуть підприємствам моделювати сценарії розвитку подій.

Список використаних джерел:

1. Butlin John. Our common future. By World commission on environment and development. London: Oxford University Press, 1987. 383 p.
2. Christopher M. Logistics and Supply Chain Management. 5th edition. Pearson, London : UK, 2016. 325 p.
3. Closs D.J., Speier C., Meacham N. Sustainability to support end-to-end valuechains: the role of supply chain management. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 2011. Vol. 39. № 1. P. 101–116.
4. Данилишин Б. Прогнози зростання ВВП оптимістичні: ситуація в економіці та фінансових ринках України. *LB.ua*. 2023. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/576786_proгнози_zrostannya_vvp.html (дата звернення: 25.01.2024).
5. Таранова Н. Вистояти та реалізувати: як ритейл продовжує розвивати бізнес під час великої війни. *Дело*. 2023. URL: <https://delo.ua/retail/vistoyati-ta-realizuvati-yak-riteil-prodovzuje-rozvivati-biznes-pid-cas-velikoyi-viini-422537/> (дата звернення: 25.01.2024).
6. Вітринний екземпляр: як ритейлери адаптуватимуть свій бізнес у 2023 році. *Дело*. 2023. URL: <https://delo.ua/economy/vitrinnii-ekzemplyar-yak-riteileri-adaptuvatimut-biznes-u-2023-roci-412927/> (дата звернення: 05.02.2024).
7. Інформація про NOVUS. *Forbes.ua*. URL: <https://forbes.ua/ru/profile/novus-276> (дата звернення: 10.02.2024).
8. МХП відкрила понад 200 магазинів власної мережі «М'ясомаркет». URL: <https://mhp.com.ua/uk/news-mhp/mhp-vidkryla-ponad-200-magazyniv-vlasnoyi-merezhi-myasomarket> (дата звернення: 15.02.2024).
9. Панасенко О. Novus: До кінця 2023 року відкриємо сучасний розподільчий центр, який буде одним із найкращих в Україні. *RAU*. 2023. URL: <https://rau.ua/novyni/oleksij-panasenko-novus-2023/> (дата звернення: 16.02.2024).
10. У Луцьку відродила виробництво своєї продукції компанія «Чумак». *МЕТА*. 2023. URL: <https://news.meta.ua/uk/news/u-lutsku-vidrodila-virobnitstvo-svoeji-produktsiji-kompaniia-chumak-1980904/> (дата звернення: 20.02.2024).
11. Смірнова І. «З полиць зникло майже 50% товарів, що вироблялися в Україні»: інтерв'ю з операційним директором Novus. *PG*. 2023. URL: <https://thepage.ua/ua/ritejl/yak-zminilasya-robota-novus-pid-chas-vijni-intervyu-z-oleksiyem-panasenko> (дата звернення: 22.02.2024).

References:

1. Butlin John (1987). Our common future. By World commission on environment and development. London, Oxford University Press.
2. Christopher M. (2016) Logistics and Supply Chain Management. 5th edition. Pearson, London, UK.
3. Closs D. J., Speier C., Meacham, N. (2011) Sustainability to support end-to-end valuechains: the role of supply chain management. *Journal of the Academy of Marketing Science*, vol. 39, no. 1, pp. 101–116.
4. Danylyshyn B. (2023) Prohnozy zrostannia VVP optymystychni: sytuatsiia v ekonomitsi ta finansovykh rynkakh Ukrainy. *LB.ua*. [GDP growth forecasts are optimistic: the situation in Ukraine's economy and financial markets is good]. Available at: https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/576786_proгнози_zrostannya_vvp.html (accessed January 25, 2024).
5. Taranova N. (2023) Vystoiaty ta realizuvaty: yak ryteil prodovzhuie rozvyvaty biznes pid chas velykoi viiny [To endure and realise: how retail continues to grow its business in times of war]. *Delo*. Available at: <https://delo.ua/retail/vistoyati-ta-realizuvati-yak-riteil-prodovzuje-rozvivati-biznes-pid-cas-velikoyi-viini-422537/> (accessed January 25, 2024).
6. Delo (2023) Vitrynnii ekzemplyar: yak ryteileri adaptuvatymut svii biznes u 2023 rotsi [Showcase: how retailers will adapt their business in 2023]. Available at: <https://delo.ua/economy/vitrinnii-ekzemplyar-yak-riteileri-adaptuvatimut-biznes-u-2023-roci-412927/> (accessed February 5, 2024).
7. Forbes (2024) Informaciya o Novus [Information about Novus]. Available at: <https://forbes.ua/ru/profile/novus-276> (accessed February 10, 2024).
8. MKhP (2024) MKhP vidkryla ponad 200 mahazyniv vlasnoi merezhi «Miasomarket» [MHP opened more than 200 stores of its own Myasomarket chain]. Available at: <https://mhp.com.ua/uk/news-mhp/mhp-vidkryla-ponad-200-magazyniv-vlasnoyi-merezhi-myasomarket> (accessed February 15, 2024).
9. Panasenko O. (2023) Novus: Do kintsia 2023 roku vidkryiemo suchasnyi rozpodilchyi tsentr, yakyi bude odnym iz naikrashchykh v Ukraini. [Oleksiy Panasenko, Novus: By the end of 2023, we will open a modern distribution centre, which will be one of the best in Ukraine]. *RAU*. Available at: <https://rau.ua/novyni/oleksij-panasenko-novus-2023/> (accessed February 16, 2024).

10. META (2023) U Lutsku vidrodyla vyrobnytstvo svoiei produktsii kompaniia «Chumak» [Chumak revives production of its products in Lutsk]. *META*. Available at: <https://news.meta.ua/uk/news/u-lutsku-vidrodila-virobnitstvo-svoeji-produktsiji-kompaniia-chumak-1980904/> (accessed February 20, 2024).
11. Smirnova I. (2023) «Z polyts znyklo maizhe 50% tovariv, shcho vyrobliaysia v Ukraini»: interv'iu z operatsiinym dyrektorom Novus ["Almost 50% of goods produced in Ukraine have disappeared from the shelves": an interview with chief operating officer Novus]. *PG*. Available at: <https://thepage.ua/ua/ritejl/yak-zminilasya-robota-novus-pid-chas-vijni-intervyu-z-oleksiyem-panasenko> (accessed February 22, 2024).

Sushchenko Roman

State University of Trade and Economics

MANAGEMENT SYSTEM OF SUSTAINABILITY AND ADAPTABILITY OF RETAIL FOOD NETWORK SUPPLY CHAINS

Summary

The article examines the primary meanings of 'supply chain adaptability' and 'supply chain resilience'. The aim is to assess the resilience and adaptability of retail food supply chains during the declaration of martial law in Ukraine. Supply chain adaptation is focused on responding to specific changes or challenges, while supply chain resilience encompasses a broader range of measures and strategies to ensure the continuity and efficiency of the supply chain during stressful or crisis situations, such as times of civil emergency. Supply chain adaptation is the process of modifying supply chains to address specific challenges or conditions, such as changes in market conditions, technological progress, or changes in consumer demand. In situations where martial law is in effect, supply chain adaptation may include changing suppliers, revising logistics processes, seeking alternative sources of supply, and taking other measures to ensure continuity of the supply of goods and services. Supply chain resilience refers to the capacity of a supply chain to endure challenging situations and sustain operations, even in the face of adverse impacts, such as military conflict. It is important to acknowledge that supply chains can face diverse challenges, and it is crucial to maintain efficiency and productivity, irrespective of external circumstances. The main problems of implementing resilience and adaptability of the food supply chain in Ukraine during the declaration of martial law are identified to ensure the reliability and food security of the country in the context of military conflict. It suggests that studying the resilience of the food supply chain is crucial for ensuring its smooth and efficient functioning, particularly during times of crisis and stress, to maintain the country's food security. Under such conditions, there may be a risk of supply disruptions, transportation issues, reduced production, and higher food prices. It is important to consider developing and implementing strategies and measures to ensure stability and food security under martial law. This could include crisis response planning, the exploration of alternative supply routes by retailers, the organization of food reserves, and the coordination of efforts between various sectors and governing bodies. The methodology proposed by the author assesses the factors that affect the resilience of food supply chains during the declaration of martial law in Ukraine.

Keywords: supply chain, supply chain adaptation, supply chain resilience, retailers, food products, martial law.

УДК 33.2964.338

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-100-8>

Марченко О.Ю.

Черкаський державний технологічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3137-0480>

ГОЛОВНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Ідея нової економічної парадигми екологізації економік, прагнення до сталого розвитку та спроба зберегти біорізноманіття нашої планети стали новим світовим економічним трендом, і все більша кількість країн включають пункти економічного озеленення до довгострокових стратегій розвитку країни. Тим не менш, поняття зеленої економіки ідеалізоване і сформульоване недостатньо чітко, що ускладнює практичну реалізацію пунктів нової економіки в стратегії розвитку країн. Високе інноваційне навантаження, значні витрати на екологізацію виробництва гальмують розвиток зеленої економіки. «Зелена» інтеграція може стати ключовим вирішенням проблеми впровадження «зеленої» економіки в багатьох країнах, зокрема в Україні, сприятиме інтеграції економічних суб'єктів, виступаючи новим етапом у розвитку зеленої економіки.

Ключові слова: економіка, інтеграція, «зелена» економіка, сталий розвиток.

Постановка проблеми. В даний час світова економіка характеризується нестабільністю, стан турбулентності стає звичним явищем. Активно розвивається зелена економіка, що виникла в середині ХХ ст., в останні кілька років активно впроваджується багатьма як розвиненими країнами, так і країнами, що розвиваються в рамках економічної та соціальної політики як цілі на короткостроковий і довгостроковий стратегічний період. Не існує єдиної концепції зеленої економіки та зеленого розвитку в цілому.

З одного боку, варто відзначити міжнародний характер еволюційних процесів розвитку зеленої економіки, рішення, що приймаються у сфері зеленої економіки, впливають не тільки на окремий економічний суб'єкт, а й на наступні покоління в мінливій екосистемі всього світу. «Глобалізований» характер зеленої економіки, висока важливість зеленої політики зумовили створення низки міжнародних міжурядових та громадських структур, які мають вплив на розробку та поширення зеленого порядку денного (Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Всесвітній фонд дикої природи (WWF)) [3].

З іншого боку, можна спостерігати протилежну тенденцію переходу від «глобалізованого» світу до багатополярного світу з утворенням різних регіональних об'єднань і союзів. Цілями створення таких союзів є як економічні передумови, так і різні політичні обставини.

При написанні статті особлива увага була приділена аналізу літературних джерел, присвячених еволюції зеленої економіки А. Боуена [1], П. Фергюсона [2], а особлива увага була приділена аналізу літературних джерел, присвячених проблемам становлення, функціонування та розвитку зеленої економіки як особливого сектора економічної системи Д. Пірса [10; 11], Й. Тінбергена [10], при формулюванні поняття «зелена інтеграція» вивчалися доповіді різних міжнародних організацій (ООН [7], ОЕСР [14], ЄАЕС, збірник статей конференції Ріо-2020 [15]).

Таким чином, поняття «зелена економіка» є досить суперечливим процесом, що розвивається, який, з одного боку, має «глобалізуючий» ефект, з іншого боку, сприяє виникненню ряду регуляторних центрів, створенню союзів і регіональних об'єднань внаслідок великої кількості

розбіжностей, конфліктів, розбіжностей, а також різних економічних, політичних і соціальних засад держав. Саме тому найбільш актуальною у розвитку зеленої економічної парадигми є формування зеленої інтеграції між країнами, що необхідно у зв'язку з різною ресурсною доступністю країн, нестабільністю рівня технологічного, економічного та соціального розвитку, необхідністю створення інтегративних угруповань для реалізації стратегій зеленого розвитку та зеленого зростання. «Зелена» інтеграція дасть змогу об'єднати країни зі схожими рисами економіки та суспільства, які мають спільну історичну культуру, мають певні країнознавчі ознаки (площа території, населення, запаси природних ресурсів або їх відсутність, рівень технологічного та інноваційного розвитку суспільства).

Метод та методика роботи: при формулюванні поняття «зелена інтеграція» були використані визначення зеленої економіки та інтеграції, використані методи ретроспективного аналізу та синтезу, досліджено історичні етапи розвитку зеленої економіки за допомогою методів синтезу.

Результати: у статті досліджено етапи розвитку зеленої економіки, показано, що зелена інтеграція, прагнення до створення якої вже можна спостерігати на світовій арені, є четвертим етапом розвитку зеленої економіки, визначає зелену інтеграцію, відображає структуру поняття «зелена інтеграція», відображає позитивні та негативні аспекти реалізації зеленої інтеграції в рамках різних інтеграційних об'єднань. Сфера застосування: дана стаття може бути використана в рамках досліджень зеленої економіки, проблем переходу країн та інтеграційних груп до зеленої економіки.

Поняття інтеграція можна розглянути з філософської та загальноекономічної точок зору, а також з позицій різних економічних шкіл. Характерні риси інтеграції з погляду різних наукових шкіл представлені у табл. 1.

Таким чином, економічну інтеграцію можна визначити як процес взаємопроникнення, взаємодії та взаємної адаптації процесів відтворення, для якого характерні структури різної складності з формуванням наднаціональних регулюючих органів. Регіональна економічна інтеграція Економічна інтеграція, яка є добровільною та заснованою на партнерстві, має синергетичний ефект для країн-учасниць, чинячи значний тиск як на зовнішню, так і на внутрішню економічну політику.

Таблиця 1

Поняття інтеграції: погляди різних економічних та загальнофілософських шкіл

Наукова школа	Особливості розгляду процесу інтеграції
Загальна філософська концепція	Якісно нова форма соціалізації являє собою стан об'єднання окремих диференційованих частин і функцій системи в єдине ціле, а також процес, який здійснює такий зв'язок. Поняття теорії систем, яке визначається як стан пов'язаності окремих частин певної системи, або як процес наростаючої тісності зв'язків, об'єднання і взаємної адаптації
Загальна економічна концепція	Утворення структур, в яких різні структури (прості і складні) стають єдиним цілим. Процес руху і розвитку певних систем
Наукова школа Й. Тінбергена	Регулювання поточної політики і створення нових політик, інститутів, які наділені силою примусу (позитивний аспект інтеграції). Ліквідація дискримінаційних та обмежувальних інститутів, свобода у проведенні міжнародних економічних операцій
Ліберальна школа. В. Репке, Й. Рюф, Р. Арон	Комплекс заходів, що сприяють усуненню умов дискримінації економічних суб'єктів на території інтеграції, стимулюють лібералізацію руху товарів та інших факторів виробництва (виступає необхідною умовою економічної інтеграції) умова економічної інтеграції
Неоліберальна школа. М. Алле, Б. Баласса, Дж. Вайер	Скасування протекціонізму у взаємній торгівлі союзних країн, форми колективного протекціонізму по відношенню до країн, що знаходяться поза інтеграцією. Динамічний процес, який має стадії розвитку і зростання, заснований на державному і ринковому регулюванні
Школа функціоналізму Д. Мітрани	Процес поступового переходу від традиційної системи міждержавного співробітництва в регіоні до формування наднаціональних структур і передачі влади суверенних держав цим структурам, інтеграції ґрунтується на добробуті країн-учасниць

Для аналізу поняття «зелена інтеграція» необхідно також виявити основні риси зеленої економіки. На жаль, в даний час не існує єдиного визначення зеленої економіки, теоретичні основи зеленої економіки сформувалися в кінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст., що виражалося в дбайливому ставленні до природних ресурсів, збереженні ресурсів для майбутніх поколінь, з продовженням економічного зростання [9].

Таким чином, основними ознаками зеленої економіки є: баланс між навколишнім середовищем, економікою та соціальною сферами, баланс трьох складових: економічне зростання, екологічна відповідальність та соціальний розвиток, тоді як ця економічна модель спрямована на досягнення довгострокових соціальних вигод, прагнення зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь.

Для досягнення балансу між трьома сферами зеленої економіки необхідна модернізація економіки структурно та технологічно, підвищення ефективності у сфері екології з урахуванням регіональної та галузевої специфіки [4].

Більшість країн не мають достатніх економічних, людських і природних ресурсів для здійснення незалежного переходу. «Зелена» інтеграція може стати етапом, який сприятиме швидкому переходу країн на «зелені рейки» економіки.

«Зелена» інтеграція включає в себе базові риси як зеленої економіки, так і інтеграції. Основні риси зеленої інтеграції, до яких можна віднести: прагнення до довгострокового соціального розвитку, збереження економічного зростання, екологічну відповідальність за збереження природного різноманіття для майбутніх поколінь з урахуванням характерних рис інтеграції, які передбачають створення наднаціональних регуляторних органів, взаємну адаптацію країн, взаємопроникнення економік.

Зелена інтеграція – це процес взаємодії, взаємопроникнення різних економічних суб'єктів із синергетичним ефектом, спільною метою якого є досягнення балансу між екологічною відповідальністю, економічним розвитком, зростанням та покращенням соціального добробуту зі створенням спільної історичної долі. Зелена інтеграція – це новий етап у розвитку зеленої економіки.

«Зелена» інтеграція є необхідним етапом для розвитку «зеленої» економіки в країнах. Основні

етапи розвитку теорій зеленої економіки з точки зору зміни поведінки суб'єктів ринку, виходячи з ідеї наукових шкіл щодо природних ресурсів та їх використання. Необхідно відзначити планомірну тенденцію переходу від нескінченного і безжального використання природних ресурсів до прагнення до дбайливого використання природних ресурсів, свідомого споживання і переходу до економіки замкнутого циклу.

«Зелена» інтеграція є історично новим етапом переходу країн до зеленої економіки, вона має низку переваг, якщо порівнювати впровадження окремих зелених економік у світі або створення єдиної глобальної парадигми зеленого розвитку.

По-перше, зелена інтеграція дозволить країнам з малою економікою та малим ВВП на душу населення, які не мають можливості інвестувати значний та достатній обсяг інвестицій та капіталу у розвиток зеленої економічної моделі, впровадити інноваційні зелені технології, що сприятиме зниженню екологічних ризиків повсюдно, зелена інтеграція сприятиме більш рівномірному «покриттю світу» зеленою економікою розвитку та зростання, а також залученню найменш розвинутих країн до зеленого порядку денного.

По-друге, зелена інтеграція стане стимулом для зміцнення діючих інтеграційних об'єднань, так званим фактором консолідації економік країн, створення наднаціональних регуляторних органів, впровадження єдиних нормативних актів та законодавчих норм про зелену інтеграцію («Зелена» нормативно-правова база).

По-третє, на відміну від глобальної зеленої економіки, зелена інтеграція дасть можливість розробити та впровадити зелену інтеграцію, виходячи зі специфіки регіону, регіонального об'єднання, сильних та слабких сторін країн, врахувати меть ресурсний потенціал кожної країни та регіону в цілому, людський та природний капітал. У кожного об'єднання має бути свій підхід та своя траєкторія розвитку на шляху до розвитку зеленої інтеграції, зеленої економіки країн.

Тим не менш, зелена інтеграція має ряд недоліків: проблеми регулювання взаємодії об'єднань зеленої інтеграції, екологічні стандарти можуть відрізнятись, а створення зелених інтеграцій стимулюватиме посилення фрагментації інтеграційних груп.

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що зелена інтеграція є необхідним новим етапом у розвитку зеленої економіки, перевагами якого є створення та фінансування масштабних уніфікованих проєктів на основі спільних інтересів, схожості, особливостей економік, історичності розвитку. Таким чином, багато малих економік не можуть фінансово дозволити собі інвестувати в багато «зелених» проєктів, створення «зеленої» інтеграції дозволить країнам об'єднатися, а також значно полегшить навантаження на економіки цих країн. При створенні зелених інтеграцій необхідно

враховувати ряд факторів: площу країни, чисельність населення, рівень поточного забруднення, рівень життя населення, рівень технологічного та соціального розвитку.

В рамках ЄАЕС застосування «зеленої» інтеграції можна розглядати з точки зору зміцнення економічних і торговельних відносин між регіонами, створення власних регіональних ланцюжків доданої вартості з використанням інноваційних зелених технологій, переходу на ресурсозберігаюче і екологічно чисте виробництво, в тому числі в нафтопереробних галузях.

Список використаних джерел:

1. Bowen A., Fankhauser S. The Green Growth Narrative: Paradigm Shift or Just Spin? *Global Environmental Change*. 2011. Vol. 21, no. 4. P. 1157–1159.
2. Simpson C.M. The Road to RIO+20: For a Development led Green Economy. New York, Geneva, United Nation, 2011. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditcted2012d2_en.pdf
3. Ferguson P. The green economy agenda: business as usual or transformational discourse? *Environmental Politics*. 2015. No. 24. P. 17–37.
4. Hamdouch A., Depret M.-H. Policy Integration Strategy and The Development of the “Green Economy”: Foundations and Implementation Patterns. *Journal of Environmental Planning and Management*. 2010. Vol. 53, no. 4. P. 473–490.
5. Johnstone I. Global Governance and the Global Green New Deal: The G7's Role. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2022. Vol. 9. URL: https://www.researchgate.net/publication/358269893_Global_governance_and_the_Global_Green_New_Deal_the_G7's_role
6. Pearce D., Markandya A., Barbier E. B. Blueprint for a Green Economy. London: Earthscan, 1989. URL: https://www.researchgate.net/publication/39015804_Blueprint_for_a_Green_Economy
7. Pearce D. Green Economics. *Environmental Values*. 1992. Vol. 1. No. 1. P. 3–13.
8. Green Growth and Developing Countries: A Summary for Policy Makers. URL: <https://www.oecd.org/dac/50526354.pdf>
9. Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. Washington: World Bank, 2012. 192 p.
10. The green economy: trade and sustainable development implication. New York and Geneva: 2012. URL: <https://www.oecd.org/dac/50526354.pdf>

References:

1. Bowen, A., Fankhauser, S. (2011). The Green Growth Narrative: Paradigm Shift or Just Spin? *Global Environmental Change*, 21, 4, 1157–1159.
2. Simpson, C.M. (2011). The Road to RIO+20: For a Development led Green Economy. New York, Geneva: United Nation. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/ditcted2012d2_en.pdf
3. Ferguson, P. (2015). The green economy agenda: business as usual or transformational discourse? *Environmental Politics*, 24, 17–37.
4. Hamdouch, A., Depret, M.-H. (2010). Policy Integration Strategy and The Development of The “Green Economy”: Foundations and Implementation Patterns. *Journal of Environmental Planning and Management*, 53, 4, 473–490.
5. Johnstone, I. (2022). Global Governance and the Global Green New Deal: The G7's Role. *Humanities and Social Sciences Communications*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/358269893_Global_governance_and_the_Global_Green_New_Deal_the_G7's_role
6. Pearce, D., Markandya, A., Barbier, E.B. (1989). Blueprint for a Green Economy. London: Earthscan. Available at: https://www.researchgate.net/publication/39015804_Blueprint_for_a_Green_Economy.
7. Pearce, D. (1992). Green Economics. *Environmental Values*, 1, 1, 3–13.
8. Green Growth and Developing Countries: A Summary for Policy Makers. Available at: <https://www.oecd.org/dac/50526354.pdf>
9. Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development. Washington: World Bank, 2012.
10. The green economy: trade and sustainable development implication. New York and Geneva: 2012. Available at: <https://www.oecd.org/dac/50526354.pdf>

Marchenko Oleksandr

Cherkasy State Technological University

THE MAIN PRINCIPLES OF THE INTEGRATION OF THE "GREEN" ECONOMY INTO THE ECONOMY OF UKRAINE

Summary

The idea of a new economic paradigm of ecologization of economies, brought to its full development and an attempt to preserve the bio-organism of our planet, has become a new world economic trend, and more and more countries are including economic points Perfect landscaping to long-term strategies for the development of the region. At the same time, the concept of a green economy is idealized and not formulated clearly enough, which complicates the practical implementation of the points of the new economy in the development strategy of the region. A high level of innovation and significant spending on ecologization of production stimulates the development of the green economy. “Green” integration may become a key issue in promoting the “green” economy in rich countries, including in Ukraine, the acceptable integration of economic entities, serving as a new stage in the development of green economy. At this time, the world economy is characterized by instability, and turbulence is becoming a common phenomenon. The green economy is actively developing, which began in the mid-20th century; in the remaining few countries, a large number of countries are actively developing, as well as countries that are developing within the framework of economic and social policies. goals for the short-term and long-term strategic period. There is no single concept of green economy and green development in general. The method and methodology of work: when formulating the concept of “green integration”, the significance of the green economy and integration was determined, the methods of

retrospective analysis and synthesis were used, the historical stages of the development of the green economy were traced using this method in synthesis. Results: the article traces the stage of development of the green economy, it is shown that green integration, implemented to the fullest extent, can already be achieved in the light arena, and the fourth stage of the development of the green economy, which means green integration, reflects the structure of the concept of "green integration", reflects the positive and negative aspects of the implementation of green integration within the framework of various integration activities. Scope of research: this article can be discussed within the framework of the study of the green economy, the problems of the transition of the country and integration groups to the green economy.

Keywords: economy, integration, green economy, steel development.

НАШІ АВТОРИ

1. **Волик Наталія Григорівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та туризму Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
2. **Жуков Владлен Валерійович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри готельного і ресторанного бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
3. **Іванов Андрій Миколайович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва та туризму Одеського національного морського університету; докторант Державного торговельно-економічного університету
4. **Коломієць Денис Валерійович** – аспірант Сумського державного університету
5. **Леонідов Ігор Леонідович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки і соціально-гуманітарних дисциплін Українського державного університету науки і технологій
6. **Марченко Олександр Юрійович** – доктор філософії з економіки Черкаського державного технологічного університету
7. **Риженко Олексій Миколайович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туризму Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
8. **Самойлікова Анастасія Вікторівна** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансових технологій і підприємництва Сумського державного університету
9. **Сущенко Роман Сергійович** – аспірант Державного торговельно-економічного університету
10. **Тарлопов Ігор Олегович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічного моделювання, обліку та статистики Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
11. **Юхновська Юлія Олександрівна** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та туризму Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

Наукове видання

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Економіка

Відповідальний за випуск
Горняк Ольга Василівна

Українською та англійською мовами

Передрук (перевидання) матеріалів видання
дозволяється тільки з дозволу автора і редакції.

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Електронна сторінка видання: www.visnyk-onu.od.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура UkrainianSchoolBook
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 5,35.
Підписано до друку 30.05.2024 р. Замов. № 0624/402. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.